

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

***Μη ανθρωποκεντρικός εθελοντισμός την περίοδο της οικονομικής ύφεσης στα
προάστια του Πειραιά: Το παράδειγμα του Ζωοφιλικού Σωματείου Νίκαιας.***

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ ΕΥΤΥΧΙΑ

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:
Σπυριδάκης Εμμανουήλ, Αναπλ. Καθηγητής, Επιβλέπων
Καρακατσάνη Δέσποινα, Αναπλ. Καθηγήτρια
Φερώνας Ανδρέας, Επίκουρος Καθηγητής

Κόρινθος, Μαΐος 2015

Copyright © Μητσοπούλου Ευτυχία, 2015

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος, All rights reserved

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

Περιεχόμενα

Σύνοψη	4
Εισαγωγή	4
A. Θεωρητικό πλαίσιο	7
A.1 Ο εθελοντισμός	7
Ορισμός	7
Ιστορικές καταβολές.....	7
Ο σύγχρονος εθελοντισμός	8
Ο εθελοντισμός στην περίοδο της οικονομικής κρίσης.....	10
Ο περιβαλλοντικός εθελοντισμός στην περίοδο της οικονομικής κρίσης.....	11
Εθελοντισμός και κοινωνικό κεφάλαιο	12
Η ενεργός πολιτειότητα και ο περιβαλλοντικός εθελοντισμός	16
A.2 Η πορεία από την εργαλειακή στην εγγενή αξία του περιβάλλοντος.....	20
Τα δικαιώματα των ζώων.....	20
Οι Οικοκεντρικές Θεωρίες και η Εγγενής Αξία.....	26
Οι Ολιστικές Θεωρίες	28
Η βαθιά οικολογία.....	29
Κοινωνική Οικολογία και Οικολογικός Μαρξισμός	30
Οικοφεμινισμός.....	33
A.3 Η παρούσα κατάσταση στην Ελλάδα.....	35
B. Η Εμπειρική έρευνα	40
B.1 Εισαγωγή	40
B.2 Η μεθοδολογία της έρευνας	40
Οι περιορισμοί της έρευνας	41
Ανάλυση Συνεντεύξεων.....	42
Η συμμετοχική παρατήρηση-επιτόπια έρευνα.....	54
Γ. Συμπεράσματα.....	59
Βιβλιογραφία.....	63
Παράρτημα.....	66

Σύνοψη

Ο θεσμός του εθελοντισμού σήμερα έχει αναδειχτεί ως ο πρωταρχικός παράγοντας στήριξης των ευπαθών κοινωνικών ομάδων, κυρίως λόγω της οικονομικής ύφεσης και της αποδυνάμωσης των πολιτικών πρόνοιας του κράτους. Ο άνθρωπος όμως δεν είναι ο μόνος αποδέκτης βοήθειας μέσω του εθελοντισμού. Οι πολίτες αντιλαμβάνονται τους περιβαλλοντικούς, υγειονομικούς αλλά και ηθικούς κινδύνους που αντιμετωπίζουν λόγω της υπερεκμετάλλευσης της φύσης, στράφηκαν στον περιβαλλοντικό εθελοντισμό που περικλείει τη διάσωση και την φροντίδα της πανίδας και της χλωρίδας ενός τόπου. Έννοιες όπως «ζωόφιλος εθελοντής» ή «ενεργός εθελοντής ζωοφιλικού σωματείου» είναι πια καθημερινές και αποτελούν και καθημερινότητα πολλών ενεργών πολιτών που στράφηκαν σε αυτές τις δράσεις, αντιλαμβάνονται μια νέα ανάγκη της περιοχής ή του τόπου που ζουν και ανοίγοντας ένα νέο πεδίο στον εθελοντισμό, αυτό που έχει τον άνθρωπο ως έμμεσο αποδέκτη των ευεργετικών δράσεων του.

Λέξεις – κλειδιά: εθελοντισμός, ενεργός πολίτης, περιβάλλον, οικονομική κρίση

Εισαγωγή

Το παρόν συγγραφικό εγχείρημα ξεκινά κατά βάση από προσωπική αναζήτηση γύρω από την έννοια του εθελοντισμού. Ενός εθελοντισμού που δεν έχει ανθρωποκεντρική χροιά και υφίσταται σε μια περίοδο δύσκολη από κοινωνικοοικονομική άποψη. Πιο συγκεκριμένα αναφέρομαι στον περιβαλλοντικό και ζωοφιλικό εθελοντισμό που στις μέρες μας γνωρίζει ιδιαίτερη ανάπτυξη.

Η χώρα μας όπως και άλλες ευρωπαϊκές χώρες εισερχόμενες σε μια περίοδο οικονομικής ύφεσης και κοινωνικών μετασχηματισμών, προέβαλλαν την συνοχή μεταξύ των κοινωνικών ομάδων ως την κινητήριο δύναμη της σωτηρίας τους. Έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την TEDx ATHENS έδειξε πως την χρονική περίοδο από το 2010-12 η συμμετοχή των πολιτών σε εθελοντικές δράσεις στην πρωτεύουσα της Ελλάδας αυξήθηκε κατά 44%. Όροι όπως κοινωνικό παντοπωλείο, κοινωνικό φαρμακείο, κοινωνική κουζίνα, κοινωνικό ιατρείο κατέκλυσαν την καθημερινότητά μας. Ο κοινός παρανομαστής ένας, η ανιδιοτελής προσφορά προς τον αδύναμο συνάνθρωπο μέσω του εθελοντισμού. Ότι γνωρίζει ο καθένας μπορεί να φανεί χρήσιμο, ότι κατέχει ο καθένας και δεν το χρειάζεται μπορεί να το χρειαστεί ο συνάνθρωπός του. Πέρα από όλα αυτά όμως σημειώθηκε και μία απρόσμενη άνθιση του μη ανθρωποκεντρικού εθελοντισμού. Ομάδες που δημιουργήθηκαν για την προστασία του περιβάλλοντος, ομάδες υπέρ της δράσης για την αειφόρο ανάπτυξη, ζωοφιλικές ομάδες. Σύμφωνα με την ίδια έρευνα σημαντική αύξηση της εθελοντικής συμμετοχής παρατηρείται σε περιβαλλοντικές δράσεις και δράσεις για την ευημερία της «γειτονιάς».

Έχουμε εισέλθει σε μια εποχή όπου η περιβαλλοντική κρίση, η καταστροφική κλιματική αλλαγή, η «πράσινη ανάπτυξη», το «πρασίνισμα» της οικονομίας, η αειφορία, αποτελούν έννοιες που έχουν εισβάλλει στο καθημερινό μας λεξιλόγιο και τις βιώνουμε πλέον και στην πράξη. Προσπαθούμε να έχουμε αυτοκίνητα που εκπέμπουν μηδενικούς ρύπους, να ζούμε σε σπίτια με μηδενική απώλεια ενέργειας και οικολογικά υλικά, φιλικά προς το περιβάλλον υλικά, να αγοράζουμε απορρυπαντικά που δεν καταστρέφουν το περιβάλλον, να τρώμε βιολογικά προϊόντα. Όσο και να μην το αντιλαμβανόμαστε είμαστε ή προσπαθούμε να γίνουμε μέρος μιας προσπάθειας για την αποτροπή των δυσάρεστων περιβαλλοντικών συνεπειών. Η πραγματικότητα είναι πως οι ανάγκες της παγκοσμιοποιημένης αγοράς και κοινωνίας οδήγησαν στην υπέρμετρη εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος και οι συνέπειες αυτού του φαινομένου άρχισαν να επηρεάζουν αρνητικά τη ζωή των πολιτών. Επιγραμματικά ως σκεφτούμε το φαινόμενο του θερμοκηπίου, την εξαφάνιση ειδών της πανίδας, την κλιματική αλλαγή. Αλλά και στο επίπεδο καθημερινότητας, κυρίως στις πόλεις, το νέφος, οι πλημμύρες, η αύξηση του μέσου όρου της θερμοκρασίας, οι επιδημίες. Μια αλλαγή είναι, λοιπόν, επιτακτική και κρίσιμο ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση διαδραματίζει ο εθελοντισμός. Ο Εθελοντισμός μπορεί να συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός υπεύθυνου περιβαλλοντικά πολίτη με δημοκρατική συνείδηση και όρεξη για ενεργό συμμετοχή προς την κατεύθυνση της βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου αλλά και των κοινωνικών συνθηκών γενικότερα. Η αλλαγή προς μια κοινωνία ευαισθητοποιημένη για τα περιβαλλοντικά προβλήματα δεν είναι μόνο θέμα πολιτικών αποφάσεων αλλά και ζήτημα ατομικής, καθημερινής προσπάθειας και ενεργής κοινωνικής συμμετοχής. Τα περιβαλλοντικά προβλήματα δεν αφορούν μόνο τον διπλανό μας, το γείτονα, τον άλλο, αλλά όλους τους πολίτες μιας κοινωνίας και μόνο αν οι ίδιοι το κατανοήσουν θα μπορέσουν να συμβάλλουν ενεργά στην βελτίωση της υφιστάμενης κατάστασης.

Στο θεωρητικό κομμάτι θα γίνει μια παρουσίαση θεωριών που αφορούν τον εθελοντισμό, τι είναι, τι προσφέρει, ποια είναι τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου εθελοντισμού, ποια η σχέση του με το περιβάλλον, την ενεργό πολιτεότητα και το κοινωνικό κεφάλαιο. Επιπλέον γίνεται μια παρουσίαση των πιο γνωστών θεωριών που έχουν αναπτυχθεί γύρω από το περιβάλλον και τα μη ανθρώπινα όντα για να αντιληφθεί ο αναγνώστης πως η αξία του περιβάλλοντος δεν είναι ένα θέμα που προέκυψε λόγω της υπερεκμετάλλευσής του και των άσχημων συνεπειών τους αλλά είναι θέμα που έχει απασχολήσει την ανθρωπότητα από αρχαιοτάτων χρόνων και μάλιστα στο επίπεδο της ηθικής μεταχείρισης.

Σε πρακτικό επίπεδο θα γίνει μία προσπάθεια να απαντηθούν ερωτήματα που προκύπτουν από τη δράση των ομάδων που δραστηριοποιούνται εθελοντικά γύρω από τα ζώα και το περιβάλλον. Αρχικός στόχος την έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων των ίδιων των εθελοντών και έπειτα η απάντηση των ερωτημάτων που προκύπτουν από τη δράση τους. Συνδέεται ο εθελοντισμός των ζωοφιλικών

ομάδων με τις κοινωνικές ανάγκες σε περίοδο οικονομικής ύφεσης; Με ποιο τρόπο βοηθούν οι ζωοφιλικές ομάδες το κοινωνικό σύνολο; Ποιες ανάγκες κοινωνικές ή προσωπικές υπαγορεύουν την εθελοντική ενασχόληση με το περιβάλλον και τα ζώα; Υπάρχει αντίκτυπος στην τοπική κοινωνία από τη δράση των ζωόφιλων εθελοντών; Ποια κοινωνικά στερεότυπα αναπτύσσονται γύρω από αυτή τη δράση;

Το δείγμα της έρευνας αποτελούν οι εθελοντές του ζωοφιλικού σωματείου Νίκαιας, που διαμένουν και δραστηριοποιούνται στην περιοχή. Επιλέχθηκε το συγκεκριμένο σωματείο, καθώς παρά το γεγονός ότι εδρεύει σε μια περιοχή λαϊκή, με υψηλό ποσοστό ανεργίας λόγω της οικονομικής ύφεσης, έχει μεγάλο αριθμό εθελοντών και τη μέγιστη εθελοντική δράση τόσο σε φιλοζωικά ζητήματα όσο και σε περιβαλλοντικά ζητήματα της τοπικής κοινωνίας. Εκτός από την αλληλεπίδραση με την τοπική κοινωνία θα ερευνηθεί και η αλληλεπίδραση με τις τοπικές αρχές, όπως και ο ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης στην προώθηση της ιδέας του περιβαλλοντικού εθελοντισμού.

Στο κομμάτι της εμπειρικής έρευνας παρουσιάζονται και αναλύονται οι συνεντεύξεις των εθελοντών αλλά και των παραγόντων της τοπικής κοινωνίας που παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση μιας πληρέστερης εικόνας γύρω από την ανάπτυξη του περιβαλλοντικού-ζωοφιλικού εθελοντισμού στην συγκεκριμένη περιοχή κατά την δεδομένη χρονική περίοδο.

Κατά την έρευνα πεδίου, επίσης, συναντώνται και αναλύονται περιπτώσεις συνεργασίας του περιβαλλοντικού-ζωοφιλικού εθελοντισμού με φορείς που προωθούν τον εθελοντισμό προς όφελος του ανθρώπου, κάτι το οποίο καταδεικνύει την οικουμενικότητα και τις κοινές βασικές αρχές του φαινομένου του εθελοντισμού, είτε τα αποτελέσματα αυτού καταλήγουν στον άνθρωπο, είτε στο περιβάλλον, είτε στα ζώα.

Στη συνέχεια της έρευνας παρουσιάζονται και αναλύονται τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων και της επιτόπιας παρατήρησης και απαντώνται τα αρχικά ερωτήματα.

A. Θεωρητικό πλαίσιο

A.1 Ο εθελοντισμός

Ορισμός

Ο εθελοντισμός δεν μπορεί να οριστεί με δύο φράσεις, αμετάβλητα και στατικά, ιδιαίτερα σήμερα που η κρίση του οικονομικού και κοινωνικού συστήματος έχει προκαλέσει μεταβολές των παραδοσιακών θεσμών, αντιλήψεων και ρόλων. Θα ήταν ορθό να προσεγγίζουμε τον εθελοντισμό ως ένα κίνημα με στόχο την εθελούσια και ανιδιοτελή προσφορά, την συλλογική ευημερία και όφελος, την ανάπτυξη και την παρέμβαση στα κοινά. Δεν είναι λίγες οι φορές που ο εθελοντισμός στοχεύει στην κοινωνική αλλαγή στάσεων και αντιλήψεων προς μια κατεύθυνση που αποβαίνει ωφέλιμη για το σύνολο. Για την κατανόηση του φαινομένου του εθελοντισμού πρέπει να μελετηθούν αρκετά και διαφορετικά επιστημονικά πεδία, αφού αποτελεί διαδικασία ποικιλόμορφη και πολυπαραγοντική (Lockstone,2004).

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να διακρίνουμε τον εθελοντισμό από άλλες παρόμοιες δράσεις που σχετίζονται με δωρεές, φιλανθρωπία ή αγαθοεργία. Βασικό κίνητρο για τον εθελοντισμό είναι η πηγαία προσφορά μέσω της συμμετοχής σε συλλογικές δράσεις. Δεν αποκλείεται ο εθελοντισμός να πηγάζει από ατομικά, προσωπικά κίνητρα και να καταλήγει στο συλλογικό όφελος.

Υπάρχουν διαφορετικά κίνητρα και αξίες που ωθούν τον κάθε άνθρωπο να στραφεί στον εθελοντισμό και αυτά διαφέρουν κατ' αναλογία με τις αξίες, τις αντιλήψεις, τα κοινωνικά κριτήρια, την εργασία, το αίσθημα αυτοβελτίωσης, τις ανάγκες του καθενός, την ηλικία και το φύλο. Για παράδειγμα οι γυναίκες έχουν μια τάση στον εθελοντισμό για προσωπική και κοινωνική προσφορά (Paradakis et al, 2004). Σημαντικό και αποφασιστικό ρόλο όμως διαδραματίζει πάντα η προσωπικότητα του κάθε ανθρώπου, αφού στοιχεία όπως η έλλειψη εγωισμού, η ανιδιοτελής προσφορά και η μετριοπάθεια, οδηγούν στην εθελοντική δραστηριότητα (Penner, 2004).

Ιστορικές καταβολές

Ο εθελοντισμός καθιερώθηκε ως όρος για την οργανωμένη και ανιδιοτελή προσφορά με την επικράτηση του καπιταλιστικού συστήματος. Στην Ελλάδα όμως έχει τις ρίζες του σε τρεις πολιτισμικές παραδόσεις: 1) Την συμμετοχή στα κοινά στα πλαίσια της πόλης κράτους και της δημοκρατίας. Σε αυτή την περίπτωση σημαντικό ρόλο έπαιξε η συμμετοχή στη συλλογική μορφή της πόλης και η δραστηριοποίηση προς όφελος του κοινού καλού, 2) της διακονίας, ιδιαίτερα όπως είχε οργανωθεί στο Βυζάντιο, ως κύρια έκφραση αγάπης και βοήθειας προς τον πλησίον και κατ' επέκταση στο Θεό και 3) την κοινότητα ως ζωντανό οργανισμό συλλογικών διαδικασιών και δικτύων αλληλοπροσφοράς.

Στη νεωτερικότητα ο εθελοντισμός έχει διπλό ρόλο. Από τη μία διεκδικεί ότι εκλείπει από το κράτος για την ευημερία του συνόλου και από την άλλη καλύπτει συγκεκριμένες κοινωνικές ανάγκες. Εδώ βέβαια εισέρχεται το ερώτημα κατά πόσο ο εθελοντισμός συμπληρώνει το κράτος ή το υποκαθιστά. Επιπλέον, τίθεται το ερώτημα του είδους της σχέσης των φορέων εθελοντισμού με το κράτος. Προφανώς και πολλές φορές λειτουργούν ως μοχλός πίεσης, άλλες φορές υπάρχει συνεργασία και κάποιες άλλες σύγκρουση.

Ο σύγχρονος ρόλος του εθελοντισμού συνοψίζεται στα εξής:

1. Ενισχύει την κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη, ειδικά σε εποχές οικονομικής κρίσης ή σε εποχές διάρρηξης του κοινωνικού ιστού.
2. Διεκδικεί δικαιώματα προς όφελος ευπαθών ομάδων.
3. Παρέχει πληροφόρηση και εκπροσώπηση πολιτών που ανήκουν σε ευπαθείς ομάδες ή πολιτών που διεκδικούν υπηρεσίες για την κάλυψη ανθρωπίνων αναγκών. Σήμερα το ίδιο συμβαίνει και με ακτιβιστικές ομάδες και εθελοντικές οργανώσεις που διεκδικούν παροχές για την προστασία του περιβάλλοντος.
4. Παρέχει υπηρεσίες και κοινωνικές δομές.
5. Αναπτύσσει νέες μορφές παρέμβασης και νέα κουλτούρα. Πολλά προγράμματα που πλέον ανήκουν στον δημόσιο τομέα υπηρεσιών ξεκίνησαν ως εθελοντικές παρεμβάσεις π.χ το πρόγραμμα «Βοήθεια στο σπίτι». Δεν είναι λίγες οι φορές που οι εθελοντικές οργανώσεις συμβάλλουν στην καθιέρωση νέων δεξιοτήτων και νέων πολιτικών π.χ «πράσινα προγράμματα εταιρικής διαχείρισης».
6. Συμβάλλει στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, κυρίως μέσω ενισχύσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Βέβαια, στην Ελλάδα λόγω έλλειψης θεσμικού πλαισίου και αξιολόγησης, παρατηρούνται φαινόμενα καταπάτησης και εκμετάλλευσης του ρόλου του εθελοντισμού.
7. Αποτελεί χώρο εκπαίδευσης, αξιοποίησης προσόντων, απόκτησης γνώσεων, αλληλεγγύης και συλλογικότητας.

Ο σύγχρονος εθελοντισμός

Στην Ελλάδα ο θεσμός του εθελοντισμού πήρε μεγάλες διαστάσεις και εντάχθηκε στον δημόσιο λόγο με τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, όπου η επιτυχία της διεξαγωγής τους, βασίστηκε στην εθελοντική προσφορά ως σχέση πολίτη - κράτους. Μεγάλες εθελοντικές οργανώσεις όμως με σπουδαίο έργο αποτελούν «Οι γιατροί χωρίς σύνορα», «Το Σώμα Ελλήνων Προσκόπων», «Ο Ερυθρός Σταυρός». Ακόμα και η επίσημη θρησκεία του κράτους βασίζεται στην εθελοντική προσφορά, η οποία αποτελεί κύριο στοιχείο της κοινότητας των πιστών. Σήμερα, η εθελοντική προσφορά, καλύπτει ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών αναγκών ιδιαίτερα για τις

ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού και αποκτά σημαντικό ρόλο στις παρούσες κοινωνικές συνθήκες. Επιπλέον εξαπλώνεται και σε τομείς όπως το περιβάλλον, η φύση ή η προστασία συγκεκριμένων ειδών και αγαθών που βρίσκονται σε κίνδυνο ή υποβαθμίζονται από την ανθρώπινη δραστηριότητα και εκμετάλλευση προς απόκτηση κέρδους.

Ο Εθελοντισμός δεν αποτελεί την μοναδική μορφή ανιδιοτελούς προσφοράς. Καθημερινά πραγματοποιούμε χιλιάδες πράξεις εξυπηρέτησης, ανθρωπιάς ή φροντίδας, οι οποίες συμβάλλουν στον συνεκτικό δεσμό της κοινωνίας, της οικογένειας, μιας κοινωνικής σχέσης. Όλες αυτές οι πράξεις δεν αποτελούν απαραίτητα εθελοντική προσφορά. Ο εθελοντισμός έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, συγκεκριμένες αξίες και εμβέλεια από αυτή της ατομικής ή μεμονωμένης προσφοράς. Ο πυρήνας του εθελοντισμού εκφράζει στάση ζωής, τρόπο έκφρασης, ίδια ανάγκη του ατόμου που αναζητά την υπέρβαση ανάμεσα στο ατομικό και στο συλλογικό.

Σε κοινωνίες σας την δική μας, με καθεστώς αμειβόμενης εργασίας, η οποία αποκτά την μορφή εμπορεύματος, ο εθελοντισμός δεν διακρίνεται απλά ως μη αμειβόμενη εργασία αλλά αποκτά συγκεκριμένα χαρακτηριστικά σύμφωνα και με τις διεθνείς τάσεις:

1. Προσφορά με ελευθερία βούλησης: ο θεμέλιος λίθος της εθελοντικής προσφοράς είναι η ελευθερία, η οποία σε ιδανικές συνθήκες δεν περιορίζεται και δεν επιβάλλεται από κανέναν.
2. Δεν υπόκειται στην λογική της αγοράς εργασίας: Η εθελοντική εργασία δεν είναι εμπόρευμα. Επίσης έχει ως στόχο την κοινωνική ευημερία, τη συνοχή και την προσωπική ικανοποίηση του εθελοντή μέσω της προσφοράς και όχι οικονομικά κίνητρα.
3. Λειτουργεί κυρίως σε οργανωμένα δίκτυα: Εθελοντικά σωματεία, μη κυβερνητικές οργανώσεις ακόμα και απλές ομάδες που εργάζονται για έναν κοινό σκοπό οργανωμένα ώστε να έχουν καλύτερα αποτελέσματα απ' ότι με την μεμονωμένη, ατομική προσφορά. Οι ομάδες αυτές λειτουργούν και ως κοινωνικά εργαστήρια προωθώντας την έννοια της υπευθυνότητας και της ευθύνης.
4. Έχει ατομικούς και συλλογικούς αποδέκτες: Η εθελοντική εργασία αποσκοπεί στην ευημερία και στην πρόοδο ενός ατόμου ή ακόμα και ολόκληρων κρατών.
5. Δεν αποσκοπεί στο κέρδος, στην απόκτηση εξουσίας ή κοινωνικής θέσης: Προαναφέρθηκε ότι η εθελοντική εργασία δεν έχει σχέση με την αμειβόμενη εργασία των καπιταλιστικών χωρών. Το στοιχείο που την διαφοροποιεί είναι η προσφορά εργασίας μη εξαρτώμενης από ανταπόδοση.
6. Δεν υπαγορεύεται από κανόνες ανταποδοτικότητας στα πλαίσια κοινωνικών θεσμών όπως η οικογένεια ή η φυλή.

7. Απευθύνεται στο κοινωνικό σύνολο ανεξαρτήτως κοινωνικών διακρίσεων όπως η γλώσσα, το χρώμα, η θρησκεία, η τάξη, η θέση.
8. Δεν απευθύνεται μόνο σε ανθρώπους αλλά και στο περιβάλλον, το οικοσύστημα, κάθε ζωντανό ον.

Ο εθελοντισμός στην περίοδο της οικονομικής κρίσης

Μαζί με την κρίση του οικονομικού κράτους επήλθε και η κρίση του κοινωνικού κράτους, η κρίση των θεσμών του και η πολιτική κρίση. Τα παραδοσιακά προγράμματα κοινωνικής πολιτικής αντιμετωπίζουν τεράστιες δυσκολίες προσαρμογής στη νέα πραγματικότητα. Η ανεργία έρχεται να προστεθεί σε όλη αυτή τη δύσκολη κατάσταση και μαζί της φαινόμενα φτώχειας, κοινωνικού αποκλεισμού και ανισότητας. Αποτέλεσμα αυτών των διαδικασιών είναι η μείωση της εμπιστοσύνης απέναντι στα πολιτικά κόμματα και η κάμψη της πολιτικής συμμετοχής.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες ο εθελοντισμός μπορεί να συμβάλλει στην διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και να εξασφαλίσει κοινωνικές υπηρεσίες που το κράτος δεν έχει πλέον την δυνατότητα να παρέχει. Η δύσκολη κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει χώρες σαν την Ελλάδα, δημιουργεί ανάπτυξη της εθελοντικής δράσης σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ζωής.

Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος του εθελοντισμού για την καταπολέμηση και την πρόληψη του κοινωνικού αποκλεισμού που βιώνουν άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού και ανέργους. Ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται όχι μόνο με την άνιση συμμετοχή στην κοινωνική ζωή και την μακροχρόνια ανεργία αλλά και με την υποαπασχόληση, τα χαμηλά εισοδήματα, την εκπαιδευτική ανισότητα και τον αποκλεισμό, τον γεωγραφικό αποκλεισμό, την δύσκολη πρόσβαση στον τομέα της υγείας, της ασφαλούς και αξιοπρεπούς κατοικίας, τις ρατσιστικές διακρίσεις, με τις δυσκολίες ένταξης απεξαρτημένων, πρώην φυλακισμένων, ψυχικά πασχόντων και ατόμων με ειδικές ανάγκες. Από τη μία η παροχή υπηρεσιών σε αποκλεισμένα άτομα αποτελεί θεμελιώδη διάσταση του σύγχρονου εθελοντισμού και από την άλλη τα ίδια τα άτομα έχουν τη δυνατότητα της δραστηριοποίησης μέσω εθελοντικών δράσεων και την ευκαιρία ενίσχυσης και προάσπισης των δικαιωμάτων των ομάδων τους (Penner, 2004). Επιπλέον η συμμετοχή αποκλεισμένων ατόμων σε εθελοντικές ομάδες καθιστά τα ίδια τα άτομα ενεργούς πολίτες και τονώνει την αυτοπεποίθησή τους. Αντίστοιχα ο εθελοντισμός των νέων βάζει τα θεμέλια για ενεργό και αποτελεσματική συμμετοχή στα κοινά ως αυριανοί πολίτες και ο εθελοντισμός ατόμων της τρίτης ηλικίας, υποκαθιστά την έλλειψη εργασιακού ενδιαφέροντος.

Ο περιβαλλοντικός εθελοντισμός στην περίοδο της οικονομικής κρίσης

Η οικονομική κρίση πυροδότησε συζητήσεις για την λειτουργία της δημοκρατίας. Οι θεωρητικοί της κοινωνίας των πολιτών τονίζουν την ανάγκη κοσμιότητας και αυτοσυγκράτησης σε μία υγιή δημοκρατία, αλλά αρνούνται πως από μόνη της η αγορά ή η πολιτική συμμετοχή επαρκεί για να διδάξει τις αρετές αυτές. Αντιθέτως, οι αρετές αυτές διδάσκονται στις εθελοντικές οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, στις φιλανθρωπικές οργανώσεις, στους συλλόγους για την προστασία του περιβάλλοντος, στις ομάδες υποστήριξης. Σύμφωνα με τον Michael Walzer «η κοσμιότητα που καθιστά δυνατή τη δημοκρατική πολιτική μπορεί να μαθευτεί μόνο στα συνεργατικά δίκτυα της κοινωνίας των πολιτών» (Walzer 1992a:104).

Γιατί όμως κάποιος να επιλέξει να προσφέρει εθελοντική εργασία σε ομάδες προστασίας του περιβάλλοντος, χλωρίδας και πανίδας και όχι σε ομάδες με ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα και προσφορά; Στην περίοδο της οικονομικής κρίσης το περιβάλλον αναδείχθηκε ως πεδίο έκφρασης της δυσαρέσκειας του ανθρώπου απέναντι στην εκμεταλλευτική εμπορευματοποίηση, τον καταναγκασμό και την αλλοτριωτική δύναμη των συμφερόντων. Οι εθελοντές που ασχολούνται με περιβαλλοντικές οργανώσεις αντιλήφθηκαν πως το περιβάλλον δεν έχει άλλο συνήγορο από τον ίδιο τον άνθρωπο και συμμερίζονται όντα ανώνυμα και αδύναμα που κατοικούν στη φύση αλλά και αναγνωρίζουν δικαιώματα οντοτήτων που έχουν απαξιωθεί από την εκμετάλλευση της μέχρι τώρα οικονομικής ανάπτυξης. Ο εθελοντισμός για το περιβάλλον συνδυάστηκε με την αναγνώριση δικαιωμάτων για τη φύση αλλά και με την πολιτική προστασίας της.

Οι εθελοντές των περιβαλλοντικών οργανώσεων μέσα από τη σχέση τους με το περιβάλλον βρίσκουν την καταπιεσμένη από την κρίση και τις κοινωνικές συνθήκες, πλευρά του εαυτού τους και αισθάνονται αλληλέγγυοι. Για τους περισσότερους από αυτούς η κρίση δεν αφορά μόνο τον οικονομικό τομέα αλλά ολόκληρο το αξιακό μας σύστημα, είναι μια κρίση ηθική και προσπαθώντας να θεραπεύσουν πληγές και προβλήματα αδύναμων όντων, αισθάνονται πως συμβάλλουν στην ηθική αναγέννηση και στην βελτίωση της κοινωνίας. Καταλυτικό ρόλο σε όλα αυτά παίζει η ανθρώπινη ευαισθησία και η συμπάθεια προς τον αδύναμο.

Αρκετά χρόνια πριν αυτού του είδους ο εθελοντισμός αντιμετωπιζόταν ως γραφικός ή ιδιόρρυθμος, γεγονός που σήμερα εκλείπει καθώς η κοινή γνώμη αναγνωρίζει πια σε αυτούς τους εθελοντές το δικό της συμφέρον για το μέλλον της υγείας και της ποιότητας ζωής στον πλανήτη.¹

---

¹ www.solon.org.gr

Εθελοντισμός και κοινωνικό κεφάλαιο

Η εμφάνιση του κοινωνικού κεφαλαίου ισοδυναμεί με την ύπαρξη του ανθρώπου σε αυτόν τον πλανήτη, αφού από την αρχή οι άνθρωποι ανέπτυξαν μεταξύ τους σχέσεις, ώστε να μπορέσουν να επιβιώσουν. Στην εξέλιξή τους αυτές οι σχέσεις πήραν την μορφή των κοινωνικών δικτύων. Πολλοί κοινωνιολόγοι και ερευνητές έχουν ασχοληθεί με την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου.

Μετά το τέλος της ψυχροπολεμικής περιόδου πολλές κυβερνήσεις των χωρών της δύσης και διεθνείς οργανισμοί ανέπτυξαν προγράμματα ενίσχυσης της κοινωνίας των πολιτών με την λογική ότι η εμπάθυνση της τελευταίας συνεισφέρει στον εκδημοκρατισμό και στην καλύτερη διακυβέρνηση. Ο όρος «κοινωνία των πολιτών» έχει αναζωπυρώσει πολλές διαφωνίες αλλά και πολυσχιδείς ερμηνευτικές προσεγγίσεις. Η σχετικά πρόσφατη επανεμφάνιση και η ευρεία διάδοση της ιδέας της κοινωνίας των πολιτών συμπίπτει με τις αλλαγές και την αναδιοργάνωση αλληλένδετων τομέων όπως της τεχνολογίας, της εργασίας, της οικονομίας, της πολιτικής και κοινωνικής ζωής και των πολιτισμικών προτύπων. Παράλληλα, ιδιαίτερα σημαντικό είναι το ζήτημα της απονομιμοποίησης ορισμένων παραδοσιακών μορφών εξουσίας, οι οποίες δεν είναι ικανές να διαδραματίσουν το ρόλο που είχαν στο παρελθόν. Επίσης σε πολλές περιπτώσεις οι κλασικές διαφοροποιήσεις μεταξύ ομάδων πληθυσμών, τάξεων, τόπων και γεωγραφικών περιφερειών έχουν αμβλυνθεί ή μεταμορφωθεί. Σε όλες αυτές τις αλλαγές έρχεται να προστεθεί και μια σειρά σύνθετων παγκόσμιων προβλημάτων όπως οι επιπτώσεις της οικονομικής δραστηριότητας στο περιβάλλον, οι συγκρούσεις και οι πόλεμοι. Το ορθολογικό μοντέλο ανάπτυξης που ακολούθησε η παγκόσμια κοινότητα την τελευταία εκατονταετία φαίνεται αδύναμο στην αντιμετώπιση των νέων και πολυσύνθετων φαινομένων με άμεσα και ορατά αποτελέσματα την όξυνση των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων και την διάβρωση των ατομικών και κοινωνικών ελευθεριών (Smart, 1992).

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, πολλές ερμηνείες αναφορικά με το τι συνιστά την κοινωνία των πολιτών και το κοινωνικό κεφάλαιο έχουν ως κοινή αφετηρία την σχέση κράτους – πολίτη, αλλά υπάρχει διαφοροποίηση ανάλογα με τις χώρες από τις οποίες προέρχονται, την ιστορική στιγμή που προέκυψαν, την ιδεολογική τοποθέτηση και την πολιτική κουλτούρα των ατόμων και κοινωνιών που τις διαμόρφωσαν. Για παράδειγμα στην Λατινική Αμερική η κοινωνία των πολιτών αντικατοπτρίζει τον αγώνα κατά της στρατιωτικής δικτατορίας και την ευρύτερη πεποίθηση ότι η πολιτική μέσα από τους μηχανισμούς των πολιτικών κομμάτων έχει αποτύχει. Στην δυτική Ευρώπη οι ερμηνείες προέρχονται από τουλάχιστον τρεις κατευθύνσεις. Την φιλελεύθερη που τονίζει τον ρόλο του εθελοντισμού και των ΜΚΟ ως αντίβαρο στην εξάπλωση του κράτους, την σοσιαλδημοκρατική που έχει ως βασικό κριτήριο την διεύρυνση της συμμετοχικής δημοκρατίας και την τρίτη κατεύθυνση που διαμορφώθηκε ως αποτέλεσμα εναντίωσης στην τοπική και

παγκόσμια αναδιοργάνωση του κράτους και του κεφαλαίου. Όλες αυτές έχουν ως κοινό παρανομαστή την παραδοσιακή δυτικοευρωπαϊκή πολιτική φιλοσοφία και την λογική ότι η ανάπτυξη των εθελοντικών κινήματων και των ΜΚΟ συμβαδίζει με την δημοκρατική διακυβέρνηση. Στις Η.Π.Α, οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις της δεκαετίας του 1980, με την απελευθέρωση των αγορών και την συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας, δημιούργησαν το περιβάλλον για την στροφή προς την δημιουργία ενός εθελοντικού ή «τρίτου τομέα» που θα πρέπει να στέκεται δυναμικά ανάμεσα στην αγορά και στο κράτος έτσι ώστε να μην επιτραπεί σε κάποιο από αυτά να γιγαντωθεί. Αυτή η θέση συνδέεται πολύ στενά με την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου όπως αναπτύχθηκε από τον Putnam, λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι το κράτος και η ελεύθερη αγορά δεν αποτελούν ικανές συνθήκες για την λειτουργία της δημοκρατίας η οποία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την συμμετοχική δραστηριότητα των πολιτών, δηλαδή από το βαθμό πυκνότητας των εθελοντικών οργανώσεων και των δικτύων συνεργασίας.²

Πιο συγκεκριμένα, ο Putnam (1993) ορίζει το κοινωνικό κεφάλαιο ως την «ικανότητα της Κοινωνίας των πολιτών να ενισχύει την οικονομική αποτελεσματικότητα και να δημιουργεί κοινωνική προστιθέμενη αξία μέσα από την ανάπτυξη δικτύων διαπροσωπικής και συλλογικής δέσμευσης». Για τον Putnam η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου αναφέρεται στο απόθεμα εμπιστοσύνης, στους κανόνες αμοιβαιότητας και στα κοινωνικά δίκτυα που υπάρχουν ανάμεσα στους ανθρώπους έτσι ώστε να καθίσταται δυνατή η συντονισμένη και αποτελεσματική συλλογική δράση. Η τελευταία έχει ως αποτέλεσμα τη βελτίωση της ποιότητας της δημόσιας ζωής, την ανταποδοτικότητα κοινωνικών και αντιπροσωπευτικών θεσμών καθώς και την οικονομική ανάπτυξη.

Το κοινωνικό κεφάλαιο συνίσταται στην ύπαρξη δικτύων των πολιτών στην κοινότητα, στη συμμετοχή τους στα κοινά και στην πρόσβασή τους σε πληροφόρηση και ενημέρωση. Η ύπαρξη δικτύων κοινωνικών σχέσεων βασίζεται στην εμπιστοσύνη, την αμοιβαιότητα και τους κοινά αποδεκτούς κανόνες συμπεριφοράς που καθιστούν την συλλογική δράση των μελών του δικτύου ευκολότερη και αποτελεσματικότερη.³

Ο Bourdieu (1986) στην μελέτη του για την έννοια του κεφαλαίου διέκρινε τέσσερις μορφές, το οικονομικό, το πολιτισμικό, το συμβολικό και το κοινωνικό κεφάλαιο. Όλες οι μορφές κεφαλαίου προκύπτουν από το οικονομικό κεφάλαιο μέσω μη αυτοματοποιημένων διαδικασιών που απαιτούν μακρόχρονη προσπάθεια για να φανούν τα οφέλη τους. Τα οφέλη που προκύπτουν από ένα είδος κεφαλαίου αποτελούν κόστος για κάποιο άλλο είδος κεφαλαίο. Ο Bourdieu όρισε το κοινωνικό κεφάλαιο ως «το σύνολο των πραγματικών ή συμβολικών πόρων, οι οποίοι

---

² Κονιόρδος Σ., (2010), «Κοινωνικό Κεφάλαιο, Εμπιστοσύνη και Κοινωνία των Πολιτών», Αθήνα, Παπαζήση, σελ.212-215

³ www.edo-mko.gr

συνδέονται με πολλαπλά δίκτυα, που διατηρούνται στο χρόνο και συσχετίζονται με θεσμοθετημένες σχέσεις αμοιβαίας αποδοχής και αναγνώρισης» (Bourdieu, 1985, σελ.248). Πιο απλά το κοινωνικό κεφάλαιο αντιπροσωπεύει το άθροισμα των πλεονεκτημάτων που αποκομίζουν τα άτομα τα οποία ανήκουν σε κοινά δίκτυα, ομάδες ή οργανώσεις. Ο όγκος κοινωνικού κεφαλαίου του εκάστοτε φορέα εξαρτάται από το μέγεθος του δικτύου διασυνδέσεων και από τον όγκο του κεφαλαίου, οικονομικού, πολιτισμικού ή συμβολικού που διαθέτει το κάθε άτομο από εκείνα που συνδέονται με το δίκτυο. Ο Bourdieu υποστηρίζει πως οι κοινωνικές σχέσεις και διασυνδέσεις έχουν ευεργετικά αποτελέσματα σε θεμελιώεις τομείς της ατομικής ζωής, αφού παράγουν πολλαπλές ευκαιρίες γνώσης και πρόσβαση σε πληροφορίες μέσω της συναναστροφής με άτομα διαφορετικού και ποικίλου πολιτισμικού κεφαλαίου. Τα κοινωνικά δίκτυα αυξάνουν τις οικονομικές δυνατότητες και αυτός είναι ένας λόγος της ένταξης σε αυτά. Σύμφωνα με τον ίδιο το κοινωνικό κεφάλαιο συγκεντρώνεται συνήθως στα χέρια των κοινωνικά ισχυρών, γεγονός που εντείνει τις την ανισότητα και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Από την άλλη ο Coleman (1988) υποστήριξε ότι το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί σύμφυτη έννοια με την κοινωνική δομή, διευκολύνει την ατομική δράση και της δίνει ουσία και νόημα στα πλαίσια της κοινωνίας. Για τον Coleman το κοινωνικό κεφάλαιο απαρτίζεται από επικαλυπτόμενα κοινωνικά δίκτυα, τα οποία διαθέτουν κοινές αξίες, εμπιστοσύνη και κοινά κριτήρια αποφάσεων. Επιπλέον, ο ίδιος διαχώρισε το κοινωνικό κεφάλαιο που διαμορφώνεται στα πλαίσια της οικογένειας από αυτό που σχηματίζεται σε επίπεδο κοινότητας. Στα πλαίσια της κοινότητας το κεφάλαιο αποκτά συγκεκριμένες δεξιότητες που επιτρέπουν την δημόσια δράση και την ανάπτυξη κοινωνικών δικτύων, συνδέοντας το άτομο με την ομάδα και διαμορφώνοντας την αντίληψη και τις ιδέες του. Ο ίδιος αναφέρει πως το κοινωνικό κεφάλαιο αναπτύσσεται ευκολότερα σε κοινότητες που έχουν περιβαλλοντική και κοινωνική απομόνωση από άλλες κοινότητες, αφού τα μέλη αυτών των κοινοτήτων συμμετέχουν στις ίδιες δομές και μηχανισμούς και η σχέση τους βασίζεται στα ίδια ηθικά, πολιτισμικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά. Άρα, αντιλαμβανόμαστε πως αναπτύσσουν ένα αίσθημα κοινής ταυτότητας. Τέτοιες κοινότητες μπορεί να αφορούν και εθελοντικά δίκτυα ή ομάδες που δρουν με έναν κοινό σκοπό.

Όπως αντιλαμβανόμαστε ο όρος «κοινωνικά δίκτυα» έχει άμεση συνάφεια με το κοινωνικό κεφάλαιο. Τα κοινωνικά δίκτυα μπορούν να οριστούν ως πολυδιάστατα συστήματα επικοινωνίας και διαμόρφωσης της ανθρώπινης πρακτικής και κοινωνικής ταυτότητας. Αποτελούν το άθροισμα των προσωπικών επαφών μέσω των οποίων το άτομο διατηρεί την κοινωνική του ταυτότητα, λαμβάνει συναισθηματική υποστήριξη και έχει πρόσβαση στις διαδικασίες της κοινωνίας. Η συμμετοχή σε συλλόγους, σωματεία, ομάδες, στα κοινά, αυξάνει σημαντικά τον αριθμό των συνδέσμων κοινωνικών δικτύων. Ο εθελοντισμός και τα κοινωνικά δίκτυα στην εποχή μας είναι βασικοί συντελεστές κοινωνικού κεφαλαίου και το κλειδιά για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας και απασχόλησης.

Χαρακτηριστικό των κοινωνικών δικτύων είναι η αρχή της αμοιβαιότητας και της αλληλεγγύης που συμβάλλει στην ατομική και συλλογική ευημερία, δεδομένου ότι οι συμμετέχοντες έχουν μεγαλύτερη και πιο εύκολη πρόσβαση στην πληροφορία ή σε άλλους πόρους. Ειδοποιός διαφορά των κοινωνικών δικτύων που αναπτύσσονται μέσω του κοινωνικού κεφαλαίου είναι το κριτήριο της εμπιστοσύνης, που αποτελεί και συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι κοινοτήτων χωρίς συνοχή.

Το κοινωνικό κεφάλαιο έχει άμεση σχέση με τον εθελοντισμό αφού αυξάνει όταν οι άνθρωποι συνεργάζονται σε εθελοντικές οργανώσεις και επικοινωνούν μεταξύ τους. Οι αρχές που διέπουν αυτή την συμμετοχή και την συνεργασία είναι :

1. Εθελοντική συμμετοχή σε δίκτυα ατόμων ή ομάδων με βάση την ισότητα των μελών και τις οριζόντιες σχέσεις μεταξύ τους.
2. Αμοιβαιότητα. Τα άτομα παρέχουν υπηρεσίες σε άλλους ή ενεργούν προς το συνολικό όφελος με προσωπικό κόστος και με την προσδοκία ότι θα υπάρξει ανταπόδοση σε απροσδιόριστο χρόνο στο μέλλον, όταν θα βρεθούν σε αντίστοιχη ανάγκη.
3. Εμπιστοσύνη. Η εμπιστοσύνη μεταξύ των μελών ενός δικτύου ή μιας ομάδας, επιτρέπει την ανάληψη ρίσκου και την πεποίθηση της υποστηρικτικής αντίδρασης και της μη υπονόμησης της εκάστοτε πρωτοβουλίας.
4. Κανόνες. Συνήθως κάνουμε λόγο για άγραφους αλλά κοινά αποδεκτούς κοινωνικούς κανόνες και αρχές που παρέχουν το πλαίσιο για ανεπίσημο κοινωνικό έλεγχο, χωρίς προσφυγή σε διαδικασίες επιβολής κυρώσεων.
5. Κοινότητα. Ο συνδυασμός της εμπιστοσύνης, των δικτύων, των κανόνων και της αμοιβαιότητας δημιουργεί μια ισχυρή κοινότητα, που έχει τη δυνατότητα να απομακρύνει οπορτουριστικούς κινδύνους από κάποιον που θα επιχειρήσει να εκμεταλλευτεί το κοινωνικό κεφάλαιο της κοινότητας χωρίς ουσιαστική προσφορά σε αυτήν. Η κοινότητα δεν είναι ιδιοκτησία κανενός αλλά μπορεί να αξιοποιηθεί από όλα τα μέλη της. Χαρακτηριστικό της κοινότητας είναι η εμπιστοσύνη και η αμοιβαιότητα. Επίσης η κοινότητα έχει την ικανότητα να διατηρηθεί προς όφελος όλων των μελών της, έναντι παραβατών και «εισβολέων» χάρη στην αποτελεσματικότητα των κοινωνικών κυρώσεων.
6. Ανθρώπινο και κοινωνικό κεφάλαιο. Το ανθρώπινο κεφάλαιο αντιπροσωπεύει πόρους, προτερήματα, δεξιότητες, παιδεία, κατάρτιση και εμπειρία. Επιπλέον κάποια είδη ανθρώπινου κεφαλαίου όπως η ομαδικότητα και η ικανότητα επικοινωνίας λειτουργούν υπέρ του κοινωνικού κεφαλαίου.⁴

Από τα παραπάνω μπορούμε να συμπεράνουμε πως ο όρος «κοινωνικό κεφάλαιο» χρησιμοποιείται ολοένα και πιο πολύ ως έννοια αλληλένδετη με την κοινότητα και

---

⁴ www.erymanthos.eu

περιλαμβάνει τόσο τα τυπικά όσα και τα άτυπα δίκτυα της κοινωνίας αλλά και τις κοινές αξίες που τα συνδέουν. Ο εθελοντισμός εκτός από τον πατριωτικό φιλανθρωπικό και τοπικό του χαρακτήρα, σήμερα έχει περάσει σε ένα στάδιο πολυδιάστατο-οικουμενικό, ανθρωπιστικό και οικολογικό με αυτονομία δράσης από την αγορά και το κράτος, που λειτουργεί συμπληρωματικά, καλύπτοντας τα κενά της οικονομίας. Σε αυτά τα πλαίσια ο εθελοντισμός δεν λειτουργεί μόνο από αίσθημα αλληλεγγύης αλλά ως λογική διαδικασία με ανταποδοτικότητα σε κοινωνικό επίπεδο.⁵ Επιπλέον η εθελοντική δράση αφορά ευρεία κοινωνικά δίκτυα που προσφέρουν στην ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου της κοινωνίας μας και κατ' επέκταση και στο οικονομικό ή πολιτισμικό κεφάλαιο.

Η ενεργός πολιτειότητα και ο περιβαλλοντικός εθελοντισμός

Για τον Putnam (1993) το κοινωνικό κεφάλαιο εξισώνεται με το επίπεδο της συμμετοχής των πολιτών σε εθελοντικές οργανώσεις, σωματεία, ομίλους αλλά και με την συμμετοχή τους σε δραστηριότητες της κοινότητας. Ο ίδιος δίνει μεγάλη βαρύτητα στην πολιτική ιδιότητα το ατόμου, αφού θεωρεί πως αυτή προάγει τη συμμετοχή των πολιτών στα κοινά και αναπτύσσει δίκτυα εμπιστοσύνης για οικονομική, πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική ανάπτυξη. Έτσι συνδέει άρρηκτα το κοινωνικό κεφάλαιο με την κοινωνία των πολιτών και την ενεργό πολιτειότητα.

Η έννοια του «πολίτη» και κατ' επέκταση του «ενεργού πολίτη» προέρχεται από την αρχαία Ελλάδα στο πλαίσιο της «πόλεως». Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη ο πολίτης που δεν συμμετείχε στα κοινά ήταν «αχρείος». Σήμερα, η έννοια του πολίτη ταυτίζεται με το έθνος-κράτος. Η νεότερη ερμηνεία του όρου, θέτει στο επίκεντρο τα δικαιώματα και τις ελευθερίες του ατόμου, ενώ στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία ο «πολίτης», αποκτά οικουμενική διάσταση, «πολίτης του κόσμου». Σήμερα, πολίτης δεν είναι αυτός που ενδιαφέρεται μόνο για τον εαυτό του αλλά για το σύνολο, που είναι υπεύθυνος, γνωρίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του, εκφράζει δημόσια την άποψή του, ενημερώνεται για τα κοινά, προστατεύει το περιβάλλον, διεκδικεί δικαιώματα στο δημόσιο χώρο και σέβεται τη διαφορετικότητα⁶. Ο όρος «πολιτειότητα», χρησιμοποιείται συχνά για να καταδείξει την συμμετοχή στις δημόσιες υποθέσεις. Υπό αυτό το πρίσμα, ο ενεργός πολίτης, καλύπτει ένα ευρύ φάσμα συμμετοχικών δραστηριοτήτων, που εκκινούν από την ψηφοφορία στις εκλογές και φτάνουν σε δραστηριότητες μη πολιτικές όπως η συμμετοχή σε εθελοντικές δράσεις. Αυτή η συμμετοχή, που ξεφεύγει από τα συμφέροντα της πολιτικής ή της οικονομίας και επικεντρώνεται στον εθελοντισμό είναι που ενδιαφέρει σήμερα τους θεωρητικούς τις κοινωνίας των πολιτών.

---

⁵ www.solon.org.gr

⁶ www.kmop.gr

Σύμφωνα με τον Huckle η μεγαλύτερη πρόκληση του 21^{ου} αιώνα είναι να αποκτήσουν οι πολίτες τη δύναμη για τη διαμόρφωση ενός μέλλοντος πιο δημοκρατικού, ασφαλούς και βιώσιμου, με ιδιαίτερη έμφαση στη συμμετοχή των πολιτών σε όλα τα επίπεδα όσον αφορά στη διαμόρφωση πολιτικής, τη λήψη αποφάσεων και την εφαρμογή τους σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο. Όπως ο ίδιος αναφέρει οι πολίτες χρειάζεται να διακινδυνεύουν αλλαγές και να αναλαμβάνουν ρίσκα, όντας εφοδιασμένοι με κριτική σκέψη που θα τους επιτρέψει να παρακολουθούν τη διαρκή μεταβολή των συνθηκών, να επανακαθορίζουν συνεχώς τις αξίες τους, να συμμετέχουν ενεργά στις εξελίξεις και να γίνονται διαμορφωτές του μέλλοντος της κοινωνίας. (Huckle, 2004)

Σύμφωνα με την Τσαμπούκου-Σκαναβή, υπό το πρίσμα της ενεργού πολιτειότητας, η συμμετοχή των πολιτών στη λήψη αποφάσεων για θέματα που σχετίζονται με την αειφορική ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος αυξάνει την πιθανότητα για τη λήψη των σωστών και ολοκληρωμένων αποφάσεων, αφού οι περισσότερες φωνές επιτρέπουν να ακουστούν περισσότερες απόψεις και να διερευνηθούν περισσότερες εναλλακτικές λύσεις. Επιπλέον οι πολίτες νιώθουν ότι συμμετέχουν στο κοινό καλό και ότι η γνώμη τους γίνεται γνωστή και σεβαστή από την κοινότητα (Τσαμπούκου-Σκαναβή, 2004). Γι' αυτούς τους λόγους ιδιαίτερη έμφαση δίνεται και σε θέματα αειφόρου ανάπτυξης, σεβασμού του περιβάλλοντος και γενικότερα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στα πλαίσια του σχολείου, όπου διαμορφώνεται ο χαρακτήρας και η παιδεία των αυριανών πολιτών.

Ο Beck μας εξηγεί πως στην σημερινή παγκοσμιοποιημένη κοινωνία «του ρίσκου» (risk society), οι πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και τεχνολογικές αλλαγές δημιουργούν παράπλευρες συνέπειες, οι οποίες στη μεν εποχή της πρώτης νεωτερικότητας θεωρήθηκαν ότι μπορούν να περιοριστούν τοπικά και να οριοθετηθούν, ενώ στην εποχή της δεύτερης νεωτερικότητας τα ρίσκα διαπερνούν όλα τα κοινωνικά, πολιτικά, και γεωγραφικά σύνορα (π.χ. φαινόμενο του θερμοκηπίου). Για τον Beck η καταστροφή της φύσης γίνεται πλέον η κινητήριος δύναμη της κοινωνίας. Οι κοινωνίες πλέον δεν απειλούνται από έναν κίνδυνο αλλά είναι στα όρια της διακινδύνευσης, η οποία δεν είναι τοπικά περιορίσιμη, δεν μπορεί να καταλογισθεί σε συγκεκριμένα άτομα και δεν αποτελεί αντικείμενο ασφάλισης. Σε μια κατάσταση, όπου τα μέτωπα αντιπαράθεσης και τα κοινωνικά συμφέροντα είναι ιδιαίτερα ρευστά, διαπιστώνεται ένα είδος πολέμου όλων εναντίον όλων και η κοινωνία δημιουργεί ανέλεγκτες «δυναμικές αυτοκαταστροφής» (Beck, 1991). Σε μια τέτοια κατάσταση σκοπός πρέπει να είναι «η πραγμάτωση της απαίτησης για αυτοκαθορισμό των ανθρώπων», η οποία μπορεί να ικανοποιηθεί με το άνοιγμα της πολιτικής στα οικολογικά ζητήματα, με τη δράση των ατόμων για το μετασχηματισμό της κοινωνίας από τα κάτω (Beck, 1993). Έτσι, οι σύγχρονοι πολίτες όλο και περισσότερο συνειδητοποιούν ότι καλούνται να ζήσουν σε ένα σύνθετο πολιτικά και κοινωνικά κόσμο, ο οποίος χαρακτηρίζεται από τη μία από ελευθερία επιλογών στην προσωπική ζωή, επικοινωνία και απασχόληση

και από την άλλη από ενδεχόμενους κοινωνικούς, περιβαλλοντικούς και προσωπικούς κινδύνους και αβεβαιότητες. Ταυτόχρονα, αναρωτιούνται μήπως στερούνται της πολιτικής και οικονομικής δύναμης, ώστε να επηρεάσουν αποφάσεις που αφορούν τη ζωή τους, να αποτρέψουν τους κινδύνους και να διασφαλίσουν το μέλλον του πλανήτη, με αποτέλεσμα μια αύξουσα απογοήτευση που οδηγεί σε σταδιακή απόσυρση από επίσημους θεσμούς.(Beck, 1992)

Η περιγραφή του Beck συνοψίζει και το παράδειγμα της χώρας μας κατά την περίοδο της οικονομικής ύφεσης. Οι πολίτες παρουσιάζονται «κουρασμένοι» από την πολιτική, δεν δείχνουν πλέον εμπιστοσύνη στα παραδοσιακά, μεγάλα κόμματα και στρέφονται προς νέους ακραίους συνδυασμούς. Άλλοι πάλι στρέφονται σε αξίες που χρόνια τώρα είχαν απαξιωθεί και υποστεί την εκμετάλλευση της οικονομικής ανάπτυξης, όπως το η φύση, το περιβάλλον, η αειφορία. Παρατηρείται πλέον μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την μελλοντική τους υγεία, για τον πολιτισμό, την καθαριότητα και την ανάπτυξη μέσω οικολογικών, αειφορικών μεθόδων, για το μέλλον του πλανήτη και τη σωτηρία του.

Όπως αναφέρει ο Kymlicka, η συμμετοχή της νεολαίας σε προγράμματα όπως αυτά της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, η ανάπτυξη συνεργασιών με Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και η ανάληψη πρωτοβουλιών και δράσεων έχουν ως αποτέλεσμα την καλλιέργεια της ενεργού πολιτεότητας και τη διεκδίκηση πολιτικού λόγου και άποψης σχετικά με το χώρο στον οποίο οι νέοι άνθρωποι ζουν, την κοινωνική συνοχή μέσα από διαδικασίες ενεργητικής επαναδόμησης της πολιτικής σφαίρας και του δημοσίου λόγου. Ο Kymlicka συνεχίζει λέγοντας πως οι «θεωρητικοί της κοινωνίας των πολιτών» τονίζουν την ανάγκη κοσμιότητας και αυτοσυγκράτησης σε μια υγιή δημοκρατία, αλλά αρνούνται ότι θεσμοί όπως η αγορά εργασίας ή η πολιτική συμμετοχή επαρκούν για να διδάξουν αυτές τις αρετές. Αντιθέτως, οι αρετές της αμοιβαίας υποστήριξης διδάσκονται στις εθελοντικές οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, όπως οι εκκλησίες, η οικογένεια, οι συνδικαλιστικοί φορείς, οι συνεταιρισμοί, οι σύλλογοι προστασίας του περιβάλλοντος, οι φιλανθρωπικές οργανώσεις κ.α Τα λεγόμενα «συνεργατικά δίκτυα» της κοινωνίας των πολιτών μπορούν να διδάξουν την κοσμιότητα (Kymlicka, 2005).

Ο Kymlicka αναφέρει πως λόγω του μη υποχρεωτικού αλλά εθελοντικού χαρακτήρα που έχουν αυτές οι οργανώσεις, η αποτυχία να αρθούν στο των ευθυνών τους αντιμετωπίζεται με αποδοκιμασία και όχι με νομικές κυρώσεις. Η αποδοκιμασία όμως προέρχεται από την οικογένεια, το φιλικό περιβάλλον, τους συναδέλφους, τους συντρόφους ή από πλευρές που το άτομο νιώθει πως θίγεται περισσότερο, έτσι καθίσταται πιο υπεύθυνο για δράση και συμμετοχή. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ίδιος σε αυτή τη φάση είναι που «διαπλάθεται ο ανθρώπινος χαρακτήρας και αποκτάται και η ικανότητα για την ιδιότητα του πολίτη», η φάση

της εσωτερικής ιδέας για προσωπική ευθύνη και υποχρέωση προς την κοινωνία, το φίλο, τον συγγενή.⁷

Ο Beck αντίστοιχα σημειώνει πως η συμμετοχή των ατόμων σε δραστηριότητες και η εμπλοκή σε εθελοντικές οργανώσεις θεωρούνται εξαιρετικά σημαντικές στη διαμόρφωση των αυριανών πολιτών, στηριζόμενη σε δύο δεδομένα, την εθελοντική φύση τέτοιων προγραμμάτων και το γεγονός πως τα άτομα συμμετέχουν ενεργά στη διαχείριση μιας ομάδας που συζητά, λαμβάνει αποφάσεις και επιλύει προβλήματα. Συνεχίζει τονίζοντας πως οι πρωτοβουλίες και οι δράσεις που συνδέονται με την κοινωνία των πολιτών, διαμορφώνουν σήμερα στην Ευρώπη τον αποκαλούμενο «τρίτο τομέα», που δεν αφορά ούτε αμειβόμενη, ούτε οικιακή εργασία, αλλά έναν χώρο όπου οι πολιτικές δραστηριότητες από τα κάτω επανασυνδέουν τους ανθρώπους με την κοινωνία με τρόπο που να έχει νόημα για τους ίδιους. (Beck: 2005)

Από τη θεωρία που αναπτύσσεται γύρω από την ενεργή κοινωνική συμμετοχή των πολιτών στη σύγχρονη κοινωνία, διαφαίνεται μια στροφή προς θέματα που ξεφεύγουν από την πολιτική και την οικονομία, όπως το περιβάλλον, ο εθελοντισμός, η συμμετοχή σε μη κυβερνητικές οργανώσεις ή συλλόγους με σκοπό την κοινή ευημερία. Το περιβάλλον και η αειφορία, κατέχουν μία από τις πρώτες θέσεις στα νέα ζητήματα που απασχολούν τους πολίτες αλλά και τους θεωρητικούς των κοινωνικών φαινομένων και προβάλλεται η ανάγκη για ευαισθητοποίηση των νέων προς την κατεύθυνση του σεβασμού και της ορθής «εκμετάλλευσης» του περιβάλλοντος. Μέσα από την εκπαίδευση γίνεται προσπάθεια ώστε να μάθουν οι πολίτες να διαμορφώνουν οι ίδιοι τις συνθήκες του περιβάλλοντός τους, να αντιληφθούν τις ιδεολογικές και πρακτικές δυνάμεις που μπορούν να επηρεάσουν την ποιότητα της ζωής τους και να αναζητήσουν εναλλακτικές διεξόδους σε συνεργασία με κοινωνικές ομάδες που ξεφεύγουν της κρατικής παρέμβασης.

Επιπλέον φαίνεται ξεκάθαρα πως ο πολίτης που μπορεί να βοηθήσει και να συμβάλει στην ευημερία του τόπου του είναι ο ενεργός πολίτης, αυτός που μετέχει σε εθελοντικές δράσεις που ξεφεύγουν από τα στενά όρια της οικονομίας ή της πολιτικής. Την περίοδο της οικονομικής ύφεσης ο ενεργός πολίτης στρέφεται σε εθελοντικές δραστηριότητες προς τον αδύναμο και ευπαθή, με ιδιαίτερη βαρύτητα στο περιβάλλον, το οποίο έχει δεχτεί όλες τις άσχημες συνέπειες της οικονομικής εκμετάλλευσης μέχρι σήμερα. Στην ουσία επιχειρείται μια στροφή προς τη ίδια τη φύση του ανθρώπου και τις ηθικές του αξίες, κάτι που η παγκοσμιοποίηση δεν ευνόησε μέχρι σήμερα.

---

⁷ Kymlicka, W., (2005). *Η Πολιτική Φιλοσοφία της Εποχής μας*. Αθήνα: Πόλις. (σελ. 426-428)

A.2 Η πορεία από την εργαλειακή στην εγγενή αξία του περιβάλλοντος

Τα δικαιώματα των ζώων

Σε ένα τοπίο ομιχλώδες και θολό το κίνημα για τα δικαιώματα των ζώων αλλά και του περιβάλλοντός τους, αναζητά σταθερό έδαφος προκειμένου να θεμελιώσει τα επιχειρήματά του. Πρώτη, η φιλοσοφία, απ' όλες τις επιστήμες ασχολήθηκε με το συγκεκριμένο θέμα εδώ και αιώνες.

Οι Πυθαγόρειοι, ασπαζόμενοι το δόγμα περί μετεμψύχωσης, πίστευαν πως στα ζώα κατοικεί μια αθάνατη ψυχή και ως εκ τούτου, ο άνθρωπος πρέπει να συμπεριφέρεται σε αυτά όπως και στους συνανθρώπους του, αποφεύγοντας να τα χρησιμοποιεί ακόμα και ως τροφή. Οι φιλόσοφοι της Στοάς, αντίθετα, θεωρούσαν πως τα ζώα δεν μπορούν να έχουν δικαιώματα επειδή εξαιτίας της φύσης τους εξαιρούνται της κοινότητας των έλλογων όντων.

Στη νεότερη φιλοσοφία, ο Baumgarten θεωρεί πως ο άνθρωπος έχει ηθικές υποχρεώσεις τόσο προς τα ζώα όσο και προς το μη έμβιο περιβάλλον του⁸. Ο Kant από την άλλη μεριά διαφωνεί, ισχυριζόμενος πως τα ζώα στερούνται ευσυνειδησίας, αποτελούν απλώς μέσα για την επίτευξη των σκοπών του ανθρώπου και κατά συνέπεια οι υποχρεώσεις μας προς αυτά αποτελούν έμμεσες υποχρεώσεις προς την ανθρωπότητα.⁹ Οι θέσεις του Kant βρίσκουν αντίθετους τους Schopenhauer¹⁰ και Mill¹¹, οι οποίοι υποστηρίζουν πως η βαναυσότητα του ανθρώπου προς τα ζώα ενέχει καθ' εαυτήν ηθική απαξία. Οι Descartes και Malebranche, αντίθετα, θεωρούν πως τα ζώα αδυνατούν να αισθανθούν οτιδήποτε, κατά συνέπεια είναι αδύνατον η όποια στάση μας έναντι αυτών να λάβει ηθική απόχρωση και να χαρακτηριστεί σκληρή ή βάνουση.¹² Ο David Hume, θεωρεί πως τα ζώα, διακρίνονται από στοιχειώδη ηθική αρετή, αυτήν που μπορούν να διαθέτουν και τα παιδιά και πως η συμπεριφορά μας προς αυτά πρέπει να συνάδει με τους νόμους του ανθρωπισμού που επιβάλλουν την ευγενική μεταχείριση όλων των πλασμάτων.¹³ Ο Bentham, πηγαίνοντας ένα βήμα παραπέρα, αναγνωρίζει στα ζώα δικαιώματα στηριζόμενος στο γεγονός πως μπορούν να αισθανθούν πόνο και

⁸ John Passmore, «The treatment of animals», *Journal of the History of Ideas*, 1975, p.201-202

⁹ Immanuel Kant, *Lectures on Ethics*, «Of Duties to animals and spirits», Cambridge University Press, Cambridge 2001, p.212-213.

¹⁰ Arthur Schopenhauer, «On the Basis of Morality», Indianapolis, 1965, p.96

¹¹ John Stuart Mill, «Principles of Political Economy», Prometheus Books, New York, 2004, p.534

¹² Nicolas Malebranche, «The Search after Truth: With Elucidations of The Search after Truth», Cambridge University Press, 1997, p.494-495

¹³ David Hume, «Enquiry Concerning the Principles of Morals», Clarendon Press, Oxford, 1994, III:145, 152.

αναφέρει πως το θέμα δεν είναι αν μπορούν να συλλογισθούν ή εάν μπορούν να μιλήσουν αλλά εάν μπορούν να υποφέρουν.¹⁴

Γίνεται αντιληπτό πως το φαινόμενο της ενασχόλησης με τα δικαιώματα των ζώων, την προστασία τους αλλά και την προστασία του ευρύτερου περιβάλλοντος δεν είναι σημερινό, ούτε πηγάζει από την κρίση του οικονομικού, κοινωνικού και αξιακού μας συστήματος. Αντίθετα, είναι ένα φαινόμενο που απασχολεί τους ανθρώπους εδώ και χιλιάδες χρόνια και η Ηθική φιλοσοφία έχει προσπαθήσει να δώσει απαντήσεις σε όλα τα ερωτήματα που γεννιούνται γύρω από την υπόσταση μη ανθρώπινων όντων.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες οι θεωρητικοί που ασχολούνται με την περιβαλλοντική ηθική, αφού επεξεργάστηκαν το θέμα της οικολογικής αποσταθεροποίησης κατέληξαν πως το «φάρμακο» ενάντια στην απαξίωση του περιβάλλοντος είναι η αναδιευθέτηση των αξιών που ρύθμιζαν έως τώρα τις ανθρώπινες συμπεριφορές ή ακόμα και η επεξεργασία νέων αξιών ενάντια στις μέχρι τώρα αυθαιρεσίες. Οι συλλογισμοί με τους οποίους φτάνουν σε αυτό το συμπέρασμα έχουν ως εξής: εκτός περιθωριακών εξαιρέσεων, οι άνθρωποι συνηθίζουν να θεωρούν πως έχουν ηθικές υποχρεώσεις μόνο προς άλλους ανθρώπους. Όσο και αν η διαπίστωση αυτή υπονομευόταν από ποικιλόχρωμους ρατσισμούς και ταξικούς διαχωρισμούς αργά αλλά σταθερά, η ηθική κοινότητα γινόταν αντιληπτή ως ένας κύκλος που διευρυνόταν συνεχώς, για να συμπεριλάβει ένα όλο και αυξανόμενο αριθμό ανθρωπίνων όντων, τείνοντας στη σημερινή εποχή να εντάξει το σύνολο του ανθρωπίνου γένους. Στο σημείο αυτό, της αδιαμφισβήτητα θετικής εξέλιξης, αρχίζει να γίνεται αντιληπτό πως το αξιακό μας σύστημα παρά τις λεπτές επεξεργασίες του σε σχέση με τις διανθρώπινες συμπεριφορές πάσχει από μια άλλη άποψη. Το χαρακτηρίζει ανομία αναφορικά με τα φυσικά όντα και τους αβιοτικούς παράγοντες.¹⁵

Αυτό το κενό προσπαθεί να καλύψει και ο κλάδος της περιβαλλοντικής ηθικής, ένας φιλοσοφικός χώρος σχετικά νέος που κατά πάσα πιθανότητα μπορεί να προμηθεύσει τα φιλοσοφικά εργαλεία για να υιοθετήσουμε ως είδος ένα ριζοσπαστικά διαφορετικό και φιλικό προς τη γη, το περιβάλλον και τα ζώα κοσμοείδωλο. Αυτό το κοσμοείδωλο που μπορεί να δώσει τη δυνατότητα να τολμήσουμε ηθικές δεσμεύσεις είτε προς τα ζώα του πλανήτη, είτε προς οικοσυστημικές οντότητες όπως βουνά, ποτάμια ή δάση (Elliot, 1995).

Οι ηθικές αυτές δεσμεύσεις που καλείται να αναλάβει ο άνθρωπος απέναντι σε μη ανθρώπινες οντότητες μπορούν να ειπωθούν μέσα από δύο πλαίσια, τον ανθρωποκεντρισμό και τον οικοκεντρισμό.

---

¹⁴ Jeremy Bentham, «Introduction to the Principles of Morals and Legislation», Basil Blackwell, Oxford, 1948.

¹⁵ Γεωργόπουλος Αλέξανδρος, «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Ο Νέος Πολιτισμός που Αναδύεται», Gutenberg, Αθήνα, 2005, σ. 819-839

Όταν ο Γαλιλαίος υπερασπίστηκε τον ηλιοκεντρισμό έναντι του γεωκεντρισμού, δεν ταρακούνησε μόνο τον κόσμο της αστρονομίας ή των φυσικών επιστημών αλλά γκρέμισε και το κοσμοείδωλο των φιλοσόφων και των θεολόγων. Το μοντέλο του γεωκεντρισμού, όπου η γη βρισκόταν στο κέντρο του κόσμου, συμβιβαζόταν απόλυτα με το δόγμα του χριστιανισμού. Ο Θεός, δεν μπορούσε παρά να παραχωρήσει στον εκλεκτό του άνθρωπο το κέντρο του κόσμου για να κατοικεί. Οι πλανήτες περιστρέφονταν γύρω από τη γη, όπως άλλωστε περιστρεφόταν και το ενδιαφέρον και η αγάπη του δημιουργού γύρω από τον άνθρωπο. Ο χριστιανισμός είναι, όπως υποστηρίζει ο Lynn White, η πιο ανθρωποκεντρική θρησκεία που γνώρισε ποτέ ο κόσμος. Ο ίδιος γράφει: ο χριστιανισμός σε απόλυτη αντίθεση με τον αρχαίο παγανισμό και τις θρησκείες της Ασίας (εκτός ίσως από τον ζωροαστρισμό), όχι μόνο καθιέρωσε έναν δυϊσμό ανθρώπου και φύσης αλλά και επέμενε πως θέλημα του Θεού είναι να εκμεταλλεύεται ο άνθρωπος την φύση για να εξυπηρετεί τους δικούς του σκοπούς (White, 1998).

Τον δυϊσμό αυτόν θα υποστηρίξει στο φιλοσοφικό πεδίο ο Rene Descartes, υπερασπιζόμενος τη σαφή διάκριση ψυχής και σώματος. Ο άνθρωπος, ως σκεπτόμενο ον, αντιπαραβάλλεται από τον υπόλοιπο κόσμο σε βαθμό όπου καλείται να αποδείξει μέσω του λόγου του την ύπαρξη του κόσμου αυτού.¹⁶ Λίγους αιώνες μετά τον Descartes με το πέρασμα από την σαρωτική από οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής απόψεως βιομηχανική επανάσταση, ο άνθρωπος δεν αναρωτιέται πλέον για τους δυϊσμούς αυτούς αλλά τους θεωρεί δεδομένους. Ο άνθρωπος τον 20^ο αιώνα δεν έχει απλά δυο λόγους για να νιώθει κυρίαρχος απέναντι στη φύση, τον θρησκευτικό και τον φιλοσοφικό, αλλά και ένα πολύ καλό μέσο για να επιτύχει την κυριαρχία του: την τεχνική. Ο Mumford, χαρακτηριστικά αναφέρει: Ούτε ο Μπαίηκον, ούτε οι ζηλωτές που ακολούθησαν τα βήματά του στην επιστήμη και την τεχνική, οι Νεύτωνα και οι Φάραντεϋ, οι Βατ και οι Ουίτνεϋ, δεν είχαν έστω και στοιχειωδώς προβλέψει το γεγονός ότι αυτή η σκληρά κερδισμένη κυριαρχία πάνω στον φυσικό κόσμο έμελλε, κατά τον εικοστό αιώνα να απειλήσει την ίδια την ύπαρξη του ανθρώπινου είδους (Mumford, 1997: 12).

Ο άνθρωπος, ειδικά ο δυτικός άνθρωπος, έπαψε να προβληματίζεται πια για το πώς θα αποδείξει την ύπαρξη του εξωτερικού κόσμου προκειμένου να απαντήσει στους σκεπτικιστές όπως έπραξε ο Descartes. Η φύση έχασε την μαγεία της και δεν προκαλεί στον άνθρωπο φόβο και θαυμασμό. Η κυριαρχία του ανθρώπου σε αυτήν είναι δεδομένη. Οι επιστήμες έχουν φροντίσει για την αποκαθήλωση κάθε ιερού στοιχείου της φύσης και η ορθολογικότητα επιβάλλεται μέσω της τεχνολογίας.

Με την γέννηση της οικολογικής σκέψης, η ανθρωποκεντρική αντίληψη καταδικάστηκε ως η κύρια υπεύθυνη για τα οικολογικά δεινά. Μόνο που στην συνείδηση των περισσότερων, πρέπει να αναλάβουμε δράση εμείς, οι άνθρωποι,

---

¹⁶ Descartes Rene, «Λόγος Περί της Μεθόδου Για την Καλή Καθοδήγηση του Λογικού μας και την Αναζήτηση της Αλήθειας στις Επιστήμες, Παπαζήση, Αθήνα, 1976, σ.32

προκειμένου να προστατεύσουμε τον πλανήτη που κατοικούμε οι ίδιοι και να μπορέσουμε να συνεχίσουμε να τον κατοικούμε με αξιώσεις. Έτσι γεννιέται μια νέα ανθρωποκεντρική αντίληψη στα πλαίσια όμως πια του οικολογικού κινήματος. Το νέο αυτό ανθρωποκεντρικό ρεύμα τείνει να οργανώσει την διαχείριση όλης της βιόσφαιρας γύρω από τα συμφέροντα του είδους *homo sapiens sapiens*. Οι φυσικοί πόροι προφανώς και πρέπει να τύχουν ορθολογικής διαχείρισης ώστε οι ανθρώπινες ανάγκες να είναι ικανοποιήσιμες ενώ η ρύπανση επιδιώκεται να μένει σε ανεκτά επίπεδα για να μην προκαλούνται αρνητικές συνέπειες για τον άνθρωπο. Ο μη ανθρώπινος κόσμος συνεχίζει να έχει εργαλειακή αξία και χρησιμοποιείται για να οικοδομηθεί ο ανθρώπινος πολιτισμός.

Στην αντιπέρα όχθη του ανθρωποκεντρισμού βρίσκεται το φιλοσοφικό ρεύμα του οικοκεντρισμού. Ο πρωτεργάτης της οικοκεντρικής σκέψης, ο Aldo Leopold, υποστήριξε την λεγόμενη «ηθική της γης»¹⁷, η οποία δεν αφορά μόνο στους ανθρώπους αλλά και σε άλλες οντότητες όπως τα ζώα, το νερό και τα φυτά. Σύμφωνα με την οικοκεντρική σκέψη, η φύση δεν έχει πια εργαλειακή αξία για τον άνθρωπο. Ο μη ανθρώπινος κόσμος δεν νοείται πλέον ως αποθήκη φυσικών πόρων και πελώριος αποδέκτης των λυμάτων μας. Επίσης, δεν επιδιώκουμε απλά την υγεία και την μακροήμερευση του, προκειμένου να επιβιώσουμε και να διαβιώσουμε σε ένα καλύτερο περιβάλλον αλλά αναλογιζόμαστε και φροντίζουμε για την ικανοποίηση των δικών του αυτόνομων σκοπών για επιβίωση, αναπαραγωγή και ίσως για μια ποιότητα ζωής ανάλογη με τις δυνατότητες του. Στην περίπτωση αυτή, ο υπόλοιπος κόσμος προικίζεται με την εγγενή αξία την οποία απολάμβανε μέχρι τώρα μόνο ο άνθρωπος, εγχείρημα το οποίο μας εισάγει κατευθείαν στο αβέβαιο έδαφος των συνθηκών αξιολόγησης αλλά και την αμφίδρομη ή μονόδρομη ηθική υπευθυνότητα.

Πριν από την ανάπτυξη της περιβαλλοντικής ηθικής δεν μπορούσε να νοηθεί ηθική οφειλή προς μη ορθολογικά άτομα σύμφωνα με την καντιανή παράδοση. Ο Immanuel Kant υποστήριξε ότι μόνο οι άνθρωποι είναι έλλογα όντα, και ότι μόνο αυτοί είναι αυτοσκοποί. Οι υποχρεώσεις που έχουμε απέναντι σε μη έλλογα όντα, είναι έμμεσες, δεν έχουν να κάνουν δηλαδή με τα ίδια, αφού τα όντα αυτά, δεν είναι αυτοσκοποί. Ωστόσο, δεν μπορούμε, υποστηρίζει για παράδειγμα, να είμαστε βάνουσοι απέναντι στα ζώα, αφού μία τέτοια στάση προσβάλλει τη δική μας υπόσταση (Kant, 1993). Το κριτήριο λοιπόν αφενός για την απόδοση αξίας και αφετέρου για την εκχώρηση δικαιωμάτων σε άλλα όντα είναι η ορθολογικότητα.

Παρόλα αυτά, η προσπάθεια για απόδοση ηθικών δικαιωμάτων προς όντα που δεν είναι ορθολογικά, δε συνιστά τελικά σκάνδαλο για δύο λόγους: πρώτον, δεν είναι καθόλου αναγκαίο για ένα ον να έχει αυτοσυνείδηση, να ομιλεί ορθολογικά και να επικοινωνεί ως ίσο προς ίσο με τα ανθρώπινα όντα για να του αποδοθεί εγγενής

---

¹⁷ Leopold, Aldo, "The Land Ethic", στο *A Sand Country Almanac and Sketches Here and There*, Oxford University Press, New York, 1948

αξία. Για παράδειγμα, κάποιοι άνθρωποι με ειδικές ανάγκες δεν μπορούν να επιχειρηματολογήσουν. Ωστόσο δε μπορούμε να ισχυριστούμε ότι δεν έχουν επιθυμίες ή συμφέροντα προς ικανοποίηση επομένως και αξία. Ούτε μπορούμε να ισχυριστούμε ότι δεν πρέπει να απολαμβάνουν εκείνα τα δικαιώματα που νομικά και ηθικά ανήκουν στο είδος τους. Ένα ανάλογο παράδειγμα που μπορούμε να επικαλεστούμε είναι αυτό των νηπίων ή των ανθρώπων που για κάποιους λόγους βρίσκονται σε κωματώδη κατάσταση και υποστηρίζονται μηχανικά. Παρομοίως οι μεγάλες εταιρείες, τα κράτη, τα πανεπιστήμια και όλων των ειδών οι μεγάλοι θεσμοί δεν μπορούν να μιλήσουν ούτε έχουν τα ίδια συνείδηση, κανείς όμως δεν αμφισβητεί την δυνατότητα των δικηγόρων που εκπροσωπούν τους θεσμούς αυτούς να επιχειρηματολογούν υπέρ των συμφερόντων τους (Stone,1972). Κατ' αναλογία πλάσματα που δεν έχουν τη δυνατότητα να σκεφτούν, να μιλήσουν ή να επιχειρηματολογήσουν π.χ. ένα ψάρι, ένα δέντρο ή ένα οικοσύστημα, δικαιούνται της απόδοσης εγγενούς αξίας.

Δεύτερον, η αποδοχή της ορθολογικότητας ως κριτηρίου για την απόδοση αξίας φαίνεται να χωλαίνει από λογική άποψη. Δεν υπάρχει επιχείρημα ικανό να μας πείσει ότι όντα που στερούνται ορθολογικότητας, πρέπει να υπόκεινται σε εκμετάλλευση και καταπίεση από τον ορθολογικό άνθρωπο. Η πειραματική έγχυση χημικών σε μάτια κουνελιών για να μετρηθεί η ταχύτητα με την οποία επέρχεται η τυφλότητα ή η πείνα, η δίψα και η κακομεταχείριση στην οποία υποβάλλονται ζώα του τσίρκο έτσι ώστε να «εκπαιδευτούν», όχι μόνο αποτελούν απεχθείς όψεις της ανθρώπινης δραστηριότητας αλλά και η εδώ και μερικούς αιώνες υποτιθέμενη ηθική δικαιολόγησή τους, συνιστά σοβαρότατο λογικό σφάλμα (Singer, 1995, Routley & Routley, 1979).

Η υπεροψία μας αυτή απέναντι στα υπόλοιπα όντα έχει και αυτή γερές φιλοσοφικές και θεολογικές βάσεις. Ο Descartes δεν ήταν ο πρώτος που υποστήριξε το δισυπόστατο του ανθρώπου. Ο Πλάτωνας, αλλά και ένα μεγάλο μέρος του αρχαίου κόσμου, πίστευαν το ίδιο. Ο Descartes όμως, δεν υποστήριξε απλά ότι τα ζώα στερούνται ψυχής, αλλά έφτασε στο σημείο να υποστηρίξει ότι τα ζώα είναι μηχανές. Ο ίδιος μάλιστα μέσα στην γεμάτη από νέες ιδέες και πειράματα επιστημονική επανάσταση του 17ου αιώνα δε δίστασε να πειραματίζεται με ζωντανά ζώα, και να παρομοιάζει τις κραυγές του πόνου τους με μηχανικούς ήχους. Ούτε και ο χριστιανισμός άλλωστε αποδίδει ηθική αξία στα ζώα, αφού αυτά δεν διαθέτουν ψυχή. Ο Ιησούς ο Ναζωραίος, βάσει του χριστιανισμού, ήρθε στη γη για να σώσει τον άνθρωπο και όχι τα κατσίκια και τα κοάλα. Τα ζώα δεν πάνε στον παράδεισο μετά θάνατον, ούτε θα κριθούν στη Δευτέρα Παρουσία.

Η τάση του ανθρώπου να υποτιμά τα υπόλοιπα είδη, προφανώς έχει να κάνει με κάποιου είδους αλληλεγγύη για το είδος του. Η υπεροψία μας απέναντι στα άλλα ζώα, μας οδηγεί άρρητα σε ένα νέο είδος ρατσισμού. Ο ιδιότυπος αυτός ρατσισμός,

που ο Peter Singer ονομάζει «ειδισμό» (speciesism), είναι εξόφθαλμος στα πολλές φορές άχρηστα, άσκοπα και απαράδεκτα πειράματα που διεξάγονται πάνω στα άλλα ζώα. Ένας συνάνθρωπός μας όμως, θα μπορούσε ίσως να αναρωτηθεί: «Μα είναι άσκοπο να πειραματιζόμαστε με ζώα, προκειμένου να παράγουμε ένα φάρμακο που θα καταπολεμήσει μία ανίατο νόσο, νόσο η οποία είναι υπεύθυνη για χιλιάδες θυμάτων, όπως ο καρκίνος;» Η ερώτηση όμως αυτή, αποκαλύπτει αυτόν τον βαθιά ριζωμένο μέσα μας ειδισμό, αφού ταξινομούμε τη χρήση των πειραματόζων, για «καλό» σκοπό, όπως ο παραπάνω, και για κάτι «περιττό», όπως για την κατασκευή καλλυντικών.

Ποιο είναι όμως το κριτήριο για τη χρήση ενός ζώου σε πειράματα; Είναι μήπως και πάλι η ορθολογικότητα; Αν ισχύει κάτι τέτοιο, κανείς δε μας εμποδίζει, σύμφωνα με τον Singer, να κακομεταχειριστούμε οποιοδήποτε μη ορθολογικό ανθρώπινο ον (νήπια, γέροντες ή ανθρώπους με ειδικές ανάγκες) αλέθοντάς τους σε κρεατομηχανές ή χρησιμοποιώντας τους ως θηράματα κατά τη διάρκεια της κυνηγετικής περιόδου. Μήπως το κριτήριο είναι η ανωτερότητα του είδους μας; Αν ναι, τότε πως προσμετρείται η ανωτερότητα αυτή; Μήπως το κριτήριο είναι η λατρεία, ή έστω η αλληλεγγύη προς το είδος μας; Αν ναι, τότε είμαστε και πάλι ειδικιστές, δηλαδή ρατσιστές απέναντι σε άλλα είδη. Το κριτήριο που προτείνει ο Singer για την επέκταση της ηθικής μας κοινότητας, και κατά συνέπεια το κριτήριο για να λαμβάνουμε αποφάσεις για διλήμματα όπως τα παραπάνω είναι αυτό του *αισθάνεσθαι* (sentience). Η δυνατότητα του ζώου δηλαδή να νοιώθει πόνο ή χαρά.

Οι απόψεις του Singer υπήρξαν ιδιαίτερα δημοφιλείς, σε βαθμό να αλλάξει στη συνείδηση πολλών τις απόψεις τους για τα υπόλοιπα είδη, ενώ να οδηγήσει κάποιους άλλους ακόμα και στη χορτοφαγία. Επίσης, ήταν η αφορμή για μια μεγάλη συζήτηση, η οποία συνεχίζεται ακόμα, αναφορικά με την εγγενή αξία των μη ανθρώπινων ειδών. Πέρα όμως από τη συζήτηση η οποία διεξήχθη στο φιλοσοφικό πεδίο, η παραγωγή ιδεών για τα δικαιώματα άλλων των ζώων πήρε και κινηματικό χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, από τις αρχές τις δεκαετίας του '60, αναπτύσσεται ένα κίνημα για την απελευθέρωση των ζώων με καταστροφές πειραματικών εργαστηρίων όπου διεξάγονταν πειράματα με ζώα, με εμπρησμούς πολυκαταστημάτων τα οποία πουλούσαν προϊόντα συνδεδεμένα με βασιανισμούς τους. Η αλληλεπίδραση της φιλοσοφίας εκείνης που υπερασπιζόταν τα δικαιώματα των άλλων ζώων με το κίνημα αυτό, παρήγαγε μια ετερόδοξη κοινωνική ευαισθησία που συγκρότησε για πρώτη φορά σε μαζική κλίμακα ένα ρήγμα στα θεμέλια της κυρίαρχης ανθρωποκεντρικής κουλτούρας αμφισβητώντας το αυτονόητο: ο άνθρωπος, δεν ήταν πλέον το μοναδικό ον με εγγενή αξία. Και όχι μόνο αυτό. Ο άνθρωπος δεν έπρεπε να αντιμετωπίζει τους συγκατοίκους του στον πλανήτη γη έχοντας ως γνώμονα τον χρυσό κανόνα «μην κάνεις αυτό που δεν θα ήθελες να σου κάνουν» που υπονοεί μια αμφίδρομη ηθική υπευθυνότητα, αλλά έναν νέο, ξεκάθαρο οικοκεντρική έμπνευσης, που ίσως μπορεί να διατυπωθεί ως

ακολουθώς: «πράξε, προς ένα μη ανθρώπινο, σύμφωνα με το δικό του καλό» (Taylor, 1986). Ο άνθρωπος, ο *homo sapiens*, ο *homo faber*, για πολλούς ο ρυθμιστής της ισορροπίας του πλανήτη, δεν είναι λογικό να περιμένει ηθική στάση από την τίγρη, αφού η τίγρη δεν έχει ηθική. Είναι υποχρεωμένος όμως αυτός να τηρήσει μία ηθική στάση απέναντι στην τίγρη. Γιατί; Γιατί του το επιβάλλει η δική του ηθική: η περιβαλλοντική ηθική.

Οι Οικοκεντρικές Θεωρίες και η Εγγενής Αξία

Συνοδευτική έννοια όλων των οικοκεντρικών θεωριών και ακρογωνιαίο θεμέλιό τους είναι η έννοια της *εγγενούς αξίας* (*intrinsic value*). Εγγενής αξία ενός πράγματος είναι αυτή που δεν συνεισφέρει στην αξία κάποιου άλλου πράγματος (Norton, 1987). Για παράδειγμα το να έχει ο ελέφαντας ή η φάλαινα εγγενή αξία, σημαίνει πως η αξία τους δεν συνεισφέρει στην αξία που έχει η ικανοποίηση της ανάγκης των ανθρώπων για τους χαυλιόδοντες του πρώτου ή το λίπος της δεύτερης. Έχουν αξία δηλαδή που δεν συνεισφέρει στις ανθρώπινες ανάγκες. Έχουν αυταξία. Ένας άλλος τρόπος για να προσεγγίσουμε την εγγενή αξία είναι να τη θεωρήσουμε σε αντίστιξη με την *εργαλειακή αξία*. Εργαλειακή αξία είναι αυτή η αξία ενός όντος ή αντικειμένου που προκύπτει από τη χρησιμότητα του από ένα άλλο ον. Για παράδειγμα η εργαλειακή αξία μιας τίγρης έγκειται στην ικανοποίηση της ανάγκης του ανθρώπου για μια όμορφη γούνα. Ενώ η εργαλειακή αξία του ανθρώπου για την τίγρη είναι το κρέας του για να τραφεί η τελευταία.

Τα προβλήματα με την έννοια της εγγενούς αξίας απηχούν όλη την αμηχανία που αντιμετωπίζουν οι φιλόσοφοι σήμερα παλεύοντας να ανοίξουν καινούργια πεδία στην περιβαλλοντική ηθική. Η κυριότερη κριτική που απευθύνεται στους οικοκεντριστές φιλοσόφους είναι πως οικοδομούν τη θεωρία τους γύρω από μια έννοια που είναι τουλάχιστον ασαφής και δύσκολο να οριστεί και να αποδοθεί με ακρίβεια. Εν τέλει, θεωρείται ως ένα καθαρά εγκεφαλικό κατασκευάσμα χωρίς πραγματική βάση και υπόσταση. Πώς μπορεί να ορίσει ο άνθρωπος την εγγενή αξία ενός πράγματος; Αν είναι εγγενής δεν χρειάζεται να την αποδώσει ο άνθρωπος. Τα κριτήρια για την εσωτερικότητα αυτής της αξίας ποια είναι; Μήπως είναι ανθρώπινα;

Προσπαθώντας να απαντήσει στην κριτική αυτή, που αποτελεί και το κυριότερο επιχείρημα των ανθρωποκεντρικών φιλοσόφων ενάντια στους οικοκεντρικούς, η Mary Midgley (Midgley, 1983) με πολύ ευφάνταστο τρόπο προτείνει να σκεφτούμε ένα τέλος της ιστορίας του Ροβινσώνα Κρούσου που να είναι περίπου το εξής: κατά την ημέρα που η «εξορία» του ναυαγού αυτού τερματίζεται έρχεται αντιμέτωπος με μια απειλή όχι για τον ίδιο αλλά για το νησί του. Μια συμμορία συνωμοτούσε για να το σβήσει από το χάρτη, καίγοντάς το ή τινάζοντάς το στον αέρα. Τότε, ισχυρίζεται η Midgley, ο ήρωας των παιδικών μας χρόνων θα αισθανόταν

οπωσδήποτε μια ακατανίκητη ανάγκη να σταματήσει με όλα τα μέσα την καταστροφή αυτή, που κατά πάσα πιθανότητα δεν θα την κατέτασσε ανάμεσα στις πιο λογικές πράξεις που μπορούν να διαπραχθούν από ανθρώπους. Υπενθυμίζεται πως τη στιγμή εκείνη ο Ροβινσώνας δεν προσδοκούσε κανενός είδους όφελος από το νησί του, αφού πια ήταν σίγουρο πως γυρίζει στον πολιτισμό. Παρόλα αυτά όμως, ο χώρος εκείνος είχε πια μια εγγενή αξία ώστε παρά το ότι ήταν πεπεισμένος πως οι ανάγκες του (τροφή, κατάλυμα, υλικά για ένδυση κ.λ.π) τώρα πια θα ικανοποιούνταν στο διηνεκές, δεν θα μπορούσε επ' ουδενί λόγο να συμφιλιωθεί με την ιδέα της καταστροφής του.

Μέσα στα παραπάνω πλαίσια, οι κορυφαίοι θεωρητικοί του οικοκεντρισμού επεξεργάζονται συναφείς φιλοσοφικές προσεγγίσεις. Ο Taylor, συζητά και προσπαθεί να θεμελιώσει την ύπαρξη για κάθε έμβιο ον του δικού του ιδιαίτερου «καλού» (good of its own) προς το οποίο και ρέπει φυσιολογικά, καθώς εκ παραλλήλου αναμετριέται με το δυσκολότατο καθήκον της οικοδόμησης μιας θεωρίας που να διασφαλίζει την ισοτιμία ανθρώπων και μη ανθρώπων (Taylor, 1986). Ο Albert Schweitzer φτάνει να εξερευνά τις πιο ακραίες συνέπειες του οικοκεντρισμού διατεινόμενος πως όλες οι μορφές ζωής έχουν την ίδια αξία, επομένως πρέπει να τις σεβαστούμε με την ίδια ακριβώς ευλάβεια με την οποία υποκλινόμαστε στη δική μας ζωή. Η ζωή έχει οικουμενική ιερότητα αδιακρίτως του είδους της (Schweitzer, 1964).

Υπό μία έννοια, οι ανθρωποκεντριστές έχουν δίκιο όταν υποστηρίζουν ότι η εγγενής αξία είναι ένα αυθαίρετο κατασκεύασμα. Είναι λογικό να πιστεύουμε ότι η εγγενής αξία που αποδίδουμε στην λεοπάρδαλη είναι εγκεφαλικό κατασκεύασμα. Ο άνθρωπος αξιοδοτεί, ο άνθρωπος ορίζει τι είναι «εγγενής αξία» και ο άνθρωπος την αποδίδει. Προφανώς δηλαδή, η εγγενής αξία, δεν είναι κάτι που βρίσκεται εκεί έξω, στη φύση. Η εγγενής αξία δεν βρίσκεται μέσα στην πέτρα, όπως βρίσκεται ο πυρήνας των ατόμων της πέτρας, μέσα στην ίδια την πέτρα. Αν υποστηρίξουμε όμως ότι είναι εγκεφαλικό κατασκεύασμα η εγγενής αξίας της λεοπάρδαλης, τότε, για να είμαστε συνεπείς, πρέπει να υποστηρίξουμε ότι και η εγγενής αξία του ανθρώπου είναι ένα εγκεφαλικό κατασκεύασμα στο βαθμό όμως, που είναι εγκεφαλικό κατασκεύασμα και η εγγενής αξία που αποδίδουμε στον άνθρωπο. Η εγγενής αξία, παύει να είναι σε μεγάλο βαθμό «εγγενής» από τη στιγμή που η έννοια αυτή αποτελεί στοιχείο της ανθρώπινης ηθικής. Στην περίπτωση που ομιλούμε για εγγενή αξία ανεξάρτητη από την ανθρώπινη ηθική, έχουμε διολισθήσει σε μυστικιστικές και θεολογικές προσεγγίσεις.

Έτσι, αν θεωρήσουμε αυθαίρετο κατασκεύασμα την εγγενή αξία για τα υπόλοιπα ζώα, πρέπει να αποφανθούμε το ίδιο και για την εγγενή αξία που αποδίδουμε στον άνθρωπο. Προφανώς, ο συνάνθρωπος μας έχει κάποια ιδιαίτερη αξία για μας, γιατί συνδεόμαστε σε μεγαλύτερο βαθμό ψυχολογικά μαζί του ή γιατί είμαστε ειδικότες,

όπως σωστά υποστήριξε ο Singer. Αυτή όμως η σχέση δεν αφορά την περιβαλλοντική ηθική. Αυτό που αφορά την περιβαλλοντική ηθική είναι αυτό που αφορά την ηθική. Η αγάπη και ο σεβασμός στη ζωή εν γένει. Δεν χρειάζεται να επικαλεστούμε μια μυστικιστική ηθική του σύμπαντος για να πάψουμε να εκμεταλλευόμαστε το φυσικό κόσμο και τους κατοίκους του. Η φύση δεν έχει ηθική (Κιντή & Ζήκα, 1979). Η ηθική είναι ανθρώπινη και την επιβεβαιώνουμε στο βαθμό που αυτή η ηθική δεν αφορά μόνο στο είδος μας, αλλά και στα υπόλοιπα είδη.

Οι Ολιστικές Θεωρίες

Μπορεί ένα σύνολο ατόμων να έχει πεποιθήσεις προσδοκίες ή επιθυμίες; Οι μέχρι τώρα φιλόσοφοι του οικοκεντρισμού αλλά και αυτοί των δικαιωμάτων των άλλων ζώων απαντούν πως όχι. Άτομα μπορούν να έχουν συμφέροντα, αλλά το είδος *caretta caretta* δεν μπορεί. Ακριβώς το αντίθετο υποστηρίζουν οι ολιστές φιλόσοφοι. Έτσι, προκύπτει μια ενδιαφέρουσα ταξινόμηση των ηθικών θεωριών σε ατομικιστικές και ολιστικές. Σύμφωνα με τις πρώτες, αποδέκτες των ηθικών υποχρεώσεών μας είναι αποκλειστικά τα άτομα (είτε άνθρωποι, είτε μη ανθρώπινα όντα) αφού τα είδη π.χ. δεν είναι οντότητες με αυτοσυνείδηση. Η ειδιοποιός διαφορά των δεύτερων από τις πρώτες είναι η αποδοχή πως μια ομάδα οργανισμών είναι δυνατό να έχει ξεχωριστά συμφέροντα από τα επί μέρους συμφέροντα καθενός από τους παραπάνω οργανισμούς. Με άλλα λόγια οι ολιστές στο κρίσιμο και κομβικό ερώτημα «το συμφέρον ενός συνόλου ατόμων ισοδυναμεί με το άθροισμα των συμφερόντων των μελών του;» απαντούν αρνητικά. Το καλό του οικοσυστήματος δεν μπορεί να αναχθεί στο επιμέρους καλό των συστατικών του. Πολλά από αυτά τα επιμέρους συστατικά μπορεί να καταστραφούν ενώ το σύνολο ευημερεί. Τα πράγματα βέβαια γίνονται πολύ δύσκολα για τους ολιστές από τη στιγμή που θα θελήσουν να θεωρήσουν τον άνθρωπο ως απλό συνεταιίρο με τα άλλα είδη του πλανήτη και ταυτόχρονα δηλώνουν πως «ένα πράγμα είναι σωστό, όταν τείνει στη διατήρηση της ακεραιότητας, της σταθερότητας και της ομορφιάς της βιοτικής κοινότητας. Είναι λάθος όταν τείνει σε οποιονδήποτε άλλο σκοπό». Υπαινίσσονται έτσι την υποταγή των συμφερόντων κάποιων ανθρώπων στα συμφέροντα κάποιων οικοσυστημάτων στο όνομα της ακεραιότητας, σταθερότητας και ομορφιάς των οικοσυστημάτων αυτών.

Από τους ολιστές φιλοσόφους ο Aldo Leopold είναι κατά πάσα πιθανότητα η πιο πολυσυζητημένη μορφή. Στο φημισμένο άρθρο του «Η Ηθική της Γης» οραματίζεται την εποχή κατά την οποία το ανθρώπινο είδος θα αναλάβει ηθικές υποχρεώσεις προς μη ανθρώπινα όντα αλλά και φυσικά αντικείμενα. Η «ενηλικίωση» αυτή θα συνοδευτεί από μια πρωτοφανή και απολύτως αναγκαία, επέκταση των συνόρων αλλά και της χωρητικότητας της ηθικής κοινότητας με τρόπο ώστε να συμπεριληφθούν στους κόλπους της νερά, φυτά, ζώα, έδαφος, κ.λπ. με τους ανθρώπους ως αποδέκτες των ηθικών υποχρεώσεών μας (Leopold, 1948). Έτσι η

αλλιώς, συμπληρώνει ο J. Baird Callicott, ο άνθρωπος διέτρεξε μια τεράστια χρονική απόσταση εξελίσσοντας τις κοινότητες στις οποίες συμμετείχε από τη φυλή έως το πλανητικό χωριό. Η *Ηθική της Γης* απλώς διαστέλλει ακόμα παραπάνω τα όρια αυτής της κοινότητας για να συμπεριλάβει και τον φυσικό κόσμο (Callicott, 1987). Επιπλέον –και αυτό είναι ταυτόχρονα το επαναστατικό αλλά και το βαθύτατα αμφιλεγόμενο σημείο στην *Ηθική της Γης*- ο άνθρωπος θα δηλώνει τη συμμετοχή του στην ηθική κοινότητα όχι ως κατακτητής ή έστω ως «πεφωτισμένος διαχειριστής», αλλά ως απλό μέλος της (Leopold, 1948).

Η βαθιά οικολογία

Οι φιλόσοφοι της βαθιάς οικολογίας (deep ecology) προτείνουν ένα ριζοσπαστικό τρόπο αναθεώρησης του κοσμοειδώλου μας (του τρόπου δηλαδή με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τους εαυτούς μας τη φύση και τη σχέση ανάμεσα στους ανθρώπους και τη φύση) έτσι ώστε να αποδοθεί εγγενής αξία τόσο σε ανθρώπινα όντα, όσο και σε μη ανθρώπινα, καθώς και σε σύνολα ατόμων, π.χ. οικοσυστήματα. Κατά συνέπεια είναι εξαιρετικά ευαίσθητοι στους ακρωτηριασμούς της βιοποικιλότητας, θεωρώντας πως οι άνθρωποι δεν έχουν κανένα δικαίωμα να τη συρρικνώνουν. Προτείνουν την απόσυρση τεράστιων εκτάσεων από τις επικείμενες χρήσεις τους και τη μετατροπή τους σε προστατευόμενες περιοχές, όπου θα επιτρέπονται ελαχιστότατες δραστηριότητες, έτσι ώστε η φύση, να μπορέσει στις περιοχές αυτές να συνεχίσει το έργο της, δηλαδή τη φυσική εξέλιξη. Τέλος, αφού δέχονται πως μια από τις αιτίες της οικολογικής υποβάθμισης του πλανήτη είναι ο υπερπληθυσμός του είδους *homo sapiens sapiens*, καταλήγουν, αιτούμενοι τη ριζική περιστολή των ανθρώπινων αριθμών (Naess, 1986).

Το ριζοσπαστικά διαφορετικό κοσμοείδωλο που προσπαθεί να οικοδομήσει η βαθιά οικολογία, συνοψίζεται στην απόρριψη της ατομικιστικής και αναγωγιστικής μεταφυσικής που επικρατεί στον σημερινό δυτικό πολιτισμό. Η συγκεκριμένη μεταφυσική υποστηρίζει ότι το ενδιαφέρον μας πρέπει να εστιάζεται στα άτομα, και ότι όλα τα συμβάντα και οι εξηγήσεις τους ανάγονται τελικά στο επίπεδο των ατόμων. Αντί αυτού, η βαθιά οικολογία προτείνει τη δική της κοσμολογία, σύμφωνα με την οποία η έρευνα για την ουσία των ατόμων δεν πρέπει να προσανατολίζεται προς τα ίδια τα άτομα, αλλά προς τις σχέσεις που έχουν αυτά τα άτομα μεταξύ τους. Ευθεία συνέπεια του προηγούμενου δόγματος είναι πως αυτό που τελικά πρέπει να μας ενδιαφέρει δεν είναι τόσο οι συγκεκριμένοι ατομικοί οργανισμοί (ανθρώπινοι ή μη) όσο οι διαδικασίες μέσα από τις οποίες σχετίζονται μεταξύ τους, διαδικασίες οι οποίες προϋπήρχαν των ατόμων αυτών. Έτσι π.χ. οι βιολογικές οντότητες δεν φαίνεται να είναι τίποτε άλλο παρά εφήμερες και ασταθείς «πυκνώσεις» ύλης και ενέργειας. Επομένως αυτό που πρέπει να μας απασχολεί πρωτίστως είναι οι όροι της ροής ύλης και ενέργειας που επιτρέπει στις συγκεκριμένες οντότητες να υπάρχουν. Το τελικό συμπέρασμα είναι πως ο

άνθρωπος είναι οργανικά δεμένος με τη φύση, κατά κάποιο τρόπο ανήκει σ' αυτήν και δεν είναι καθόλου διακριτός, υπερέχων ή διαφεντεύων αυτής, δεν έχει σημασία ως άτομο διακριτό (και ίσως ανώτερο πλάσμα) από τη φύση αλλά ως μέρος της. Αυτή η ταύτιση με τον κόσμο εκφράζεται με τον όρο *αυτοπραγμάτωση* (selfrealization), που σημαίνει ταύτιση όχι μόνο με την ανθρωπότητα, αλλά και με τον μη ανθρώπινο κόσμο (Devall & Sessions, 1985).

Μέσα στο σύμπαν των βαθέων οικολόγων, σ' αυτό το αδιάσπαστο σύμπαν γεμάτο από ψυχή, όπου το εγώ και η απόλυτη πραγματικότητα είναι ένα, δεν υπάρχει καμία υπεροχή ενός συνόλου αξιών, απέναντι σε κάποιες άλλες. Ο εξισωτισμός όμως των αξιών, μας φέρνει αντιμέτωπους, αναγκαστικά μπροστά σε αντιφάσεις. Και αυτό γιατί στην ηθική, αναγκαστικά πρέπει να ιεραρχούμε και κατά συνέπεια να επιλέγουμε μεταξύ δύο ή περισσότερων συνόλων αξιών. Αν αποδεχτούμε λοιπόν την απόλυτη ισότητα αξιών του κόσμου των βαθέων οικολόγων, τότε αρνούμαστε μεταξύ άλλων, το βάρος της επιλογής από την πλευρά των ανθρώπων κάποιων αξιών, έναντι κάποιων άλλων, και κατά συνέπεια τη λήψη αποφάσεων. Ο εξισωτισμός, είναι ο προθάλαμος για να περάσουμε σε έναν ηθικό σχετικισμό, όπου οποιαδήποτε ηθική αποτίμηση είναι μάταιη.

Κοινωνική Οικολογία και Οικολογικός Μαρξισμός

Ήταν επόμενο πως οι ακραίες αυτές απόψεις από την πλευρά της βαθιάς οικολογίας θα ξεσήκωναν αντιδράσεις, κυρίως από το πεδίο της πολιτικής οικολογίας. Ο πιο γνωστός εκπρόσωπος αυτού του πολυποίκιλου ρεύματος που ονομάζεται «πολιτική οικολογία» (political ecology), ο Murray Bookchin, δεν φαίνεται να συμφωνεί με την απόδοση ίσης εγγενούς αξίας σε ανθρώπινα και μη ανθρώπινα όντα, ενώ υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος πρέπει να αναλάβει κάποιου είδους επιστασία στη φύση, που ο ίδιος την ονομάζει *συμπληρωματικότητα* (complementarity). Η συμπληρωματικότητα αυτή αντιτίθεται από την κυριαρχία στη φύση, και ουσιαστικά είναι δράση για το καλό της φύσης (Bookchin, 1991). Ήταν η ώρα να απαντήσουν οι οικολόγοι αυτοί που μιλούσαν εξ ονόματος του ανθρώπου, και όχι του πλανήτη ή του σύμπαντος. Πρόκειται για τους θιασώτες της κοινωνικής οικολογίας του Bookchin από τη μία, και των οικολόγων μαρξιστών, από την άλλη. Στο πολιτικό επίπεδο, οι πρώτοι υπερασπίζονται έναν εξελιγμένο αναρχισμό, ενώ οι δεύτεροι έναν ορθόδοξο ή πιο «σύγχρονο» μαρξισμό.

Ο Bookchin, ομιλεί υπέρ μιας μη ιεραρχικής κοινωνίας που θα στηρίζεται στον ελευθεριακό κοινοτισμό και τις αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες. Δεν εξετάζει απομονωμένες τις σχέσεις κυριαρχίας του ανθρώπου απέναντι στη φύση, από τις σχέσεις κυριαρχίας του ανθρώπου πάνω στον άνθρωπο. Επίσης, ως θεωρητικός της πολιτικής οικολογίας, προτάσσει το πολιτικό, το κοινωνικό, ως προϋπόθεση για την εξομάλυνση των σχέσεων του ανθρώπου με τη φύση. Όσον αφορά δε, στο ζήτημα

του ολισμού, οι κοινωνικοί οικολόγοι έχουν μία ιδιόμορφη άποψη: (...) από οικολογική άποψη, η επίτευξη του πλανητικού καλού δεν είναι το άθροισμα των επί μέρους καλών που επιτυγχάνονται απ' όλα τα όντα. Διότι η βιόσφαιρα είναι, πρώτον, ένα *όλον*, του οποίου αυτά τα όντα είναι μέρη και, δεύτερον, μια *κοινότητα*, της οποίας είναι μέλη. Το κοινό πλανητικό καλό μπορεί επομένως να γίνει αντιληπτό μόνο με ένα μη αναγωγικό, *ολιστικό* τρόπο. Ο θεμελιώδης ρόλος του ανθρώπου στην επίτευξη αυτού του καλού δεν θα πρέπει να υποτιμηθεί. Και αυτό ισχύει εξαιτίας των τεχνικών ικανοτήτων που έχει ο άνθρωπος είτε να υποβοηθήσει την εξελικτική ανάπτυξη, μέσω μιας συνετής και μετρημένης συνεργασίας με τη φύση, είτε να βάλει ένα τέλος σ' αυτή την πορεία, μέσω της πυρηνικής καταστροφής ή της υποβάθμισης της βιόσφαιρας. Αλλά κατά μια πιο ουσιαστική έννοια, ο ρόλος του ανθρώπου στη φύση απορρέει από το γεγονός ότι το είδος μας αποτελεί την πλουσιότερα ανεπτυγμένη σφαίρα του είναι, που μέχρι τώρα εμφανίστηκε στην εξελικτική αυτοδημιουργία της γης (Clark, 1992).

Ο ολισμός του Clark δε μοιάζει με την ολιστική σύλληψη των οικοκεντριστών φιλοσόφων για δύο λόγους. Πρώτον, το *όλον* αυτό για το οποίο μιλά ο Clark δεν φαίνεται να είναι τόσο η βιοτική κοινότητα του Leopold, ούτε το μυστικιστικό *όλον* του Naess, όσο η *κοινωνία* του Bookchin. Ο κοινωνικός παράγοντας, είναι ο καθοριστικός για τις πολιτικές θεωρίες, που εμπνέονται κυρίως από αναρχικές, όπως εδώ, ή σοσιαλιστικές ιδέες. Οι κοινωνικοί οικολόγοι αντιμετωπίζουν τον πλανήτη σαν να είναι μια κοινωνία, μια *ανθρώπινη* κοινωνία.

Δεύτερον, παρά το γεγονός ότι οι κοινωνικοί οικολόγοι μιλούν διαρκώς για την κατάργηση των δυϊσμών, είναι σαφές και από το παραπάνω απόσπασμα, ότι ο άνθρωπος τίθεται απέναντι από τη φύση. Μάλιστα, όχι μόνο τίθεται απέναντι από τη φύση, αλλά καλείται να παίξει ένα ρυθμιστικό ρόλο για την υγεία ή μη του πλανήτη στον οποίο κατοικεί. Η *συμπληρωματικότητα* (complementarity) που προτείνει ο Bookchin, είναι ακριβώς οι ρυθμιστικές ενέργειες που οφείλει να αναλάβει ο άνθρωπος απέναντι στη φύση, για το καλό της φύσης. Κάποιοι κατηγορούν τον Bookchin ότι ουσιαστικά υποστηρίζει μια *άλλου* είδους κυριαρχία επί της φύσης. Μα πως μπορεί να αναλάβει δράση ο άνθρωπος για κάποιες σωστικές ενέργειες, χωρίς να θεωρηθεί ότι ρυθμίζει; Είναι αυτονόητο ότι ρυθμίζει το περιβάλλον στην επιφάνεια του πλανήτη όπου κατοικεί, και ένα κομμάτι της ατμόσφαιρας που τον περιβάλλει. Αυτός ο ρυθμιστικός ρόλος ήταν που μας οδήγησε στα οικολογικά δεινά, και αυτός πρέπει να μας βγάλει από το σημερινό αδιέξοδο.

Οι απόψεις των οικομαρξιστών διαφέρουν από τις απόψεις των κοινωνικών οικολόγων, όπως άλλωστε διαφέρουν και οι απόψεις των μαρξιστών από αυτές των αναρχικών. Οι οικομαρξιστές αποδέχονται το ρόλο του κράτους σε μια οικολογική

κοινωνία και απορρίπτουν τις αμεσοδημοκρατικές επιδιώξεις των κοινωνικών οικολόγων και των άλλων ελευθεριακών οικολόγων.

Μία από τις πρώτες προσπάθειες σύζευξης μαρξισμού και οικολογίας επιχειρήθηκε από τον Howard Parsons (Parsons, 1977). Ο Parsons, που κάποιοι τον κατατάσσουν στους «ορθόδοξους οικομαρξιστές», υποστήριξε ότι είναι συμβατός ο μαρξισμός με την οικολογία, ενώ οι Μαρξ και Ένγκελς μπορούν να χαρακτηριστούν «οικολόγοι». Σε ένα διαφορετικό ρεύμα, μαρξιστές αναγνώρισαν το ασύμβατο σε πολλές περιπτώσεις αυτής της σύζευξης και πρότειναν μετασχηματισμούς στη βάση της μαρξικής θεωρίας. Για τους μη μαρξιστές όμως, η σύζευξη αυτή αποτελούσε ένα σκάνδαλο, αφού, όπως υποστήριξαν, ο άνθρωπος κατά τον Μαρξ μπορούσε να ολοκληρωθεί με την κυριαρχία της φύσης διαμέσου της τεχνικής: Η αντιμετώπιση των ανθρώπων ως *homo faber* από τον Μαρξ στα πρώιμα γραπτά του, είναι ένα κεντρικό χαρακτηριστικό της ανταγωνιστικής διαλεκτικής μεταξύ της ανθρωπότητας και της φύσης. Η εργασία και η επέκτασή της- η τεχνολογία- αντιμετώπιζονταν όχι μόνο ως μέσα για επιβίωση, αλλά και ως ο δρόμος για την ανθρώπινη αυτοπραγμάτωση (*self-realization*) (Eckersley, 1997). Ή ακόμα πιο σκληρά από τον Clark: Ο Προμηθεϊκός και Οιδιπόδειος άνθρωπος του Μαρξ είναι ένα πλάσμα που όταν είναι στη φύση, δεν είναι στο σπίτι του, που δεν βλέπει τη γη ως το «σπιτικό» της οικολογίας (Clark, 1993).

Η πίστη του Μαρξ στην τεχνολογία και τη συνακόλουθη απελευθέρωση για τον άνθρωπο, μέσα από την κυριαρχία πάνω στη φύση, έκαναν πολλούς να βρουν στα γραπτά του σπέρματα της τεχνοκρατικής αντίληψης, αυτού του προμηθεϊκού προτύπου που μας οδήγησε στην οικολογική κρίση. Η τεχνική πρόοδος, είναι αυτή που στην μαρξική θεωρία θα βγάλει τον άνθρωπο από την εξαθλίωσή του. Από την άλλη, ο άνθρωπος χαρακτηρίζεται από τον Clark «Οιδιπόδειος». Οιδιπόδειος γιατί πρέπει να αποκοπεί από την κυριαρχία της μητέρας- φύσης (Clark, 1993). Έτσι, οι προσπάθειες των ορθόδοξων οικομαρξιστών για την παρουσίαση μιας οικολογικής θεωρίας στηριζόμενη στο μαρξισμό, χωρίς να υποστεί ο τελευταίος κάποιον μετασχηματισμό, αντιμετωπίστηκαν με μεγάλη επιφυλακτικότητα, αν όχι με καθαρή εχθρότητα.

Η κριτική που ασκήθηκε από μερίδα δυτικών μαρξιστών, όπως αυτή του Μαρκούζε για το ζήτημα της λατρείας της τεχνικής (Marcuze, 1971), αποτέλεσε σε πολλές περιπτώσεις τη βάση για την ανάπτυξη μιας νέας προβληματικής, και τη γέννηση μιας πιο «σύγχρονης» μορφής του οικομαρξισμού. Σύμφωνα με την προβληματική αυτή, δεν παραμερίζονταν το σύνολο της μαρξικής θεωρίας στο όνομα της οικολογίας. Ο μαρξισμός, με τις απαραίτητες τροποποιήσεις για την ανάγκη της σύγχρονης απειλούμενης από τα οικολογικά δεινά κοινωνίας, μπορούσε να αποτελέσει και πάλι τη βάση για ένα επαναστατικό όραμα.

Όσον αφορά βέβαια στο ζήτημα του οικοκεντρισμού και της απόδοσης εγγενούς αξίας στις μη ανθρώπινες μορφές ζωής, εκεί οι απαντήσεις από την πλευρά τόσο της κοινωνικής οικολογίας όσο και του οικομαρξισμού είναι περίπου οι ίδιες. Είναι προφανές γιατί δεν μπορεί να υπάρξει μια συνεπής πολιτική οικοκεντρική θεωρία. Πώς θα μπορούσε άραγε να υπερασπίζεται κάποιος ή κάποια, στα πλαίσια μιας τέτοιας θεωρίας, από τη μία την ισότητα των ειδών και από την άλλη την από κοινού λήψη αποφάσεων; Και πάλι ο άνθρωπος θα έπρεπε να λαμβάνει αποφάσεις για το όφελος των μη ομιλούντων και μη ορθολογικών ζώων βάσει της δικής του ορθολογικότητας. Ουσιαστικά δηλαδή θα παίζει ένα ρόλο μονόδρομης ηθικής υπευθυνότητας, που θα τον παίζει ούτως ή άλλως και σε μία ανθρωποκεντρική οικολογική θεωρία. Ακόμα όμως και η απόδοση φροντίδας προς άλλα όντα είναι πολλές φορές προβληματική: Τα κατώτερα ζώα όπως τα έντομα και τα βακτηρίδια είναι συνήθως έξω από τα ενδιαφέροντα της οικολογικής σκέψης. Ο Albert Schweitzer προσπάθησε να είναι συνεπής και υπερασπίστηκε το δικαίωμα στη ζωή της μύγας τσε- τσε και του βακτηρίου του τύφου. Η θέση αυτή, ριζοσπαστική από δεοντολογική και θρησκευτική άποψη, καθιστά αδύνατη τη συνοχή της ανθρώπινης δράσης. Σκεφτείτε την περίπτωση του ιού του AIDS! (Grundmann, 1995).

Ο Reiner Grundmann, όπως και πολλοί άλλοι, υπερασπίζεται τον ασθενή ανθρωποκεντρισμό (weak anthropocentrism) που εισηγήθηκε ο Bryan Norton (Norton, 1984). Σύμφωνα με την ασθενή μορφή ανθρωποκεντρισμού που προτείνει ο Norton δεν δικαιολογούνται οι πάμπολλες «τεχνητές» ανάγκες του καταναλωτικού ανθρώπου. Αναγνωρίζονται όμως από την άλλη οι ηθικές του ευθύνες απέναντι στη φύση, βάσει της μονόδρομης ηθικής υπευθυνότητας.

Οικοφεμινισμός

Ο οικοφεμινισμός, συνδυασμός οικολογικών και φεμινιστικών θέσεων που αναπτύχθηκε τη δεκαετία του '70, δεν αποτελεί μία ενιαία θεωρία, αλλά παρουσιάζει πολλές αποκλίσεις στο εσωτερικό του. Ένα από τα βασικά δόγματά του είναι ότι η καταπίεση που υπόκεινται οι γυναίκες παρουσιάζει ομοιότητα με την καταπίεση που υπόκειται η φύση από τον άνθρωπο. Μπορούμε να διακρίνουμε χοντρικά τέσσερις τάσεις στον οικοφεμινισμό: τον φιλελεύθερο, τον πολιτιστικό, τον κοινωνικό και τον σοσιαλιστικό.

Ο *φιλελεύθερος* (liberal) έχει τις ρίζες του, σε μεγαλύτερο βαθμό από τις άλλες τάσεις του οικοφεμινισμού, στον κλασικό φεμινισμό. Ο φιλελεύθερος οικοφεμινισμός έχει ως βάση του τον φιλελευθερισμό, που πρεσβεύει ότι η φύση αποτελείται από άτομα που δρουν για το δικό τους καλό. Το καλό του συνόλου, προκύπτει από την προσπάθεια των ατόμων να πραγματώσει το καθένα το δικό του καλό, και όχι από μια συντονισμένη προσπάθεια με στόχο το κοινό καλό. Οι

γυναίκες, εφόσον δεν μειονεκτούν σε τίποτα από τους άντρες, πρέπει να ασπαστούν κι αυτές την εγωκεντρική αυτή ηθική. Οι φιλελεύθερες οικοφεμινίστριες θέλουν να συμμετέχουν και οι γυναίκες στη διαχείριση των κοινών, και κατά συνέπεια στην επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων [Merchant, 1992, 188-190].

Ο πολιτιστικός (cultural) οικοφεμινισμός προσπαθεί να αναδείξει τις ιδιαίτερες σχέσεις και ομοιότητες που παρουσιάζει η γυναίκα με τη φύση. Η γυναίκα, βρίσκεται πιο κοντά στη φύση από τον άντρα από άποψη φυσιολογίας, κοινωνικών ρόλων και ψυχολογίας. Η γυναίκα, όπως και η φύση, είναι αυτή που γεννά, που παράγει με το σώμα της. Κοινωνικά, η γυναίκα είναι αυτή που παραμένει στο σπίτι και φροντίζει το παιδί της. Η φροντίδα της μάνας, είναι παραπλήσια με τη φροντίδα της γης για τα παράγωγά της. Ψυχολογικά, έχει ανεπτυγμένες σε μεγαλύτερο βαθμό τις συναισθηματικές της ιδιότητες.

Από τη μεριά του πολιτιστικού οικοφεμινισμού προέρχεται η ηθική της φροντίδας. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, δεν πρέπει να μας ενδιαφέρει τόσο ο σεβασμός των δικαιωμάτων των διαφόρων όντων, όσο οι σχέσεις ανάμεσα στα όντα αυτά, όπως η συνεργατικότητα, η αλληλεγγύη, η αφοσίωση, η προσφορά και η μέριμνα. Οι ρόλοι των γυναικών ως συζύγων και μητέρων, χρησιμοποιούμενοι ως πρώτη ύλη, έχουν τη δυνατότητα να μεταγγίσουν στο πεδίο των ηθικών θεωριών αξίες που να λαμβάνουν υπόψη ακριβώς αυτές τις βαθιές αρχετυπικές συνάψεις, ιδιαίτερα μάλιστα τη φροντίδα ανάμεσα στη μητέρα και το παιδί της. Τούτος ο ηθικός κώδικας, ισχυρίζονται οι οικοφεμινίστριες, εφαρμοσμένος στη διαταραγμένη σχέση ανθρώπου-πλανήτη μπορεί να αποτελέσει μια αξιόπιστη πυξίδα (Gilligan, 1982).

Οι απόψεις αυτές δέχτηκαν δριμεία κριτική από την κοινωνική (social) οικοφεμινίστρια Janet Biehl, που συνδυάζει την κοινωνική οικολογία του Bookchin και τον οικοφεμινισμό. Η Biehl δεν συμμαρίζει την ταύτιση της «πρωτόγονης» φύσης με τη γυναίκα, και του δυτικού ορθολογικού προτύπου με τον άντρα. Σε αντίθεση με τον πολιτιστικό οικοφεμινισμό απορρίπτει την ανάδειξη του συναισθηματικού στοιχείου ως πρωτεύουσας ιδιότητας στη γυναίκα. Η Biehl πιστεύει ότι αν αποδεχτούμε τέτοιους απλουστευτικούς δυϊσμούς θα διολισθήσουμε σε μια μυστικιστική έννοια της γυναίκας και θα χάσουμε το πραγματικό νόημα του οικοφεμινισμού. Άλλωστε, η μεταφορά της «μητέρας- γης» θεωρείται από κάποιες οικοφεμινίστριες ως μια αντρική κατασκευή που σκοπό έχει να τονίσει το συναισθηματικό στοιχείο, που υποτίθεται ότι χαρακτηρίζει τη γυναίκα, έναντι του λογικού, που υποτίθεται ότι χαρακτηρίζει τον άντρα, υποβαθμίζοντας έτσι τόσο τη φύση, όσο και τη γυναίκα. Οι άντρες, ισχυρίζεται η οικοφεμινίστρια, Ynestra King, «κατασκεύασαν» το δίπολο γυναίκα- φύση, αφού φοβούνται τη γέννησή τους από τη γυναίκα, στο βαθμό που πρόκειται για κάτι που δεν μπορούν να το ελέγξουν, και την εξάρτησή τους από τη μη ανθρώπινη φύση. Κάποιες άλλες

όμως οικοφεμινίστριες, όπως η Carolyn Merchant, αποδέχονται αυτό το σχήμα της κοινωνικής κατασκευής, υποστηρίζοντας ότι η σύνδεση της γυναίκας με τη φύση δεν είναι βιολογικού αλλά πολιτιστικού χαρακτήρα. Η Janet Biehl όμως, πιστεύει ότι σε κάθε περίπτωση οι μεταφορές αυτές της κοινωνικής κατασκευής είναι απλουστευτικές και γράφει: Οι οικοφεμινίστριες της κοινωνικής κατασκευής επικαλούνται, κατά ένα μάλλον ασυνήθιστο τρόπο, οπισθοδρομικές μεταφορές για να οικοδομήσουν ένα φαινομενικά απελευθερωτικό κίνημα. Οι μαύροι, για παράδειγμα, δεν οργανώνονται εναντίον του ρατσισμού χρησιμοποιώντας τις μεταφορές της «νωθρότητας» και της «οκνηρίας» που πάντα χρησιμοποιήθηκαν για να στηρίξουν το ρατσισμό. Εντούτοις, κατά κάποιο τρόπο οι οικοφεμινίστριες αυτές φαίνεται να σκέφτονται ότι συγκριτικά οπισθοδρομικές μεταφορές μπορεί να είναι απελευθερωτικές για τις γυναίκες. Για τις οικοφεμινίστριες της κοινωνικής κατασκευής οι μεταφορές έχουν στην πραγματικότητα γίνει το προτιμητέο πεδίο όταν πρόκειται όχι μόνο για το θέμα των γυναικών αλλά και της φύσης. Μεταφορές για τις γυναίκες ως «τροφών»- προφανώς όπως η γη- και για τη φύση ως θηλυκής αφθονού. (Biehl, 1993).

Οι κοινωνικές οικοφεμινίστριες δεν ενδιαφέρονται τόσο για τη διαμόρφωση μιας θηλυκής κουλτούρας στη σχέση μας με τη φύση, μιας και αντιμετωπίζουν το θέμα της καταπίεσης των γυναικών ως ένα μέρος του συνολικού προβλήματος της καταπίεσης. Τέλος, ο σοσιαλιστικός (socialist) οικοφεμινισμός τάση που δεν έχει ακόμα διαμορφωθεί ως κίνημα, υπερασπίζεται έναν συνδυασμό μαρξισμού και οικοφεμινισμού.

A.3 Η παρούσα κατάσταση στην Ελλάδα

Η φιλοσοφική αναζήτηση και τα κινήματα που αναπτύχθηκαν γύρω από την ηθική υπόσταση και την ευημερία των μη ανθρώπινων όντων δεν σταματούν να ανατροφοδοτούνται ακόμα και σήμερα, ακόμα και στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης.

Μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο κοινωνικών εξελίξεων και μετασχηματισμών στην Ελλάδα, αναπτύχθηκαν και οι εθελοντικές ζωοφιλικές ομάδες, που στο παρελθόν δεν είχαν οργανωμένη, σταθερή πορεία και συντονισμένο έργο. Οι ελάχιστοι ενεργοί εθελοντές που δραστηριοποιούνταν, κατά τα προηγούμενα χρόνια, υπέρ της προστασίας των αδέσποτων, αντιμετωπίζονταν ως γραφικοί ή αργόσχολοι. Σήμερα που τα αποτελέσματα της κρίσης είναι πλέον ορατά, κυρίως στις πόλεις, ήρθε στην επιφάνεια και η ανάγκη για δραστηριοποίηση των πολιτών σε αυτόν τον τομέα. Χιλιάδες ιδιόκτητα ζώα εγκαταλείφθηκαν στους δρόμους της πόλης, οι κίνδυνοι υγειονομικού χαρακτήρα αυξήθηκαν αλλά και υποβαθμίστηκε το πολιτιστικό επίπεδο της μέχρι τώρα αστικής μας κουλτούρας. Ο κρατικός μηχανισμός αναγκάστηκε να επιβάλλει αυστηρότερες ποινές μέσω του ν.4039/12 που αφορά την διαχείριση των κατοικίδιων και των αδέσποτων ζώων, οι δήμοι

ορίστηκαν ως υπεύθυνοι για την διαχείριση της αστικής πανίδας και δεκάδες προγράμματα περίθαλψης, στείρωσης και υιοθεσίας αδέσποτων ζώων άρχισαν να εμφανίζονται στις ιστοσελίδες των τοπικών αρχών. Καθίσταται σταδιακά σαφές πως κάποια κοινωνική ανάγκη γέννησε όλη αυτή την κινητοποίηση του κρατικού μηχανισμού αλλά και μιας σημαντικής μερίδας του πληθυσμού. Η ίδια ανάγκη που έφερε στο προσκήνιο και τις ζωοφιλικές εθελοντικές ομάδες και δεν είναι άλλη από τον σεβασμό προς τον συμπολίτη και προς τον αδύναμο, που δεν αποτελεί απαραίτητα ανθρώπινη ύπαρξη, την προώθηση του πολιτισμού και όχι της υποβάθμισης αλλά και λόγοι δημόσιας υγείας.

Για να αντιληφθεί κάποιος το πρόβλημα που προκύπτει από τις εγκαταλείψεις ιδιόκτητων ζώων αλλά και την κοινωνική προέκταση που αποκτούν τέτοιου είδους πράξεις παρατίθεται δελτίο τύπου του δήμου Ηρακλείου Κρήτης και πιο συγκεκριμένα του αρμοδίου αντιδημάρχου περιβάλλοντος, κ. Μπολάκη Αριστείδη, στο οποίο παρουσιάζεται το πρόβλημα και πραγματοποιείται έκκληση προς τους πολίτες να λάβουν μέτρα και να ευαισθητοποιηθούν προς την κατεύθυνση του σεβασμού όλων των ζώντων πλασμάτων αλλά και των ίδιων των συμπολιτών τους, οι οποίοι γίνονται αποδέκτες των συνεπειών ανεύθυνων πράξεων.

Το Δελτίο τύπου: «Ανακοίνωση του Δήμου για το μεγάλο αριθμό εγκαταλελειμμένων κουταβιών στο Ηράκλειο»: Το τελευταίο διάστημα παρατηρείται μεγάλος αριθμός εγκαταλελειμμένων κουταβιών στο Ηράκλειο. Καθημερινά πολίτες, το συνεργείο του Δήμου για τα αδέσποτα ζώα, φιλόζωοι και μέλη φιλοζωικών οργανώσεων έρχονται αντιμέτωποι με εγκαταλελειμμένα κουτάβια σε κούτες, κάδους και χωράφια. Χωρίς να σκεφτούν τις υποχρεώσεις τους, οι συμπολίτες μας επιλέγουν να μη στερώνουν το ζώο τους, να μην το περιορίζουν τις λίγες μέρες του χρόνου που έχει περίοδο και να το αφήνουν να ζευγαρώνει. Επίσης νομίζουν ότι όταν βαρεθούν ή δεν μπορούν να φροντίσουν τα κατοικίδια τους, ο Δήμος και οι Φιλοζωικές μπορούν να βρουν λύσεις γι αυτά.

Η πραγματικότητα όμως είναι ότι είναι δύσκολο να βρεθούν υιοθεσίες για όλα τα ζώα, ενώ ο χώρος του Δήμου μπορεί να φιλοξενήσει περιορισμένο αριθμό ζώων και επί πλέον δίνεται προτεραιότητα σε ζώα που χρήζουν θεραπείας. Έτσι ορισμένοι συμπολίτες μας, συμπεριφερόμενοι ανεύθυνα, βρίσκουν τη λύση για τα μικρά κουτάβια: εγκατάλειψη, παρά το ότι ο νόμος ορίζει ότι ο ιδιοκτήτης ζώου θα πρέπει να μεριμνά για τη στείρωση του ζώου του αν δεν έχει εξασφαλίσει οικογένειες για τα κουτάβια. Η εγκατάλειψη είναι απάνθρωπη, ανεύθυνη και παράνομη και τιμωρείται αυστηρά με φυλάκιση 1-5 χρόνια, με χρηματική ποινή 5.000 - 15.000 ευρώ και με διοικητικό πρόστιμο 300 ευρώ. Καλούμε τους πολίτες του Ηρακλείου να είναι παρατηρητικοί, να συγκρατούν πινακίδες και να ενημερώνουν την αστυνομία, τα φιλοζωικά σωματεία και τον Δήμο όταν αντιλαμβάνονται εγκατάλειψη ζώου. Τέλος, παρακαλούμε τους ιδιώτες κτηνιάτρους να συμβάλλουν

ακόμα περισσότερο στην ενημέρωση των υποχρεώσεων των ιδιοκτητών των ζώων συντροφιάς (σήμανση καταγραφή) και στην αποτροπή των φαινομένων εγκατάλειψης.¹⁸

Μεγάλη βαρύτητα δίνεται πλέον και σε εγκλήματα που διαπράττονται εις βάρος αδέσποτων ζώων, μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Κάποια κανάλια όπως το ΣΚΑΪ και το MEGA έχουν ξεκινήσει να δημοσιοποιούν θέματα ζωοφιλίας και περιβαλλοντικού περιεχομένου σε μια προσπάθεια ευαισθητοποίησης των πολιτών. Έτσι έχει αρχίσει και αυξάνεται η ενημέρωση του κόσμου αλλά και η επιθυμία για συμμετοχή σε παρόμοιες δράσεις. Ένα παράδειγμα τεράστιας κινητοποίησης πολιτών που πήρε πρωτόγνωρες για την εποχή διαστάσεις ήταν η δολοφονία ενός αδέσποτου κουταβιού από τον ιδιοκτήτη ενός εστιατορίου στην Εύβοια. Το συγκεκριμένο γεγονός στάθηκε αιτία να μετακινηθούν απλοί πολίτες από διάφορες περιοχές της Ελλάδας στην Εύβοια για μια ειρηνική διαμαρτυρία. Είναι αξιοσημείωτο και σημαντικό γεγονός καθώς προκάλεσε την ηθική κατακραυγή μεγάλου μέρους του πληθυσμού και μάλιστα το θέμα έφτασε και στο Ευρωπαϊκό δικαστήριο από ακτιβιστές ζωόφιλους. Ένα απλό γεγονός, λοιπόν, που πριν μερικά χρόνια μπορεί να είχε παρακαμφθεί χωρίς ιδιαίτερη σημασία, σήμερα, στην εποχή της κρίσης δραστηριοποίησε και ταρακούνησε ηθικά κανάλια, εφημερίδες, δημοσιογράφους, εθελοντές και απλούς πολίτες.

Δεύτερο τρανταχτό παράδειγμα που αποδεικνύει μια μεταστροφή στον τρόπο που αντιμετωπίζουμε τα μη ανθρώπινα όντα και καταστάσεις που δεν αφορούν ανθρώπινη εκμετάλλευση και κακοποίηση και πριν λίγα χρόνια θα περνούσε απαρατήρητο ήταν η κακοποίηση ενός κουταβιού από αθίγγανους στην Άρτα. Το κουτάβι ποτίστηκε με πετρέλαιο, του έβαλαν φωτιά και το άφησαν να τρέχει ουρλιάζοντας. Οι ίδιοι βιντεοσκοπούσαν όλη τη διαδικασία και την δημοσιοποίησαν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Για πρώτη φορά στην Ελλάδα παρενέβη ο ίδιος ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης ώστε να λειτουργήσει ο νόμος που αφορά τις κακοποιήσεις ζώων και να συλληφθούν άμεσα οι ένοχοι. Το συμβάν πήρε διαστάσεις, αφού καθημερινά για μία εβδομάδα στα δελτία ειδήσεων αναπαραγόταν το βίντεο με εξελίξεις από την υπόθεση.

Η ζωοφιλία, η δράση των εθελοντών, η προστασία των ζώων, η πρόληψη των κακοποιήσεων και των εγκαταλείψεων και ο σεβασμός προς όλα τα είδη ζωής είναι θεματικές που απασχολούν πλέον και το εκπαιδευτικό σύστημα. Πολλά σχολεία έχουν αρχίσει και εντάσσουν στο πρόγραμμά τους δραστηριότητες ζωοφιλικού χαρακτήρα, όπως επισκέψεις σε καταφύγια αδέσποτων ζώων αλλά και διαλέξεις ευαισθητοποίησης σε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας και ζωοφιλικές ομάδες. Μία μεγάλη προσπάθεια ευαισθητοποίησης ξεκίνησε από τον Δήμο Αθηνών σε όλα τα σχολεία της Αθήνας το 2013, όπου ζωοφιλικές ομάδες, με

---

¹⁸ www.heraklion.gr

κτηνιάτρους και ειδικά εκπαιδευμένους υπαλλήλους του δήμου επισκέπτονταν σχολεία και πραγματοποιούσαν διαδραστικές διαλέξεις για τα αδέσποτα της Αθήνας, συζητούσαν με τα παιδιά τα προβλήματα που αναπτύσσονται γύρω από την ανεύθυνη συμπεριφορά του ανθρώπου προς τα ζώα και προσπαθούσαν να προωθήσουν την ιδέα της υπευθυνότητας μέσω της ευαισθητοποίησης των μαθητών. Τα παιδιά είχαν την ευκαιρία να επισκεφτούν και το καταφύγιο του Δήμου ώστε να έχουν μια ολοκληρωμένη εικόνα της δράσης των εθελοντών αλλά και της υφιστάμενης κατάστασης.

Πολλές δράσεις ευαισθητοποίησης εντάσσονται πλέον και στα προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης των σχολείων. Πολλοί εκπαιδευτικοί πλέον πιστεύουν πως η περιβαλλοντική εκπαίδευση είναι το «προζύμι» των πολιτών που μέσα από τη συμμετοχή τους σε μαζικά, δημοκρατικά κινήματα θα οδηγήσουν τη «μη κοινωνία» των πολιτών, δηλαδή τα άτομα και τις οικογένειες της κοινωνικής ανάπτυξης, από τον καταναλωτισμό, την ιδιώτευση, την απάθεια και την αδράνεια στην κοινωνική συνοχή, στη δημοκρατία, στην αλληλεγγύη, στον σεβασμό, στην ατομική και συλλογική αυτονομία, στην ευαισθησία και στη δράση. Σε αυτό που με άλλα λόγια αποκαλούμε «κοινωνία των πολιτών» (Φωτόπουλος, 1999). Επιπλέον στόχος της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης είναι η διαμόρφωση του μοντέλου του ενεργού πολίτη, ενός πολίτη που εμπλέκεται όταν αισθανθεί πως τα κοινά προβλήματα τον αφορούν άμεσα και προσωπικά και ότι η ιδιωτική σφαίρα δεν έχει σαφείς διαχωρισμούς από την δημόσια. Τα δημόσια άμεσα ή έμμεσα καθορίζει το ιδιωτικό και το άτομο με την ενεργό συμμετοχή του στα κοινά έχει δικαίωμα και υποχρέωση να καθορίζει την δημόσια σφαίρα.

Η σημασία που έχει αποκτήσει η προστασία της λεγόμενης «αστικής πανίδας» αλλά και της δραστηριοποίησης δεκάδων ομάδων πολιτών προς αυτή την κατεύθυνση, φαίνεται ακόμα και από τα προεκλογικά προγράμματα όλων των κομμάτων πριν από τις εκλογές του Ιανουαρίου 2015. Σε μια χώρα που η οικονομία της απασχολεί το σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η οικονομική κρίση καθορίζει τα πολιτικά και κοινωνικά τεκταινόμενα, τα περισσότερα κόμματα προέβαλαν ζητήματα περιβαλλοντικής ηθικής όπως ο περιορισμός της γουνοποιίας, η κατάργηση του κυνηγιού, η προστασία του περιβάλλοντος και των αδέσποτων ζώων, ώστε να προσελκύσουν και ανθρώπους που δραστηριοποιούνται πλέον στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος. Μετεκλογικά και πιο συγκεκριμένα τον Μάρτιο του 2015 ο Υπουργός Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης με γραπτό μήνυμα προς όλες τις αστυνομικές διευθύνσεις της χώρας αναφέρει πως η «Η Αστυνομία οφείλει να δείχνει καθημερινά το κοινωνικό της πρόσωπο, γι' αυτό πρέπει να προστατεύει τα ζώα από κακοποίηση ή κακομεταχείριση. Όχι μόνο να οδηγεί τους δράστες στη Δικαιοσύνη, αλλά και να φροντίζει τα αδέσποτα μέχρι να βρουν στέγη, σε συνεργασία με τους Δήμους και τις φιλοζωικές οργανώσεις».¹⁹

---

¹⁹ www.zoosos.gr

Την αλλαγή της κουλτούρας μας μαρτυρά ένα ακόμα πρωτοφανές περιστατικό που έλαβε χώρα στην Πάτρα το Πάσχα του 2015. Κάθε χρόνο ο ιερέας του ιερού ναού Απόστολου Παύλου μετά την Ανάσταση κλήρωνε ένα μικρό προβατάκι και το κέρδιζε μια οικογένεια της ενορίας με σκοπό την κάλυψη των αναγκών της οικογένειας σε κρέας. Κάθε χρόνο το προβατάκι στεκόταν δεμένο έξω από την ενορία από νωρίς, φοβισμένο από τα βεγγαλικά, τις φωνές και τον κόσμο. Φέτος υποβλήθηκε μήνυση από την τοπική ζωοφιλική ομάδα στον ιερέα για παθητική κακοποίηση του ζώου. Αρκετοί πιστοί διαμαρτυρήθηκαν για το απαράδεκτο έθιμο και ζήτησαν την απομάκρυνση του ζώου από την ενορία και την επιστροφή του στο φυσικό του περιβάλλον, ώστε να μην υποβάλλεται σε στρεσογόνες καταστάσεις λόγω βεγγαλικών και ανθρώπων, πράγμα που με βάση το νόμο θεωρείται παθητική κακοποίηση. Ένα συνηθισμένο για πολλά χρόνια γεγονός, ένα έθιμο που γινόταν αποδεκτό και προβαλλόταν ως ένδειξη συμπόνιας και πράξη προσφοράς σε μια φτωχή οικογένεια στην εποχή της κρίσης έγινε θέμα στα δελτία ειδήσεων και μάλιστα η παρουσίαση του χαρακτηρίστηκε ως «μεσαιωνικό κατάλοιπο». ²⁰

Αλλαγή νοοτροπίας αλλά και κατάκτηση έστω και του ελάχιστου επιπέδου ζωοφιλικής και περιβαλλοντολογικής παιδείας καταδεικνύει και η ακύρωση του εθίμου της δημόσιας θυσίας ενός νεαρού ταύρου στο Μανταμάδο της Λέσβου, έπειτα από καταγγελία της Πανελλήνιας Ζωοφιλικής Ένωσης στην εισαγγελία Λέσβου τον Απρίλιο του 2015. Λίγο πριν το πανηγύρι των Μυροφόρων, η αίτηση ακύρωσής του εξετάστηκε από την εισαγγελία και το έθιμο ακυρώθηκε ως βάρβαρο και βίαιο. Αίτηση για την κατάργηση του υποβλήθηκε και με χιλιάδες υπογραφές πολιτών στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών αλλά και την Μητρόπολη Μυτιλήνης, απ' όπου δόθηκε και εντολή κατάργησης σύμφωνα με αυτή της εισαγγελίας Λέσβου. ²¹

---

²⁰www.megatv.com

²¹www.lesvosnews.net

B.Η Εμπειρική έρευνα

B.1 Εισαγωγή

Η εμπειρική έρευνα για τον περιβαλλοντικό και ζωοφιλικό εθελοντισμό πραγματοποιήθηκε με δείγμα από εθελοντές του Ζωοφιλικού Σωματείου Νίκαιας που διαμένουν στην περιοχή και η έρευνα πεδίου έλαβε χώρα στο καταφύγιο αδέσποτων ζώων Νίκαιας με συμμετοχική παρατήρηση σε όλες τις δραστηριότητες των εθελοντών και εκτός καταφυγίου, στις γειτονιές της Νίκαιας.

Τα βασικό ερώτημα της έρευνας είναι γιατί οι πολίτες μιας λαϊκής, εργατικής περιοχής στρέφονται στον μη ανθρωποκεντρικό εθελοντισμό σε περίοδο οικονομικής ύφεσης. Διερευνούνται οι απόψεις των ίδιων των εθελοντών και εξετάζονται οι παράμετροι της σύνδεσης του μη ανθρωποκεντρικού εθελοντισμού με τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, το προφίλ των εθελοντών, η αντιμετώπιση από τις τοπικές αρχές αλλά και τους υπόλοιπους πολίτες της περιοχής. Βασική υπόθεση της έρευνας είναι πως υπάρχει μια στροφή στον εθελοντισμό για το περιβάλλον, τη φύση και τα ζώα ως απαξίωση των μέχρι τώρα υλιστικών και οικονομικών δραστηριοτήτων του ανθρώπου και ως αναγνώριση μιας ανάγκης που προκύπτει από τον ίδιο τον άνθρωπο για να σωθεί η ηθική του υπόσταση σε μια συγκυρία όπου όλα είναι ρευστά. Επιπλέον, η ένταξη σε ένα κοινωνικό δίκτυο, μια ομάδα που ο σκοπός είναι κοινός και ο αποδέκτης των αποτελεσμάτων είναι πιο αδύναμος και πιο ευπαθής από τον ίδιο τον εθελοντή, δίνει νόημα και ουσία στην πράξη, ακόμα και αν ο ίδιος ο εθελοντής αντιμετωπίζει δύσκολες οικονομικές και κοινωνικές καταστάσεις. Έτσι, μέσα από τη δράση του μπορεί να νιώσει πως προσφέρει ως ενεργός πολίτης της κοινωνίας που ζει.

Έχει ιδιαίτερη σημασία ο τρόπος που επιλέγεται για την έρευνα αλλά και ο χρόνος. Η Νίκαια αποτελεί λαϊκή περιοχή του νομού Πειραιά. Οι κάτοικοι της είναι κυρίως εργάτες και υπάλληλοι ενώ η ανεργία κατέχει υψηλό ποσοστό στους νέους.

B.2 Η μεθοδολογία της έρευνας

Η συγκεκριμένη έρευνα είναι ποιοτική και βασικός της στόχος είναι να παρουσιάσει τις απόψεις των εθελοντών του φιλοζωικού σωματείου Νίκαιας σχετικά με τον τρόπο που οι ίδιοι αντιλαμβάνονται το έργο τους και τη λειτουργία του στην τοπική κοινωνία. Η ποιοτική έρευνα θεωρήθηκε καταλληλότερη από τη στιγμή που στοχεύει στην περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση κοινωνικών φαινομένων και απαντά σε δύο βασικά ερωτήματα, «πως» και «γιατί» (Ιωσηφίδης, 2003). Στην συγκεκριμένη περίπτωση κινούμαστε γύρω από τις απόψεις των ίδιων των εθελοντών, με προσωπικές μαρτυρίες και βιώματα οπότε μόνο η ποιοτική έρευνα και η συνέντευξη ως μεθοδολογικό εργαλείο, θα διευκολύνουν στην εμπάθυνση των φαινομένων. Με την βοήθεια της ποιοτικής έρευνας ο ερευνητής

μπορεί να δει τα γεγονότα από τη σκοπιά των ερευνώμενων αλλά και να τους γνωρίσει καλύτερα, κατανοώντας την πραγματικότητά τους όπως οι ίδιοι την κατασκευάζουν (Κυριαζή, 1999).

Ως μεθοδολογικό εργαλείο της έρευνας επιλέχθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη. Πραγματοποιήθηκαν 25 συνεντεύξεις σε εθελοντές του φιλοζωικού σωματείου Νίκαιας-Κερατσινίου. Η συνέντευξη μπορεί να εμβαθύνει και να φτάσει σε σημεία που άλλα μεθοδολογικά εργαλεία είναι δύσκολο να φτάσουν. Επιτρέπει στον ερευνητή να αγγίξει σκέψεις, αξίες, προκαταλήψεις, στάσεις, συναισθήματα, απόψεις και αναπαραστάσεις των πρωταγωνιστών ελεύθερα και σε βάθος. Επιπλέον δίνει την δυνατότητα στον ερευνητή να κατανοήσει κοινωνικές συμπεριφορές και αντιλήψεις των ερωτώμενων μέσα από την δική τους οπτική. (Ιωσηφίδης, 2003). Στην παρούσα έρευνα η ημιδομημένη συνέντευξη επιλέχθηκε γιατί μέσα σε ένα σύνολο προκαθορισμένων ερωτήσεων έχει τη δυνατότητα να παρουσιάσει περισσότερη ευελιξία ως προς τη σειρά των ερωτήσεων, το περιεχόμενο τους αλλά και την προσθαφαίρεση ερωτήσεων ανάλογα με την συζήτηση και τον ερωτώμενο (Ιωσηφίδης, 2003).

Για την διευκόλυνση της διαδικασίας η έρευνα χωρίστηκε σε τέσσερις βασικούς άξονες με βάση τους οποίους πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις. Αυτοί είναι οι εξής:

1. Οι εθελοντές (προφίλ εθελοντών, επάγγελμα, ηλικία, φύλο, σπουδές κτλ)
2. Η δράση του Σωματείου
3. Αλληλεπίδραση με κέντρα εξουσίας και ευρύτερη κοινωνία
4. Μελλοντική προοπτική

Το ερωτηματολόγιο των συνεντεύξεων²² βασίστηκε στους προαναφερόμενους άξονες και περιείχε ερωτήσεις προσωπικού περιεχομένου όπως το μορφωτικό επίπεδο, η οικογενειακή κατάσταση, η ηλικία και το επάγγελμα των συμμετεχόντων στην έρευνα αλλά και ερωτήσεις για την κοινωνική δράση και συμμετοχή των ατόμων στα κοινωνικά δρώμενα μέσω της εθελοντικής τους προσφοράς στον τομέα της ζωοφιλίας, του περιβάλλοντος αλλά και στο ευρύτερο πεδίο της κοινωνικής προσφοράς, ώστε να μελετηθεί η επιλογή της εθελοντικής τους δραστηριότητας με βάση προσωπικά, κοινωνιολογικά, οικονομικά και πολιτισμικά κριτήρια.

Οι περιορισμοί της έρευνας

Το μικρό μέγεθος του δείγματος αποτελεί τον πιο ανασταλτικό παράγοντα στις εμπειρικές έρευνες. Στην παρούσα έρευνα το δείγμα ήταν ικανοποιητικό αλλά όχι τόσο μεγάλο ώστε να διατυπώσουμε μια ευρύτερη εικόνα για συγκεκριμένες

---

²² Βλ. Παράρτημα

ομάδες του πληθυσμού όπως οι άνεργοι. Επιπλέον από την συγκεκριμένη έρευνα δεν μπορούν να διεξαχθούν συμπεράσματα που να αφορούν παρόμοιες δράσεις σε άλλες περιοχές της Αθήνας ή της Ελλάδας, καθώς το δείγμα διαθέτει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που πιθανόν να επηρεάζονται από τις τοπικές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες. Επίσης θα πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα προσεχτικοί κατά την ανάλυση των συμπερασμάτων, καθώς δεν πρέπει να ξεχνάμε τις τάσεις εξιδανίκευσης ή άλλων υποκειμενικών στοιχείων που πηγάζουν από τις συνεντεύξεις της ποιοτικής έρευνας, γι' αυτό το λόγο στην συγκεκριμένη έρευνα πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξε και η παράλληλη συμμετοχική παρατήρηση. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί πως ο πλούτος των ποιοτικών στοιχείων που συγκεντρώθηκαν χάρη στην έρευνα μετριάξει οποιοδήποτε περιοριστικό παράγοντα.

Ανάλυση Συνεντεύξεων

Οι Εθελοντές

«Είμαι 48 χρονών, έχω οικογένεια και μάλιστα μεγάλη. Εργάζομαι κάποιες ώρες την εβδομάδα, ημιαπασχόληση δηλαδή, σε ένα γραφείο, έχω τελειώσει πανεπιστημιακή σχολή αλλά δυστυχώς είναι δύσκολο να βρω δουλειά πάνω στο αντικείμενό μου, κοινωνιολογία. Έχω τρία παιδιά, τα οποία τις περισσότερες φορές με ακολουθούν στις δράσεις της ομάδας, τους αρέσει που προσφέρουν χαρά. Ο σύζυγος λίγο γκρινιάζει, γιατί αφιερώνω αρκετό χρόνο την εβδομάδα στο καταφύγιο, αλλά η αλήθεια είναι πως αν δεν έρθω σε επαφή με την ομάδα, το καταφύγιο και όλα αυτά που κάνουμε λίγες μέρες, νιώθω ένα κενό, κάτι δεν μου πάει καλά» αναφέρει ο Πόπη.

Η περίπτωση της συνεντευξιζόμενης αποτελεί κλασικό παράδειγμα των επιπτώσεων της κρίσης στους πτυχιούχους με οικογένεια. Η ημιαπασχόληση που αναφέρει η γυναίκα αποφέρει στην οικογένεια ένα χαμηλό εισόδημα ενώ οι ώρες εργασίας είναι ελάχιστες με αποτέλεσμα να υπάρχει αρκετός ελεύθερος χρόνος που δεν μπορεί να καλυφθεί με διασκέδαση ή κάποιο χόμπι επί πληρωμή λόγω του οικονομικού κόστους. Το κενό αυτό καλύπτεται με τον εθελοντισμό όπως αναφέρει και η ίδια. Επίσης αναφέρεται καθαρά και η αίσθηση του ανήκειν σε μια κοινωνική ομάδα με έναν κοινό σκοπό.

«Είμαι φοιτήτρια αλλά συγχρόνως εργάζομαι σε ένα μαγαζί με ρούχα κάποιες ώρες. Από κει έμαθα για τη φιλοζωική και το καταφύγιο. Κάποιοι εθελοντές είχαν έρθει να ενημερώσουν τον κόσμο για τις εγκαταλείψεις ιδιόκτητων ζώων τους καλοκαιρινούς μήνες και εγώ ενδιαφέρθηκα να γνωρίσω το έργο τους. Αγαπώ ούτως ή άλλως τα ζώα και πάντα είχα. Πήγα στο καταφύγιο, είδα τα σκυλάκια, είδα τις ανάγκες, μίλησα με κόσμο και από τότε βγαίνω κι εγώ πια μαζί τους στο δρόμο για ενημέρωση πολιτών, ευαισθητοποίηση, περίθαλψη...όλα! Τώρα θα μου πεις και σχολή και δουλειά και εθελοντισμός...τρέχα, γύρευε, αν θες τα προλαβαίνεις όλα, είναι να μην σου μπει το μικρόβιο και πίστεψέ με το να σώζεις ανυπεράσπιστα

πλάσματα και να προσπαθείς να αλλάξεις την νοοτροπία του κόσμου για να τον κάνεις καλύτερο είναι μικρόβιο» τονίζει η Χριστίνα 23 ετών.

Η περίπτωση της Χριστίνας είναι από αυτές που δείχνουν στην κατεύθυνση της αλλαγής νοοτροπίας σε σχέση με την αντιμετώπιση του εθελοντισμού από τους νέους. Ένα αισιόδοξο παράδειγμα κοπέλας που θέλει να συνδυάσει παιδεία, εργασία και προσφορά. Το γεγονός ότι σπουδάζει, εργάζεται και ασχολείται με τον εθελοντισμό μας δείχνει πως υπάρχουν περιπτώσεις που δεν χρησιμοποιούν τον εθελοντισμό για την κάλυψη του ελεύθερου χρόνου τους αλλά από εσωτερική ανάγκη που ίσως αφορά και την ηθική υποχρέωση που μας υπαγορεύει ο εαυτός μας προς τον αδύναμο.

Ο Μιχάλης 38 ετών, οδοντίατρος, γνώρισε τη δράση του σωματίου Νίκαιας από μία ασθενή του στο ιατρείο. Ο ίδιος περιγράφει την εμπειρία του ως εξής « αρχικά πήγα για να δω. Δεν ξέρω τι. Μου φάνηκε πρωτότυπο, περίεργο...τέλος πάντων μου φάνηκε κάπως για την περιοχή και τα δεδομένα. Στην οικογένεια έχουμε ένα μικρό σκυλάκι. Η πρώτη εικόνα που σχημάτισα ήταν αυτή της ενωμένης ομάδας με όρεξη που βλέπει τα πράγματα κάπως ρομαντικά. Στο πρώτο σκληρό περιστατικό εγκατάλειψης ζώου από συμπολίτη μας, κατάλαβα πως εγώ έβλεπα τα πράγματα ρομαντικά. Ζούσα σε ένα παράλληλο σύμπαν, στο οποίο οι άνθρωποι ..οκ μπορεί να μην αγαπούσαν τα ζώα αλλά δεν θα τα έβλαπταν ή και να τα έβλαπταν δεν θα είχε αντίκτυπο σε μένα. Και ρομαντικός και παρτάκιας δηλαδή!!!!Κατάλαβα ότι και οι άνθρωποι τα βλάπτουν και εμένα βλάπτουν, αφού εγκαταλείποντας ένα σκυλί που κυοφορεί σε μια γειτονιά αύριο θα έχεις διπλάσια αδέσποτα, μεθαύριο τετραπλάσια και πάει λέγοντας. Δηλαδή κάποια στιγμή δεν θα μπορείς να βγεις από το σπίτι και να πας το παιδί σου μια βόλτα».

Στην συνέντευξη του Μιχάλη, ενός εθελοντή με μια πολύ καλή δουλειά και πολύ καλό επίπεδο μόρφωσης, μπήκε ο παράγοντας του κοινού καλού ή κακού αντίστοιχα. Ο ίδιος αντιλαμβάνεται τον εθελοντισμό για τα ζώα ως προσφορά στο κοινωνικό σύνολο μέσα από την προσωπική του εμπειρία.

«Είμαι 24 ετών και άνεργη εδώ και έναν χρόνο αλλά ασχολούμαι ενεργά με τον εθελοντισμό. Όχι μόνο για τα ζώα και το περιβάλλον, συμμετέχω και σε εθελοντικές δράσεις για ανθρώπους ειδικά σήμερα με τις οικονομικές συνθήκες που επικρατούν. Ταυτόχρονα ψάχνω δουλειά γιατί ως γνωστόν από τον εθελοντισμό δεν αμείβεσαι! Έχω αποφοιτήσει από τη Σχολή Νοσηλευτικής εδώ στην Αθήνα. Γνώρισα τη δράση του φιλοζωικού σωματίου Νίκαιας, βρίσκοντας ένα τραυματισμένο σκυλάκι στο δρόμο, την ώρα που είχα πάει βόλτα με τον δικό μου σκύλο. Με βοήθησαν να το περιθάλψω και να του βρω οικογένεια. Ένιωσα τόσο όμορφα που αποφάσισα να το ξανακάνω και εδώ που τα λέμε αυτό είναι μια αμοιβή του εθελοντισμού» λέει η Μαρία.

Η Μαρία είναι άνεργη παρά το γεγονός πως έχει πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αναφέρει πως ασχολείται με πολλές μορφές εθελοντισμού λόγω του ελεύθερου χρόνου που διαθέτει. Το σημαντικό στοιχείο στην συνέντευξη της είναι η ενασχόληση με τον εθελοντισμό και την προσφορά παρά τις ανάγκες που η ίδια έχει λόγω της μακροχρόνιας ανεργίας

Ο Γιάννης άνεργος ,με πτυχίο Φυσικής, με οικογένεια, δύο παιδάκια και σύζυγο, γνώρισε τον εθελοντισμό μέσα από ένα άσχημο περιστατικό. «Μια μέρα εμφανίστηκε ένα κουταβάκι κάτω από την πολυκατοικία μας, αφήσαμε φαγητό και νερό αλλά την άλλη μέρα το βρήκαμε νεκρό από φόλα. Εμείς μπορεί να μην έχουμε ζώακι αλλά ποτέ δεν θα πειράζαμε μια ψυχή που έχει ανάγκη. Καλέσαμε το Σωματείο και αστυνομία για να καταγραφεί το γεγονός και να γίνουν οι απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να βρεθεί αυτός που το έκανε. Μιλήσαμε με τους εθελοντές και γνωρίσαμε το έργο τους. Μια μέρα αποφασίσαμε οικογενειακώς να επισκεφτούμε το καταφύγιο και να δούμε τι κάνουν εκεί. Από τότε πάμε κάθε εβδομάδα και βοηθάμε στην καθαριότητα, την περίθαλψη και την ενημέρωση των πολιτών. Δεν ξέρω αν θα ένιωθα το ίδιο αν πήγαινα στην εκκλησία ας πούμε. Από κει γυρνάω άλλος άνθρωπος, πιο καλός».

Η συνέντευξη του Γιάννη ήταν η πιο συναισθηματική. Μας εισάγει στην αθώα και ανιδιοτελή και προστατευτική πλευρά του εθελοντισμού και της προσφοράς. Μια οικογένεια που στην ουσία έχει άπειρες ανάγκες, με πατέρα άνεργο που ευαισθητοποιήθηκε από ένα τυχαίο άσχημο γεγονός. Στην συγκεκριμένη συνέντευξη εισάγεται ένα πολύ σημαντικό πολιτιστικό στοιχείο στην έρευνα. Ο Γιάννης μέσω της προσφοράς νιώθει ενεργός πολίτης (καλός άνθρωπος) του κοινωνικού συνόλου, της γειτονιάς του.

Ο Πρόεδρος του Σωματείου είναι αξιωματικός εν αποστρατεία του πολεμικού ναυτικού και τονίζει « ζω στη Νίκαια από παιδί και από το σχολείο ακόμα είχαμε φτιάξει μια ομαδούλα 4-5 ατόμων και ταΐζαμε κρυφά αδέσποτα. Όταν η ανάγκη να κάνουμε κάτι παραπάνω αυξήθηκε, αποφασίσαμε με κάποιους ανθρώπους που ένιωθαν το ίδιο να αποκτήσουμε νομική υπόσταση, η οποία μας δίνει κάποια ισχύ σε περιστατικά κακοποίησης κυρίως. Από το πρώτο εξάμηνο δημιουργίας του σωματείου, μετρούσαμε στη Νίκαια 80 άτομα ως εθελοντές. Σήμερα αυτός ο αριθμός έχει τριπλασιαστεί. Φυσικά ο καθένας βοηθάει όπως μπορεί».

Ο Πρόεδρος του σωματείου αναφέρει πως στην αρχή όταν η ομάδα των εθελοντών ήταν μικρή όλο το έργο γινόταν «κρυφά». Παρατηρούμε την μεταστροφή της νοοτροπίας σε σχέση με την σημερινή κατάσταση που οι ομάδες για το περιβάλλον και τα ζώα είναι αμέτρητες και έχουν δημόσια προβολή, ενώ προσπαθούν να προασπίσουν και τα δικαιώματα του αντικειμένου του εθελοντισμού τους.

Η δράση του σωματείου

«Εθελοντισμός είναι να μπορείς να προσφέρεις ανιδιοτελώς σε ένα αδύναμο πλάσμα αυτό που το λείπει. Προσωπικά συμμετέχω και σε δράσεις που διοργανώνουν διάφοροι φορείς για το περιβάλλον όπως δεντροφυτεύσεις, καθαρισμούς δασών και παραλιών. Όλα αυτά έχουν στόχο την ευημερία του ανθρώπου. Ακόμα και ο εθελοντισμός για τα ζώα στο ίδιο στοχεύει, χωρίς να θέλω να υποτιμήσω την αξία του για τα ίδια τα αδέσποτα που σώζονται, αλλά για φαντάσου τι θα γινόταν στην πόλη εάν οι γεννήσεις τους ήταν ανεξέλεγκτες, εάν δεν εμβολιάζονταν ή αν τριγυρνούσαν πεινασμένα στους δρόμους! Εμείς φροντίζουμε να τα στερώνουμε και να βρίσκουν μια οικογένεια, έτσι αυτόματα μειώνεται ο αριθμός ζώων που ζουν στους δρόμους και πιθανόν να αποτελούν φορείς μολυσματικών ασθενειών ή να εκδηλώσουν επιθετικές τάσεις. Επίσης η ενημέρωση των πολιτών και η ευαισθητοποίηση μέσω των εθελοντών είναι πολύ σημαντική για να πει κανείς πως είναι ενεργός πολίτης της πόλης μας, αφού μαθαίνεις πως για να αποκτήσεις ένα κατοικίδιο δεν αρκεί να του παρέχεις φαγητό και νερό αλλά να είσαι υπεύθυνος άνθρωπος και υπεύθυνος προς όλους όχι μόνο προς αυτό. Πόσες φορές σου έχει τύχει να γαυγίζει ο σκύλος του γείτονα μεσάνυχτα και να μην σταματάει επειδή απλά ο ίδιος δεν είναι υπεύθυνος και τον έχει παρατήσει στο μπαλκόνι; Ή πόσες φορές έχεις πατήσει ακαθαρσίες που κάποιος ανεύθυνος κάτοχος κατοικίδιου δεν μάζεψε; Δεν είναι μακρινός ο εθελοντισμός μας, είναι χρήσιμος και πρακτικός, πιο πολύ απ'όσο φαντάζεται κανείς, απλά όταν στην πόλη σου κάποιες οικογένειες έχουν πρόβλημα να συντηρηθούν λόγω φτώχειας, κάποιιοι σε αντιμετωπίζουν σαν τον τρελό της γειτονιάς, επειδή απλά κάνεις το αυτονόητο! Σέβεσαι και προσπαθείς να κάνεις και τον συμπολίτη σου να σεβαστεί τον άνθρωπο, τα ζώα, το περιβάλλον» λέει η Βιβή 47 ετών, που είναι από τους πρώτους εθελοντές του καταφυγίου και εργάζεται από το σπίτι.

Η Βιβή αντιλαμβάνεται τον εθελοντισμό για τα ζώα ως κοινωνική προσφορά, ως βοήθεια προς τον συνάνθρωπο αφού στην ουσία η δράση τους στο τέλος αποσκοπεί στην ευημερία του κοινωνικού συνόλου παράλληλα με την προάσπιση των δικαιωμάτων των ζώων. Για την ίδια σημαντικό ρόλο παίζει η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση των πολιτών ώστε να είναι κοινωνικά υπεύθυνοι.

«Συμμετέχω ενεργά στην ομάδα εδώ και δύο χρόνια. Αγαπώ τα ζώα και είπα να τα βοηθήσω γιατί δεν αντέχω να βλέπω να υποφέρει κάποιος που δεν έχει φωνή να φωνάξει πως πονάει, διψάει, παθαίνει. Για μένα εθελοντισμός είναι η ανιδιοτελής προσφορά προς τον αδύναμο. Τα κίνητρα μπορεί να είναι προσωπικά αλλά στην πορεία ανακάλυψα πως το αποτέλεσμα αφορά την ευρύτερη κοινωνία. Μέσα από την αγάπη μου για τα ζώα βρήκα ανάδοχες οικογένειες σε τρία αδεσποτάκια της γειτονιάς μου και ξαφνικά ανακάλυψα πως όλοι οι γείτονες με αγάπησαν και μου έστησαν και άγαλμα. Το λέω μεταξύ σοβαρού και αστείου αλλά έτσι είναι. Οι άνθρωποι θεωρούν τα αδέσποτα μολυσματικά και σκουπίδια. Όταν είδαν πως

κάποιος ενδιαφέρεται, τα φροντίζει, τα εμβολιάζει και προσπαθεί να τους βρει οικογένεια για να φύγουν από τη γειτονιά τους, άρχισαν να συμβάλλουν στην διαδικασία. Μου έφερναν φαγητό να τα ταΐσω και μάλιστα μάζεψαν χρήματα όλοι μαζί όταν κάποιο χρειάστηκε νοσηλεία. Για μένα αυτό είναι το σημαντικό. Μια μικρή γειτονιά κατάλαβε πως μόνο με το να τα σεβαστεί και να μιμηθεί έναν τρελό εθελοντή θα καταφέρει να πετύχει κάτι. Τους εξήγησα πως αυτά είναι αποτέλεσμα της ανθρώπινης ανευθυνότητας, δεν φύτεψαν μια μέρα στα πεζοδρόμια μας αντιθέτως κάποιος συμπολίτης μας τα άφησε! Άρχισαν να τα βλέπουν με πιο συμπονετικό μάτι και για μένα αυτό είναι μια αρχή και μια αμοιβή. Να σου τονίσω δε πως η γειτονιά μου είναι προσφυγική και όχι από τις καινούργιες της Νίκαιας, αυτό σημαίνει αυτόματα φτώχεια, ανεργία και αρκετούς ηλικιωμένους» αναφέρει η Ειρήνη 36 ετών, ιδιωτική υπάλληλος σε εταιρεία με ένα παιδί και σύζυγο.

Η περίπτωση της Ειρήνης που ζει στα προσφυγικά της Νίκαιας, γειτονιές με υψηλό ποσοστό μεταναστών, ανέργων, ηλικιωμένων και φτωχών ανθρώπων παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς μέσα από την δική της δράση δημιούργησε αντίδραση! Μια αντίδραση θετική που παρακίνησε όλη την γειτονιά να μιμηθεί την εθελόντρια με απώτερο σκοπό την ευημερία όλων. Οι πολίτες σε αυτή την περίπτωση κατάλαβαν πως μόνο αν δραστηριοποιηθούν όλοι μαζί προς μία κατεύθυνση θα έχουν θετικό αποτέλεσμα. Επιπλέον άρχισαν να εγκαταλείπουν απαρχαιωμένες αντιλήψεις και δούλεψαν με καλή θέληση, συνδυάζοντας την βοήθεια προς τρία αδέσποτα με την ευημερία της γειτονιάς.

« Εθελοντισμός είναι μια πράξη αγάπης που σε γεμίζει χαρά και ικανοποίηση, γιατί νιώθεις πως έχει βοηθήσει κάποιον που σε έχει ανάγκη. Εγώ και ο αδελφός μου ερχόμαστε στο καταφύγιο, γιατί αγαπάμε τα ζώα και θέλουμε να δείξουμε στον κόσμο πως κι αυτά αξίζουν αγάπη. Δεν φταίνε αυτά που κατέληξαν αδέσποτα αλλά εμείς οι άνθρωποι που δεν σκεφτήκαμε πριν αποκτήσουμε ένα κατοικίδιο τις ευθύνες που έχει. Μου αρέσει πολύ όταν βγαίνουμε στο δρόμο για ενημέρωση του κόσμου και μας κοιτούν έκπληκτοι αλλά μετά από λίγα λεπτά αρχίζουν και ρωτούν με ενδιαφέρον για τις δραστηριότητές μας. Κάποιοι άνθρωποι που συναντάμε και τους ενημερώνουμε, έρχονται μετά στο καταφύγιο και υιοθετούν ζωάκι ή βοηθάνε τις Κυριακές στις βόλτες μας. Ο αδελφός μου ο Κίμωνας, κατέφερε να μιλήσει στην τάξη του στο σχολείο για ένα χτυπημένο σκυλάκι που βρήκαμε και το έχουμε στο καταφύγιο και η καθηγήτριά του βοήθησε και μαζεύτηκαν 40 ευρώ για το γιατρό. Αυτό με ικανοποιεί σε αυτό που κάνουμε, όλοι μαζί προσφέρουμε σε ένα πλάσμα που είναι αδύναμο και μας χρειάζεται. Οι γονείς μας συμφωνούν να ερχόμαστε στο καταφύγιο και κάθε φορά που κάτι καλό έχει συμβεί μας επιβραβεύουν, μάλιστα υιοθετήσαμε και ένα σκυλάκι όλοι μαζί!» αναφέρει με ενθουσιασμό η Μαρία 15 ετών, μετανάστρια από την Ρουμανία που είναι εθελόντρια στο σωματείο εδώ και 1, 5 χρόνο μαζί με τον 12 ετών αδελφό της.

Η Μαρία με το αδελφό της είναι δύο ανήλικα παιδιά που έχουν δραστηριοποιηθεί εθελοντικά για το περιβάλλον και τα ζώα και έχουν αντιληφθεί πως μέσω της ενημέρωσης και μόνο μπορεί ο κόσμος να τους ακολουθήσει και να αλλάξει τη νοοτροπία του. Πολύ σημαντικό στοιχείο που αναφέρεται είναι η ευαισθητοποίηση όλων των συμμαθητών αλλά και της δασκάλας του Κίμωνα και η ομαδική βοήθεια που πρόσφεραν για ένα χτυπημένο σκυλάκι. Εδώ εισάγεται στην συζήτηση καθαρά πια η έννοια της ορθής παιδείας και φαίνεται η σημαντικότητα του μαθήματος περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στα σχολεία. Ενδιαφέρουσα είναι και η στάση της οικογένειας που ωθεί τα παιδιά στην ανιδιοτελή προσφορά και παράλληλα τα στηρίζει.

«Ο εθελοντισμός δεν έχει να κάνει με χρήματα, προσφέρεις το χρόνο σου, τη δημιουργικότητά σου, μια τέχνη που ξέρεις και μπορεί να βοηθήσει κάποιον σε ανάγκη, είναι στάση ζωής. Μπορεί να μην έχεις χρήματα αλλά να έχεις όρεξη να βοηθάς, ε, πίστεψε με τότε θα βρεις τον τρόπο. Εγώ ξεκίνησα να συμμετέχω στις δράσεις της ομάδας πέρσι το χειμώνα. Έμαθα για το έργο των εθελοντών και επειδή τα χέρια μου πιάνουν κάπως είπα να βοηθήσω στο χτίσιμο των σπιτιών που στεγάζονται τα φιλοξενούμενα ζωάκια. Από τότε δεν έχω σταματήσει να βοηθάω, γιατί βρήκα κάτι που δεν το βρίσκεις εύκολα στους ανθρώπους, ευγνωμοσύνη και αγάπη. Βγαίνοντας από μια κουραστική μέρα στο καταφύγιο με την ομάδα σου, νιώθεις πως και σήμερα έκανες τον κόσμο λίγο καλύτερο και πως κάποια πλάσματα που υπέφεραν στους δρόμους, σήμερα θα κοιμηθούν ασφαλή χάρη σε σένα. Σημαντικός παράγοντας, βέβαια, είναι και η αίσθηση ότι οι εθελοντές είμαστε μια μεγάλη οικογένεια που δουλεύει για τον ίδιο σκοπό. Μαλώνουμε, διαφωνούμε, συμπλιωνόμαστε, αλλά ο σκοπός είναι ένας και κοινός, να σώσουμε όσο το δυνατόν περισσότερα ζώα από τους δρόμους και να ενεργοποιήσουμε κι άλλους πολίτες να δράσουν όταν βλέπουν ένα πλάσμα να υποφέρει ή να κακοποιείται, να μην κλείνουν τα μάτια, άλλωστε το κεντρικό μας σύνθημα είναι το δράσε μη μένεις θεατής!» τονίζει ο Γιώργος, 30 ετών, πτυχιούχος Ψυχολογίας, που εργάζεται σε μικρή, οικογενειακή επιχείρηση και είναι άγαμος.

Ο Γιώργος εργαζόμενος σε οικογενειακή επιχείρηση, έχοντας πτυχίο Ψυχολογίας, αντιμετωπίζει την πραγματικότητα που βιώνουν και πολλοί συνομήλικοι του λόγω της κρίσης. Τονίζει την κακή οικονομική κατάσταση στην οποία ο κόσμος βρίσκεται αλλά παροτρύνει για ομαδική δουλειά όπως ο καθένας μπορεί να προσφέρει. Περιγράφει την ομάδα του σαν μια μικρή κοινωνία που ο καθένας έχει το ρόλο του πέραν των οικονομικών και προσφέρει στο αντικείμενο που κατέχει. Το σημαντικό για τον Γιώργο είναι η δραστηριοποίηση, να μην μένει κάποιος απαθής, να συμμετέχει ενεργά στα κοινωνικά δρώμενα.

«Εθελοντισμός είναι να προσφέρεις με ανιδιοτέλεια και ειλικρινή αισθήματα, με όποιο τρόπο μπορείς, στον διπλανό σου που έχει ανάγκη και βρίσκεται σε δυσμενέστερη θέση από σένα. Ο εθελοντισμός σήμερα είναι αναγκαίος λόγω της

οικονομικής κρίσης. Αρκετός κόσμος χρειάζεται βοήθεια και μόνο μέσω της συλλογικής δουλειάς μπορεί να αλλάξει η κατάσταση. Θεωρώ πως αν θες να λες πως είσαι ενεργός πολίτης μια κοινωνίας πρέπει να παραμερίσεις προσωπικά συμφέροντα και να κοιτάξεις λίγο και τον διπλανό σου που έχει ανάγκη. Τώρα θα σκέφτεσαι πως εγώ δεν βοηθάω ανθρώπους αλλά ζώα και το περιβάλλον. Κι αυτό εθελοντισμός είναι, γιατί αυτά δεν έχουν φωνή, εμείς είμαστε η φωνή τους, ανήκουν και αυτά στους αδύναμους κρίκους μια κοινωνίας και ίσως να υποφέρουν πολύ περισσότερο από μας λόγω της εκμετάλλευσης που έχουν υποστεί τόσα χρόνια. Φυσικά και υπάρχει κοινωνική επίπτωση από τη δράση μας. Οι δρόμοι της πόλης μας δεν είναι ίδιοι όπως πριν από τρία χρόνια, τα περισσότερα αδέσποτα που έχουν μείνει είναι ηλικιωμένα και φροντίζονται στις γειτονιές ή από εθελοντές. Επίσης δεν αφήνουμε να γίνουν νέες γεννήσεις. Αυτό σημαίνει ότι στερώνουμε τα ζώα και δεν πολλαπλασιάζονται ώστε να δημιουργούνται νέα αδέσποτα και να υπάρχει κίνδυνος δημιουργίας αγέλης άρα και πιθανών επιθέσεων σε πολίτες. Η πιο σημαντική δράση όμως που αφορά την κοινωνία και την ευημερία της είναι η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση. Αν δεν μάθεις να σέβεσαι τον γείτονά σου, δεν θα σεβαστείς και ένα ζώο, αν δεν σεβαστείς ένα ζώο, δεν θα σεβαστείς και τον γείτονά σου. Τα αδέσποτα είναι ευθύνη όλων μας. Όταν βλέπεις κάποιον να εγκαταλείπει το κατοικίδιο του πρέπει να τον καταγγείλεις και όχι να πεις «δε βαριέσαι». Αύριο αυτό το ζώο θα δαγκώσει ένα παιδί, γιατί θα τριγυρνάει πεινασμένο στο δρόμο, ποιος θα φταίει τότε; Θα φταίει πρώτα αυτός που το εγκατέλειψε και έπειτα εσύ που δεν έκανες το αυτονόητο, σε καμία περίπτωση δεν θα φταίει το ζώο που υφίσταται όλη αυτή την κατάσταση, γι' αυτό και για μας είναι σημαντική η ενημέρωση και το να μπει ο καθένας στη θέση του πιο αδύναμου κρίκου» λέει η Άντζυ, 32 ετών, ελεύθερος επαγγελματίας που είναι εθελόντρια εδώ και τρία χρόνια.

Η Άντζυ μιλάει στην ουσία για μια κοινωνία ευθύνης, μια κοινωνία που η πράξη του ενός επηρεάζει άμεσα τον διπλανό του, γι' αυτό και ο κάθε πολίτης πρέπει να πράττει με βάση των σεβασμό όλων των υπολοίπων και να σκέφτεται τις συνέπειες της πράξης του. Επίσης σε αυτή τη συνέντευξη σημαντικό στοιχείο είναι η ιεράρχηση των αναγκών. Η κοπέλα κάνει λόγο για ομάδες που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη από την ίδια, εάν και είναι ελεύθερος επαγγελματίας, κλάδος με άμεσες συνέπειες από την οικονομική κρίση. Ιεραρχεί τις ανάγκες των ζώων και του περιβάλλοντος στις προτεραιότητες της καθώς είναι αυτά που έχουν υποστεί την μεγαλύτερη εκμετάλλευση και δεν έχουν άμεσο τρόπο έκφρασης. Τέλος φαίνεται ξεκάθαρα η πίστη στον κοινωνικό χαρακτήρα του έργου της ομάδας της.

« Ο εθελοντισμός είναι τρόπος ζωής. Βοηθάς όποιον έχει ανάγκη. Είναι συστατικό μιας επιτυχημένης κοινωνίας και ένας πολίτης που σέβεται τον τόπο που ζει καλό θα ήταν να σηκωθεί από τον καναπέ και να δράσει εθελοντικά, για άνθρωπο, για ζώο, για το περιβάλλον. Οι εθελοντικές ομάδες προκύπτουν από κάποια κοινωνική ανάγκη. Κάτι οδηγεί στο να αφιερώνεις τον ελεύθερο χρόνο σου για έναν σκοπό.

Στην συγκεκριμένη περίπτωση αυτό είναι η έλλειψη σεβασμού προς αδύναμα πλάσματα, η κακοποίηση τους, η εκμετάλλευση και γιατί όχι η αγανάκτηση κάποιων ανθρώπων πιο ευαίσθητοποιημένων όταν πέφτουν πάνω σε αδέσποτα, πεινασμένα και άρρωστα ζώα όταν κυκλοφορούν στην πόλη. Επιπλέον η ανάγκη να αποκτήσουμε παιδεία πάνω σε θέματα περιβάλλοντος και σεβασμού του. Όλα αυτά είναι μέσα στην κοινωνία και δεν σταματούν μόλις κλείσεις την πόρτα του καταφυγίου, γιατί τα αδέσποτα είναι αντανάκλαση του πολιτισμού μας και κάποιοι άνθρωποι όπως εγώ, ντρέπονται να πουν πως ο πολιτισμός μας είναι τα παρατημένα ζώα στα νταμάρια της Νίκαιας ή της κάθε πόλης. Θέλουμε να βγαίνουμε και καμαρώνουμε για την παιδεία μας και τον πολιτισμό μας και όχι να προσπαθούμε να δικαιολογηθούμε λόγω οικονομικής κρίσης. Επέλεξα λοιπόν να ασχοληθώ εθελοντικά με αυτό, γιατί αγανάκτησα από την αδιαφορία των συμπολιτών μου, είπα θα κάνω την αρχή μαζί με 2-3 άτομα και θα αλλάξουμε τη νοοτροπία του κόσμου σιγά σιγά. Η αδιαφορία ξεκινά από αυτά που δεν έχουν φωνή και επεκτείνεται στους φτωχούς, στους πεινασμένους, στους ηλικιωμένους, στα παιδιά, σε όλους τους αδύναμους. Πιστεύεις πως κάποιος που δίνει τροφή σε ένα αδέσποτο δεν θα δώσει σε ένα πεινασμένο παιδί; Αυτή η προκατάληψη καλλιεργείται από ανθρώπους που δεν θέλουν να κουνήσουν το δάχτυλό τους αλλά θέλουν μια κοινωνία ευημερίας και αγάπης. Πως θα αλλάξεις την κοινωνία αν δεν ασχοληθείς μαζί της;» λέει η Ελένη 50 ετών, καθηγήτρια αγγλικών.

Η Ελένη αναφέρει πως οι εθελοντικές ομάδες που προκύπτουν σε μια κοινωνία είναι αντανάκλαση των αναγκών της. Επιπλέον εξηγεί πως η ενασχόληση της ομάδας της με θέματα περιβάλλοντος και ζώων είναι ζήτημα πολιτισμού και παιδείας. Τέλος σημαντικό στοιχείο που αναφέρεται είναι η προκατάληψη για πολλές ομάδες που δεν ασχολούνται με τον άνθρωπο και τις ανάγκες του.

Αλληλεπίδραση με κέντρα εξουσίας και ευρύτερη κοινωνία

«Ο Δήμος μας βοήθησε δίνοντας μας τον χώρο που έχει γίνει σήμερα το καταφύγιο που φιλοξενούμε τα αδέσποτα ζώακια. Αν εννοείς χρήματα, επιχορηγήσεις και τέτοια όχι. Όλα όσα έχουμε κάνει τα κάναμε με τη βοήθεια του κόσμου που έχει ευαίσθητοποιηθεί και μέσω δικών μας δράσεων όπως πχ έκδοση ημερολογίου. Οι απλοί πολίτες της Νίκαιας έχουν βοηθήσει αρκετά και παρά τα προβλήματα τους συμμετέχουν και σε δράσεις μας, όπως τις κυριακάτικες εξορμήσεις ή περιπάτους με τα σκυλάκια του καταφυγίου. Ίσως να έχουν βρει και μια ενασχόληση κοντά στη φύση και έρχονται, ίσως πάλι και να πετυχαίνουμε σιγά σιγά το σκοπό μας. Τις Κυριακές ο αριθμός των επισκεπτών ξεπερνά τα 40 άτομα και κάθε φορά δεν είναι οι ίδιοι. Φυσικά έρχονται και από άλλες περιοχές της Αθήνας ή του Πειραιά, γιατί έχουν ακούσει ότι διοργανώνουμε διάφορες δραστηριότητες και θέλουν να βοηθήσουν» αναφέρει η Ντίνα 40 ετών, με οικογένεια, άνεργη.

Η Ντίνα αναφέρει πως η συμμετοχή των πολιτών σε δράσεις για το περιβάλλον και τα ζώα είναι αυξημένη παρά την οικονομική κρίση, ίσως και λόγω αυτής.

«Ο Δήμος μας έδωσε τον χώρο και ευχαριστούμε, ήταν πολύ σημαντικό για μας. Από την άλλη κι εμείς με αυτό τον τρόπο βοηθήσαμε και βοηθάμε πολύ τον δήμο, αφού στην ουσία κάνουμε όλα όσα θα υπαγορεύει ο νόμος πως υποχρεούνται οι δήμοι να κάνουν για τα αδέσποτα. Είναι σημαντικό το έργο αυτό να παράγεται από εθελοντές, γιατί αυτόματα ο δήμος δεν χρειάζεται να σπαταλήσει χρήματα και σε αυτό. Δεν το λέω με κακή διάθεση, κι εμείς οι ίδιοι επιλέξαμε να είμαστε ενεργοί σε αυτόν τον τομέα πιο πολύ για να καλύψουμε και το κομμάτι της ενημέρωσης και της ευαισθητοποίησης του κόσμου, πράγμα το οποίο δεν ξέρω κατά πόσο μπορεί να επιτευχθεί αν απλά το κάνεις ως υπάλληλος που πρέπει να ολοκληρώσεις την εργασία σου. Οι εθελοντές δεν το βλέπουν διεκπεραιωτικά, δίνουν την ψυχή τους σε αυτό που πιστεύουν. Όσο για τον κόσμο, τι να πω; Στην αρχή μας αντιμετώπιζαν σαν τις γεροντοκόρες που ταΐζουν γάτες τα βράδια στα κρυφά. Με τον καιρό ο κόσμος έχει αρχίσει και αλλάζει νοοτροπία, έρχονται σε μας και αναφέρουν περιστατικά που βοήθησαν και προσπαθούν να βρουν συμμάχους. Επίσης, λόγω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και της ταχύτητας των πληροφοριών, τα περισσότερα περιστατικά κακοποίησης και εγκατάλειψης βλέπουν το φως της δημοσιότητας και δέχονται την ηθική κατακραυγή πολλών ανθρώπων που πριν λίγα χρόνια θα ντρέπονταν να μιλήσουν. Το πρότυπο ευτυχώς αλλάζει. Οι φιλόζωοι δεν είναι πια μοναχικοί άνθρωποι που βρήκαν παρηγοριά στα ζώα. Στην ουσία δεν μου αρέσει και η λέξη ζωόφιλοι ή φιλόζωοι ή κάτι τέτοιο, εγώ λέω απλά πως είναι πολίτες που πράττουν το αυτονόητο. Είναι άνεργοι, εργαζόμενοι, παντρεμένοι, χωρισμένοι, άντρες, γυναίκες, παιδιά, πλούσιοι, φτωχοί κτλ κτλ» λέει η Πόπη, 28 ετών, ιδιωτικός υπάλληλος σε γραφείο, άγαμη.

Η Πόπη βάζει στην συζήτηση μια σημαντική παράμετρο, αυτή της υποχρέωσης του κράτους. Αναφέρει πως το έργο της περίθαλψης ζώων αλλά και της προστασίας του περιβάλλοντος διεξάγεται καλύτερα από εθελοντικές ομάδες αφού στην ουσία είναι αυτό που έχουν μεράκι να κάνουν και όχι μέρος μιας καταναγκαστικής εργασίας. Επίσης αναφέρεται στο κοινωνικό πρότυπο που αλλάζει και δεν αντιμετωπίζει πια τους εθελοντές για τα ζώα και το περιβάλλον ως γραφικούς.

«Το κράτος δεν έχει βοηθήσει με επιχορηγήσεις όπως λένε πως συμβαίνει σε καταφύγια κτλ, ο δήμος μας παραχώρησε μια μικρή έκταση, βλέποντας την προσπάθεια που κάναμε στους δρόμους και έχοντας μόνο ως χώρους φιλοξενίας τα σπίτια μας. Δεν μπορώ να πω πως δεν ήταν βοήθεια αυτός ο χώρος. Από κει και πέρα όμως όλα γίνονται εθελοντικά και αυτό το τονίζω, γιατί μερικοί νομίζουν πως πληρωνόμαστε ή σπαταλάμε τα χρήματα του λαού. Τίποτα από αυτά δεν συμβαίνει. Αν δεν υπήρχαν οι ευαισθητοποιημένοι πολίτες ή άνθρωποι που γνώρισαν το έργο μας ερχόμενοι στο καταφύγιο, δεν θα είχαμε καταφέρει να φτιάξουμε ούτε ένα ξύλινο σπιτάκι. Άρα, μιλάμε για μια δουλειά συμμετοχική και ομαδική χωρίς

κρατική παρέμβαση. Στην αρχή η βοήθεια από τους πολίτες ήταν μικρή και οι ίδιοι μας αντιμετώπιζαν επιφυλακτικά. Στην πορεία ο κόσμος μας αυξήθηκε, ήρθαν οικογένειες, έγιναν υιοθεσίες, βοηθήσαμε πολλές γειτονιές να μην έχουν πρόβλημα με τα αδέσποτα και σιγά σιγά η βοήθεια αυξήθηκε όπως αυξήθηκε και το ενδιαφέρον για ενημέρωση και ευαισθητοποίηση. Τώρα πια έρχονται σύλλογοι γονέων και μας ζητάνε να μπορούμε σε σχολεία να μιλήσουμε στα παιδιά, να τα ευαισθητοποιήσουμε. Έχουμε μικρά παιδιά για εθελοντές, φυσικά με την συγκατάθεση των οικογενειών τους. Κάτι γίνεται, κάτι αλλάζει, συνειδητοποιούμε πως ενεργός και καλός πολίτης δεν είναι αυτός που πάει και ψηφίζει μόνο αλλά αυτός που συμμετέχει σε δράσεις για το περιβάλλον, για την πανίδα, την χλωρίδα, για τις ευπαθείς ομάδες, πολύ αισιόδοξο όλο αυτό!» αναφέρει ο Θεολόγος, 24 ετών, φοιτητής, ημιαπασχολούμενος σε ιδιωτική επιχείρηση.

Ο Θεολόγος αναφέρει πως ενεργός πολίτης είναι αυτός που συμμετέχει ενεργά σε διάφορες κοινωνικές δράσεις. Επιπλέον, μέσω της συνέντευξής του διαφαίνεται η αισιοδοξία για την ευαισθητοποίηση και την συμμετοχή των πολιτών σε ομάδες που βοηθούν την κοινωνία να ευημερήσει.

«Ο Δήμος μας βοήθησε δίνοντας τον χώρο και ο κόσμος μας στηρίζει με δωρεές ή εθελοντισμό! Αυτό είναι όλο. Φυσικά και υπάρχουν κάποιοι που δεν θέλουν ούτε να μας ξέρουν, γιατί ασχολούμαστε με ζώα και δάση ενώ στην περιοχή μας υπάρχει φτώχεια και ανεργία. Κι εγώ όμως άνεργη είμαι και αν δεν μου άλλαζε τη ζωή ο εθελοντισμός πολύ φοβάμαι πως θα είχα καταλήξει σαν αυτούς που τώρα μας κατακρίνουν, άπραγη και μίζερη! Ο εθελοντισμός μου έδωσε ζωή, γιατί νιώθω ότι βοηθάω άλλες υπάρξεις που ζουν με χειρότερη μοίρα από μένα. Το ίδιο σκέφτονται αρκετοί νέοι στην ηλικία μου που μας επισκέπτονται, δεν κάθονται απλά σπίτι, ψάχνουν δουλειά και τέλος. Η ενεργοποίηση μας κρατάει ζωντανούς όχι η μεμψιμοιρία. Η τοπική κοινωνία, αν θες τη γνώμη μου, έχει αλλάξει μέσα από τη δράση μας. Πριν γίνει γνωστή η ομάδα μας δε τους ένοιαζε αν τα αδέσποτα γεννούν νέα αδέσποτα, δεν τα τάζαν, δεν έβαζαν ένα μπολάκι νερό. Τώρα σε όποια γειτονιά κι αν ας ένα μπολάκι νερό θα δεις και ένας άνθρωπος θα ξέρει τι κάνουμε στη Νίκαια, θα έχει ενημερωθεί. Είναι μια αρχή κι αυτή!» λέει η Εύη, 23 ετών, άνεργη που ζει με την οικογένειά της.

Η Εύη είναι άνεργη, ψάχνει δουλειά όπως πολλοί νέοι στην περιοχή της αλλά αναφέρει πως ο εθελοντισμός και η συμμετοχή στην ομάδα την κρατά κοινωνικά ενεργή. Νιώθει πως ακόμα και αν δεν εργάζεται προσφέρει κάτι αρχικά στην περιοχή της και έπειτα σε υπάρξεις που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη από την ίδια. Και η ίδια αναφέρει ως πολύ σημαντικό γεγονός την ευαισθητοποίηση μέσω της ενημέρωσης των πολιτών για θέματα που αφορούν τις δράσεις της ομάδας της.

Μελλοντική προοπτική

« Ήδη ο εθελοντισμός για το περιβάλλον και τα ζώα είναι σε περίοδο άνθισης. Ίσως γιατί καταλάβαμε πως τα λεφτά και η πολιτική δεν κάνουν τον άνθρωπο. Χρειαζόμαστε πιο απλά πράγματα για να είμαστε ευτυχισμένοι και αυτά πρέπει να υπερασπιστούμε. Με την δράση μας ελπίζω να κάνουμε τον άνθρωπο να σκεφτεί και να συνειδητοποιήσει πως δεν είναι μόνος του πάνω στη γη.» αναφέρει η Έλλη, 37 ετών, ελεύθερος επαγγελματίας, παντρεμένη με ένα παιδί.

Η Έλλη αναφέρει πως ο εθελοντισμός για περιβαλλοντικά θέματα έχει αυξηθεί παρά το γεγονός της οικονομικής κρίσης, γιατί ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται πως υπάρχουν κι άλλες αξίες εκτός από τα χρήματα.

« Όπου υπάρχει δράση, υπάρχει και αντίδραση. Ο εθελοντισμός για την πανίδα και τη χλωρίδα ενός τόπου δεν είναι εκτός κοινωνίας, αντιθέτως είναι αναπόσπαστο κομμάτι της. Έτσι όσο κάποιοι έχουν βάλει σκοπό της ζωής τους να εκμεταλλεύονται και να καταστρέφουν τη φύση, έτσι και κάποιοι άλλοι θα προσπαθούν να την σώσουν. Ελπίζω σε λίγα χρόνια να έχουμε μάθει να σεβόμαστε κάθε οργανισμό που κινείται στη γη και να μην σκεφτόμαστε ανθρωποκεντρικά και μόνο.» λέει ο Θωμάς, 27 ετών, άνεργος.

Ο Θωμάς μιλάει για σεβασμό σε κάθε οργανισμό που ζει στην γη και αναφέρει πως υπάρχουν άνθρωποι που με την δράση τους έχουν βάλει σκοπό να αλλάξουν την ανθρωποκεντρική θεώρηση του κόσμου.

«Η πολιτική, το χρήμα, τα κόμματα όλα έχουν απαξιωθεί. Οι νέοι άνθρωποι δεν έχουν που να πιστέψουν έτσι στρέφονται σε πιο αγνές και πιο ηθικές αξίες, το περιβάλλον, τη φύση και την προστασία τους. Σε μια συζήτηση που άκουσα εχθές σε καφετέρια της γειτονιάς, μια παρέα νέων συζητούσε για το αν είναι καλύτερο να αγοράσεις ή να υιοθετήσεις ένα κατοικίδιο. Ένωσα ικανοποίηση όχι γιατί άκουσα κάτι γνώριμο και σημαντικό για μένα αλλά γιατί δεν άκουσα για μπάλα, παιχνίδια, μηχανάκια, ομάδες. Έχουν αρχίσει να μας απασχολούν ζητήματα που στο παρελθόν είχαμε απαξιώσει, γιατί απλά όλοι περνούσαμε καλά και δεν μας πολυένοιαζε αν ο διπλανός δεν περνάει και τόσο εύκολα στη ζωή του. Τώρα πια όλοι δυσκολευόμαστε οπότε το μυαλό μας λειτουργεί διαφορετικά, μπαίνουμε στη θέση του αδύναμου. Με την δράση μας ελπίζω να πετύχουμε το όνειρο, όχι αδέσποτα, υπεύθυνοι πολίτες, υπεύθυνοι άνθρωποι σε όλα.» τονίζει η Μαρία 29 ετών, ημιαπασχολούμενη, πτυχιούχος Πολιτικών Επιστημών, που ζει με τους γονείς της.

Η Μαρία αναφέρει πως οι νέοι στρέφονται στον περιβαλλοντικό εθελοντισμό γιατί αναζητούν πια άλλες αξίες πέραν των χρημάτων ή διαφόρων θεσμών και θέλουν να βοηθήσουν για την ανάπτυξη μιας πιο υγιούς κοινωνίας με υπευθυνότητα και σεβασμό.

«Πιστεύω και ελπίζω πως οι εθελοντές για το περιβάλλον, τα ζώα και γενικά τη φύση θα αυξηθούν τα επόμενα χρόνια, γιατί οι άνθρωποι βλέπουν πια τα αποτελέσματα της αλόγιστης εκμετάλλευσης της φύσης για το κέρδος και τις συνέπειες που έχουν στην καθημερινότητά τους. Όσον αφορά τα ζώα πιστεύω πως η ενημέρωση και πληροφόρηση που έχει ξεκινήσει κυρίως λόγω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και των δράσεων εθελοντών, θα αποδώσει καρπούς και θα πετύχουμε την ευαισθητοποίηση μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού. Θα συνειδητοποιήσουν οι πολίτες πως ο σεβασμός πρέπει να καθορίζει τις πράξεις μας» αναφέρει ο Ηλίας, 65 ετών, υπάλληλος σε εταιρεία, έγγαμος, με 2 παιδιά.

Τα παραπάνω αποσπάσματα συνεντεύξεων δίνουν μια πρώτη εικόνα για το προφίλ των εθελοντών του φιλοζωικού σωματείου Νίκαιας για τη δράση τους, τις κοινωνικές επιπτώσεις των δραστηριοτήτων τους, τη σχέση του σωματείου με τις τοπικές αρχές, την τοπική κοινωνία και για τις βλέψεις του μέλλοντος.

Το δείγμα που επιλέχθηκε από 120 εθελοντές ήταν 25 άτομα, άντρες και γυναίκες, χωρίς ηλικιακό περιορισμό, που ζουν στην περιοχή της Νίκαιας και δραστηριοποιούνται ενεργά στο σωματείο.

Ως προς το προφίλ και τα χαρακτηριστικά των εθελοντών αξίζει να σημειωθεί πως υπάρχει ηλικιακή ποικιλία καθώς ο μικρότερος είναι 12 ετών και ο μεγαλύτερος 65 ετών. Αξιοσημείωτο είναι πως ανάμεσα στους εθελοντές βρίσκονται άνεργοι, εργαζόμενοι, φοιτητές και συνταξιούχοι. Στους εργαζόμενους όμως διακρίνεται μια μικρή αβεβαιότητα στον επαγγελματικό τομέα, καθώς είναι είτε ελεύθεροι επαγγελματίες, είτε ημιαπασχολούμενοι, είτε υπάλληλοι σε μικρές ιδιωτικές επιχειρήσεις που από τα λεγόμενά τους έγινε αντιληπτό πως βιώνουν τον κίνδυνο της ανεργίας καθημερινά. Πολύ σημαντικό είναι και το στοιχείο της οικογενειακής συμμετοχής στις εθελοντικές δράσεις ή η παρότρυνση των γονιών για ενεργή συμμετοχή των παιδιών τους.

Όσον αφορά την εθελοντική δραστηριότητα διακρίνεται σε όλους μια ευαισθησία και μια αίσθηση προστασίας του αδύναμου, χωρίς να προσδιορίζεται αν αφορά άνθρωπο ή ζώο. Η έννοια του «αδύναμου» είναι κυρίαρχη στο μυαλό όλων, ακόμα και όσων είναι άνεργοι. Η εθελοντική προσφορά ακόμα και αν δεν αφορά άμεσα τον άνθρωπο για τους εθελοντές του σωματείου έχει διπλή σημασία. Από τη μία βοηθούν τα αδέσποτα ζώα και από την άλλη προσπαθούν να ενημερώσουν και να ευαισθητοποιήσουν τον κόσμο για την αποφυγή δημιουργίας νέων αδέσποτων ή την αποφυγή της κακοποίησης και της εκμετάλλευσης των κατοικίδιων ζώων. Πιστεύουν πως η δράση τους εμμέσως έχει ως τελικό αποδέκτη τον άνθρωπο αφού τα αποτελέσματα είναι προς την ευημερία των ίδιων των κατοίκων της πόλης.

Το κομμάτι της βοήθειας από το κράτος είναι ένα θέμα που δεν τους απασχολεί πολύ, εάν και διακρίνεται μια αίσθηση παραπόνου. Τονίζουν την ευεργετική για το έργο τους παραχώρηση χώρου από το δήμο αλλά θεωρούν ως χρέος τους να

συνεχίσουν οι ίδιοι την διαχείριση των αδέσποτων, γιατί το κάνουν χωρίς άλλο κέρδος πέρα από την προσωπική τους ικανοποίηση. Η ανταπόκριση της τοπικής κοινωνίας είναι ιδιαίτερη μεγάλη και έχουν καταφέρει να πετύχουν πολλά μέσω της βοήθειας που τους προσφέρεται από τον κόσμο. Διακρίνεται μια ευγνωμοσύνη σε όσους βοηθούν το σωματείο και ακολουθούν το παράδειγμα των εθελοντών. Τα λόγια όλων για τους απλούς πολίτες που βοηθούν ήταν ιδιαίτερα ενθαρρυντικά.

Για το μέλλον είναι όλοι συγκρατημένοι αλλά στα λόγια τους διακρίνεται η άμεση σύνδεση της ενεργού πολιτικότητας με ζητήματα που αφορούν εκτός από τον άνθρωπο, το περιβάλλον, χλωρίδα και πανίδα, σαν χρέος για όσα μέχρι τώρα η φύση υπέφερε λόγω της υπερεκμετάλλευσης από τον άνθρωπο.

Η συμμετοχική παρατήρηση-επιτόπια έρευνα

Εκτός από τις συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκε και έρευνα πεδίου με συμμετοχική παρατήρηση στην περιοχή και στο καταφύγιο του σωματείου. Στόχος ήταν να καταδειχτεί, εάν υπάρχει, η σημασία της δράσης των εθελοντών για την ευημερία της τοπικής κοινωνίας, για το κοινό καλό, για το περιβάλλον αλλά και να διερευνηθούν οι λόγοι καταφυγής στον μη ανθρωποκεντρικό εθελοντισμό σε μια περίοδο και σε μια περιοχή που η φτώχεια απαιτεί δράσεις υπέρ των κοινωνικά αποκλεισμένων οικογενειών, των ανέργων, των άστεγων και των νέων που μαστίζονται από την ανεργία. Με την συμμετοχική παρατήρηση υπήρξε το πλεονέκτημα της απόκτησης μιας πιο ολοκληρωμένης εικόνας σχετικά με την αλληλεπίδραση των εθελοντών και της δράσης τους με τους τοπικούς φορείς και τους πολίτες. Επιπλέον ήταν εξαιρετικά χρήσιμο να βιώσει κανείς όλη τη διαδικασία του έργου του σωματείου, πέρα από καλούπια συνεντεύξεων ή την αμηχανία της ηχογράφησης, για να μπορέσει να αντιληφθεί την κοινωνική προέκταση αυτής της εθελοντικής δράσης αλλά και την σημασία της για τους ίδιους τους εθελοντές.

Η συμμετοχική παρατήρηση διήρκεσε έξι μήνες περιελάμβανε καθημερινές επισκέψεις στο καταφύγιο, συμμετοχή σε εκδηλώσεις ευαισθητοποίησης και σε εκδηλώσεις συνεργασίας με άλλους εθελοντικούς φορείς.

Το κέντρο όλων των συγκεντρώσεων και όλων των διαδικασιών είναι το καταφύγιο όπου στεγάζονται τα αδέσποτα ζώα που οι εθελοντές περιθάλπτουν. Ο χώρος έχει παραχωρηθεί από την υπάρχουσα τοπική αρχή προς διευκόλυνση του έργου των εθελοντών. Να σημειωθεί σε αυτό το σημείο πως με τον νόμο 4039/12 οι αρμοδιότητες για την διαχείριση των αδέσποτων ζώων περνάνε στους δήμους. Ελάχιστοι δήμοι όμως μέχρι σήμερα έχουν καταφέρει να φέρουν εις πέρας αυτή την υποχρέωση, κυρίως λόγω των οικονομικών προβλημάτων που έχουν να επιλύσουν.

Ο Δήμος Νίκαιας όμως έχει καταφέρει να χρησιμοποιήσει εθελοντικά τους ευαισθητοποιημένους σε αυτό το ζήτημα πολίτες και να παράγει ένα καλό αποτέλεσμα για την ευημερία της περιοχής. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο υπεύθυνος του δήμου για θέματα πολιτισμού «δεν χρειάζεται να ξοδέψεις εκατομμύρια για να κάνεις την πόλη σου ανθρώπινη, χρειάζεται όμως να έχεις ανθρώπους να την αγαπούν και να έχουν όρεξη να δουλέψουν για το κοινό καλό». Έτσι, οι εθελοντές σε συνεργασία με το δήμο έχουν καταφέρει να περιορίσουν σημαντικά τον αριθμό των αδέσποτων ζώων που ζουν στην πόλη. Το ίδιο άτομο ανέφερε: «Μας ενδιαφέρει οι πολίτες να ζουν καλά. Φυσικά και η δράση των εθελοντών έχει βοηθήσει την πόλη αφού πολλές φορές υπήρχαν παράπονα για υπερπληθυσμό αδέσποτων ζώων, κάτι που δημιουργεί ανησυχία για ασθένειες και επιθέσεις. Μέσα σε δύο χρόνια τα αδέσποτα περιορίστηκαν και όσα ζουν ακόμα στο δρόμο είναι φροντισμένα, στερημένα και εμβολιασμένα. Το καλό είναι διπλό βέβαια, γιατί όλα αυτά τα ζώα βρήκαν οικογένειες μέσω προγράμματος υιοθεσιών, κι έτσι παντού περνάει και το μήνυμα του σεβασμού της φύσης και της υπευθυνότητας προς τα αδύναμα πλάσματα».

Το πρόγραμμα εργασίας των εθελοντών είναι χωρισμένο ανά μέρα. Κάθε μέρα της εβδομάδας μια ξεχωριστή ομάδα δύο ή τριών ατόμων, αναλαμβάνουν τον καθαρισμό, την σίτιση και την περίθαλψη των περίπου 50 ζώων που φιλοξενούνται στο καταφύγιο. Η ίδια διαδικασία ακολουθείται κάθε μέρα και για τα αδέσποτα που ζουν σε γειτονιές. Όπως αναφέρει ο Κώστας εθελοντής στο καταφύγιο «ο στόχος μας δεν είναι η ασυλοποίηση των ζώων. Όλα τα ζώα που βρίσκονται στο καταφύγιο είναι ενταγμένα σε πρόγραμμα υιοθεσίας. Όταν ένα ζώο υιοθετείται, ένα άλλο αδέσποτο παίρνει τη θέση του στο καταφύγιο. Ο στόχος μας είναι να μην υπάρχουν αδέσποτα, να είναι η πόλη μας υγιής και καθαρή αλλά πάντα με σεβασμό προς τον αδύναμο κρίκο. Δυστυχώς τα ζώα έχουν δεχτεί όλες τις συνέπειες της δικής μας οικονομικής και κοινωνικής κατάντιας, έτσι κι εμείς αποφασίσαμε να δώσουμε έναν αγώνα με διπλό όφελος, σπίτι στα αδέσποτα και σεβασμό στον συμπολίτη μας».

Κάθε Κυριακή στο καταφύγιο πραγματοποιούνται εκδηλώσεις ευαισθητοποίησης του κοινού. Οι εθελοντές ανακοινώνουν μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης το σύνθημα κάθε Κυριακής. Άλλοτε οι εκδηλώσεις αφορούν τις υιοθεσίες με σύνθημα «Υιοθετώ και δεν αγοράζω, μέχρι να αδειάσουν τα καταφύγια», άλλοτε αφορούν διασκέδαση και άθληση με σύνθημα «Ελάτε να γνωρίσετε τους τετράποδους φίλους μας και να γυμναστούμε κάνοντας βόλτα», άλλοτε πάλι αφορούν εκπαιδευτικά προγράμματα με τη συμμετοχή προσκοπικών συστημάτων ή ομάδες παιδιών που οι γονείς τους θέλουν να τα ευαισθητοποιήσουν προς την κατεύθυνση του σεβασμού στο περιβάλλον και τα ζώα. Ο κ. Γιώργος γονιός του δεκάχρονου Νικόλα επισημαίνει «Θεωρώ πολύ χρήσιμο όλο αυτό το έργο που προσφέρουν οι εθελοντές στην πόλη μας. Αρκετές Κυριακές φέρνουμε το παιδί στο καταφύγιο και βγάζει βόλτα τα σκυλάκια, οι εθελοντές του έχουν εξηγήσει πως οι άνθρωποι που νοιάζονται για τον διπλανό τους, νοιάζονται και για τα ζώα και το περιβάλλον. Ο

γιος μου έχει καταλάβει πως πρέπει να είμαστε υπεύθυνοι προς όλες τις μορφές ζωής που συναντάμε, γιατί ως έλλογα όντα έχουμε ευθύνη να τα προστατεύουμε τον αδύναμο».

Γενικά οι εθελοντές και η δράση τους έχει απήχηση στον κόσμο. Τα περισσότερα απογεύματα η πόρτα του καταφυγίου χτυπάει και πολίτες της περιοχής ζητούν ενημέρωση για το έργο τους. Οι εθελοντές προσπαθούν να εξηγήσουν πως η δράση τους ξεκινάει από προσωπική ευαισθησία, επεκτείνεται όμως στην ευημερία ολόκληρης της πόλης. Καθημερινός είναι ο αγώνας για ευαισθητοποίηση και ενημέρωση του κόσμου. Η Αγγελική, εθελόντρια εδώ και ένα χρόνο μας εξηγεί «Επί αρκετά χρόνια δρούσα μόνη μου, εθελοντικά μεν αλλά μόνη μου. Όταν έμαθα πως δημιουργείται μια ομάδα για την προστασία των αδέσποτων ζώων στη Νίκαια, ένιωσα την ανάγκη να είμαι κι εγώ μέλος της. Αντιλήφθηκα πως πολλοί συμπολίτες μου έχουν κοινές ανησυχίες και ευαισθησίες με μένα και πως μαζί θα μπορέσουμε να αλλάξουμε την νοοτροπία του κόσμου που μέχρι σήμερα θέλει τη φύση και τα ζώα αντικείμενα οικονομικής εκμετάλλευσης. Για μας όλα ξεκινούν από τον πιο αδύναμο, αυτόν που η φωνή του δεν ακούγεται και φτάνουν να αφορούν ολόκληρη τη χώρα. Χάσαμε το μέτρο και την ευαισθησία μας τόσα χρόνια. Η οικονομική κρίση ήρθε για να μας κάνει να συνειδητοποιήσουμε πως πρέπει να φροντίζουμε εκτός από το σπίτι και τον εαυτό μας ολόκληρη τη φύση που μας περικλείει».

Σε μια εξόρμηση των εθελοντών για τη διάσωση μιας αδέσποτης σκυλίτσας που είχε εγκαταλειφθεί σε μια γειτονιά της Νίκαιας, οι κάτοικοι υποδέχτηκαν τους εθελοντές εχθρικά, λέγοντας «να πάρετε τα αδέσποτα στα σπίτια σας να σας φάνε». Οι εθελοντές εξήγησαν σε όλους πως το σωστό θα ήταν να δούμε τα πράγματα από μια διαφορετική οπτική γωνία. Αυτή του αδύναμου και του εγκαταλελειμμένου από κάποιον πολίτη που δεν σεβάστηκε τους συμπολίτες του. Προσπάθησαν να φέρουν τους κατοίκους στην θέση του άτυχου ζώου που εγκαταλείφθηκε και να τους κάνουν συνεργούς στην προσπάθεια περισυλλογής και περίθαλψής του. Κάποιοι από αυτούς μάλιστα αντιλαμβανόμενοι την κατάσταση, επισκέφτηκαν το καταφύγιο για να προσφέρουν τροφή στο εγκαταλελειμμένο ζώο μια εβδομάδα αργότερα. Η Παρασκευή εξήγησε πως «δεν είναι όλοι οι άνθρωποι υποχρεωμένοι να αγαπούν τη φύση και τα ζώα. Πρέπει όμως όλοι να μάθουν να λειτουργούν συλλογικά. Εγκαταλείποντας ένα ιδιόκτητο σκυλί σε μια γειτονιά επιβαρύνεις ανθρώπους που δεν θέλουν να ασχοληθούν και φυσικά είσαι ηθικά υπεύθυνος για την κατάσταση του ανήμπορου πλάσματος που προσπαθεί να επιβιώσει. Γι' αυτό αναφέρουμε πως όλα ξεκινούν από το σεβασμό προς τον άλλον. Όταν δεν σέβεσαι ένα πιο αδύναμο πλάσμα από σένα, δεν πρόκειται να σεβαστείς και τον συμπολίτη ή το γείτονά σου. Πρέπει να είμαστε υπεύθυνοι για τις πράξεις μας, ειδικά όταν οι συνέπειες τους αφορούν το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Ευτυχώς λόγω της αλλαγής του νόμου αλλά και της συχνής πλέον εμφάνισης εθελοντών για τέτοια ζητήματα ο κόσμος έχει αρχίσει και κατανοεί πως ο άνθρωπος είναι ο υπεύθυνος για αρκετές δυσάρεστες

καταστάσεις που ο ίδιος βιώνει και προσπαθεί να βρει τρόπο να τις ανατρέψει. Το θέμα είναι να βρει τον σωστό τρόπο, μέσα από συλλογική δουλειά και δράση».

Μέσα στο χρονικό διάστημα των έξι μηνών της συμμετοχικής παρατήρησης πραγματοποιήθηκαν στο καταφύγιο δύο συνεντεύξεις από τον ΣΚΑΪ στα πλαίσια της ευαισθητοποίησης και της ενημέρωσης των πολιτών. Οι δημοσιογράφοι πλησίασαν πρώτοι τους εθελοντές μαθαίνοντας για τη δράση τους από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Η δημοσιογράφος που έκανε το ρεπορτάζ ανέφερε «είναι πολύ σημαντικό να δίνεις φωνή σε τέτοιους ανθρώπους που κάνουν τον κόσμο μας καλύτερο. Θέλουμε να εντάξουμε στο πρόγραμμά μας ζητήματα ζωοφιλίας και εθελοντικών δράσεων γύρω από τη φύση γενικότερα, γιατί πιστεύουμε πως προωθούν τον πολιτισμό και την παιδεία μας». Στο ρεπορτάζ έγινε αναφορά στον τόπο δραστηριοποίησης του σωματείου και τονίστηκε η σημαντικότητα της δράσης για μια φτωχή περιοχή με υψηλό ποσοστό ανεργίας «υπάρχουν εθελοντές που είναι άνεργοι αλλά δεν σταματούν την δράση τους. Ο καθένας προσφέρει όπως μπορεί. Άλλος προσφέρει ένα ευρώ και άλλος προσφέρει 3 ώρες από το χρόνο του. Όλα μετράνε στον εθελοντισμό αρκεί να υπάρχει όρεξη και αγάπη», τόνισε εθελόντρια του καταφυγίου στο ρεπορτάζ. Μέσω του ρεπορτάζ στον ΣΚΑΪ φάνηκε και ο συνδυαστικός κρίκος όλων των εθελοντών που δραστηριοποιούνται στο σωματείο, μια κεντρική ιδέα των απόψεων που συνδέουν τόσα διαφορετικά άτομα, ο Πρόεδρος του σωματείου τόνισε «οι εθελοντές μας ξέρουν τις ανάγκες ενός ζώντος πλάσματος, έχουν την ευαισθησία να καταλάβουν τις ανάγκες του σε αντίθεση με κάποιες γενιές πριν, οι οποίες αντιμετώπιζαν τα ζώα σαν αντικείμενα που είτε είναι χρήσιμα και τα κρατάμε αφού μας προσφέρουν κέρδος, είτε είναι άχρηστα και τα πετάμε. Οι νέοι άνθρωποι αλλάζουν αυτή τη νοοτροπία που επικρατούσε και στη θέση της θεσπίζουν τον σεβασμό και την φροντίδα όλων των πλασμάτων υπεράνω χρημάτων και συμφερόντων, με άξονα το δικαίωμα στη ζωή».

Προς τα τέλη της συμμετοχικής παρατήρησης υπήρξε η ευκαιρία για μια συζήτηση με ένα σπουδαίο εθελοντικό σώμα, τους προσκόπους. Οι παλαιοί πρόσκοποι Νίκαιας μαθαίνοντας και παρακολουθώντας το έργο των εθελοντών προετοίμασαν μια τιμητική εκδήλωση για απονομή τιμητικής πλακέτας για το έργο του ζωοφιλικού σωματείου στην περιοχή. Ο διοργανωτής της εκδήλωσης εξηγώντας τους λόγους που ώθησαν σε αυτή την πρωτοβουλία τόνισε «ζούμε σε μια περιοχή με ανεργία, φτώχεια, όπου πολλές οικογένειες έχουν ανάγκη ακόμα και από ένα πακέτο μακαρόνια. Τα παιδιά αυτών των οικογενειών κάνουν την διαφορά και από το λίγο προσφέρουν το μισό. Εμείς δεν κάνουμε διαχωρισμούς. Η προσφορά προς τον αδύναμο είναι προσφορά προς τον αδύναμο, είτε αυτός έχει δύο, είτε τέσσερα πόδια και επιτέλους ήρθε η στιγμή να σκεφτούμε και να δράσουμε έξω από τα ανθρωποκεντρικά μας πρότυπα. Αυτή η γενιά μας δείχνει τον δρόμο και καλά θα κάνουμε να τον ακολουθήσουμε. Γι' αυτό νιώσαμε την ανάγκη να τους τιμήσουμε, να παρουσιάσουμε το έργο τους, να τους στηρίξουμε. Ο εθελοντισμός δεν έχει σύνορα, όρια και καλούπια, είτε είναι στο αίμα σου, είτε δεν είναι.»

Τέλος, σπουδαίο γεγονός παρατήρησης υπήρξε και η συμμετοχή ενός παγκόσμιου δικτύου εθελοντών, του Glono, στις εργασίες προετοιμασίας του καταφυγίου για τους καλοκαιρινούς μήνες καθώς και στην περίθαλψη αδέσποτων ζώων από τις γύρω περιοχές. Στα πλαίσια ενός τριήμερου συνεδρίου που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα μια ομάδα εθελοντών απ' όλο τον κόσμο, διάλεξε να δραστηριοποιηθεί εθελοντικά για τα αδέσποτα των προαστίων του Πειραιά με κέντρο το καταφύγιο της Νίκαιας. Οι εθελοντές της Glono έχοντας ως άξονα δράσης τους πως «ο εθελοντισμός είναι τέχνη» ενώθηκαν με τους εθελοντές της Νίκαιας οι οποίοι προσπαθούν να περάσουν στον κόσμο την νοοτροπία «δράσε μη μένεις θεατής». Ο Steve 26 ετών από την Ολλανδία ανέφερε: « Οι εθελοντές που ασχολούνται με τα αδέσποτα αλλά και το περιβάλλον στην Ελλάδα πράττουν το αυτονόητο για μας. Στην Ολλανδία όταν πας να υιοθετήσεις ένα αδέσποτο από καταφύγιο πληρώνεις τη στείρωση, τα εμβόλια και ότι έχει ξοδέψει ο εθελοντής μέχρι εκείνη τη στιγμή για το ζώακι. Εδώ οι εθελοντές όχι μόνο δεν παίρνουν τα χρήματα αλλά αντιμετωπίζονται και ως γραφικοί επειδή πράττουν το ηθικά ορθό, το αναμενόμενο, αυτό που οφείλει ο κάθε ευαισθητοποιημένος πολίτης να κάνει. Φυσικά είναι ελπιδοφόρο ότι έγινε μια αρχή και η αρχή αυτή ξεκίνησε με αφορμή την οικονομική κρίση που έφερε στο φως και στην επιφάνεια και την κρίση αξιών και ήθους».

Γ. Συμπεράσματα

Με βάση τις συνεντεύξεις και την έρευνα πεδίου έγινε προσπάθεια να μελετηθεί το φαινόμενο του μη ανθρωποκεντρικού εθελοντισμού σε περίοδο κρίσης στην Νίκαια, μια περιοχή του Πειραιά, που οι συνέπειες της κρίσης έχουν κάνει εμφανή τα αποτελέσματά τους όσον αφορά την φτώχεια και την ανεργία των νέων.

Ο βασικός στόχος της έρευνας ήταν να διαπιστωθεί τι πιστεύουν οι ίδιοι οι εθελοντές για την δράση τους σε ένα πεδίο που ξεφεύγει κατά πολύ από τα καθημερινά κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν ακόμα και οι ίδιοι, οι οικογένειές τους, οι συγγενείς τους, οι φίλοι τους. Θα έλεγε κανείς πως ο εθελοντισμός για το περιβάλλον και τα αδέσποτα ζώα, αποτελεί μια πολυτέλεια για ανθρώπους που ίσως είναι άνεργοι, φοιτητές ή ζουν στο όριο της φτώχειας. Επίσης κάποιος θα σκεφτόταν πως αν ζεις σε μια περιοχή με τέτοια προβλήματα και το προσωπικό σου βιοτικό επίπεδο είναι υψηλό σε σχέση με των υπολοίπων, θα ήταν προτιμότερο και πιο χρήσιμο να βοηθήσεις εθελοντικά σε ανθρωποκεντρικές δομές, όπως τα κοινωνικά παντοπωλεία, τα κοινωνικά ιατρεία ή σε άλλα προγράμματα του δήμου με ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα.

Σε γενικές γραμμές η κεντρική συλλογιστική στην οποία βασίζονται τα μέλη των εθελοντικών ομάδων για το περιβάλλον και τα ζώα και από την οποία εκφράζονται σήμερα οι ενεργοί ζωόφιλοι πολίτες είναι κατά κύριο λόγο η οικοκεντρική θεώρηση, σύμφωνα με την οποία, η ηθική πρέπει να περιλαμβάνει τη γη, τα ζώα και τα φυτά. Αναγνωρίζει, δηλαδή, βιοτικό δικαίωμα σε όλες τις οντότητες και για πολλούς περιβαλλοντολόγους αποτελεί τη μία και μοναδική αναγκαία προϋπόθεση για ουσιαστική περιβαλλοντική προσέγγιση. Η οικοκεντρική θεώρηση σε συνδυασμό με την θεωρία του Singer περί *ειδισμού*, καθώς και την πρότασή του για επέκταση της ηθικής μεταχείρισης στα ζώα σύμφωνα με το κριτήριο του *αισθάνεσθαι* (όλοι οι ζωντανοί οργανισμοί αισθάνονται πόνο, χαρά και θλίψη) είναι η βασική αρχή σύμφωνα με την οποία οι εθελοντές δρουν, οργανώνουν τη δράση τους αλλά και προσπαθούν να ευαισθητοποιήσουν την υπόλοιπη κοινωνία. Στις περισσότερες συνεντεύξεις οι εθελοντές αναφέρονται στα ζώα που σώζουν σαν να υποφέρουν τα ίδια όπως υποφέρει ένας άνθρωπος όταν πονάει, πεινάει, διψάει.

Από την έρευνα προκύπτει πως οι εθελοντές του ζωοφιλικού σωματείου Νίκαιας αντιμετωπίζουν τη δράση τους ως κοινωνική πράξη και ταυτόχρονα πράξη σεβασμού και ευσυνειδησίας απέναντι σε πλάσματα που έχουν ανάγκη. Για τους εθελοντές ο ίδιος ο άνθρωπος ευθύνεται για την κατάσταση που βιώνουν τα εγκαταλελειμμένα ζώα στο δρόμο και για την κατάσταση που βιώνουν οι πολίτες μιας περιοχής εξαιτίας των υγειονομικών ή άλλων κινδύνων που προκύπτουν από την ύπαρξη αδέσποτων ζώων, επομένως ο ίδιος ο άνθρωπος πρέπει να προσπαθήσει να διορθώσει τη ζημιά που έχει προκαλέσει. Στη δράση τους δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση, κατανοώντας πως αυτοί οι δύο παράγοντες διαμορφώνουν την απαιτούμενη για τέτοια ζητήματα

παιδεία και κουλτούρα. Όσον αφορά το αρχικό ερώτημα της έρευνας αξίζει να σημειωθεί πως για τους εθελοντές η έννοια της βοήθειας ενός ζώου ταυτίζεται με την έννοια της βοήθειας ενός ανθρώπου και σύμφωνα με τις συνεντεύξεις πολλές φορές η πρώτη ξεπερνά στο μυαλό και στη συνείδησή τους την αξία της δεύτερης, αφού τα ζώα δεν έχουν τα μέσα να εκφράσουν την οδύνη τους ή να προβάλλουν την ανάγκη τους, γεγονός που τα καθιστά πιο αδύναμα και ευάλωτα στα μάτια ενός ανθρώπου. Επιπλέον, οι εθελοντές τονίζουν πως το βασικό κριτήριο της δράσης τους είναι η αδυναμία των ζώων να προφυλαχθούν ή να υπερασπιστούν το εαυτό τους μπροστά στην κακοποίηση που υφίστανται από τους ανθρώπους. Αυτόματα, λοιπόν, οι εθελοντές προβάλλουν τους εαυτούς τους ως μια ξεχωριστή ομάδα ανθρώπων που έχουν αντιληφθεί την σημαντικότητα της καλής μεταχείρισης των ζώων και των χρήσιμων αποτελεσμάτων του σεβασμού τους για την ίδια την ανθρώπινη κοινωνία και ευημερία. Σε αυτό το σημείο διαφαίνεται και μία αίσθηση υπεροχής έναντι άλλων πολιτών που δεν ασχολούνται εθελοντικά κάπου ή απλά δεν τους ενδιαφέρει να εμπλακούν σε μια εθελοντική ομάδα. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, μεταξύ τους υπάρχει ένας συνεκτικός δεσμός, ένα αίσθημα κοινής ταυτότητας κατά τον Coleman.

Από τις συνεντεύξεις προκύπτει πως οι περισσότεροι εθελοντές είναι άνθρωποι που έχουν τελειώσει τριτοβάθμια εκπαίδευση, οι περισσότεροι σε τομείς ενασχόλησης με τον άνθρωπο ή με τομείς που αφορούν άμεσα την κοινωνία και τον ανθρώπινο παράγοντα π.χ Ψυχολογία, Νοσηλευτική, Οδοντιατρική, Κοινωνιολογία, Πολιτική Επιστήμη. Μόνο ένας από αυτούς, έχει καταφέρει να ακολουθήσει το επάγγελμα που σπούδασε, δουλεύοντας ως ελεύθερος επαγγελματίας στο δικό του ιατρείο. Οι υπόλοιποι βιώνουν την ανεργία ή καταστάσεις αβεβαιότητας αφού εργάζονται ως ημιαπασχολούμενοι σε θέσεις που δεν έχουν συνάφεια με τις σπουδές τους. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι εθελοντές που ασχολούνται με τα ζώα είναι άνθρωποι που ενώ οι ίδιοι έχουν τα τυπικά προσόντα να εργαστούν, να βγουν από τη φτώχεια και τις συνέπειές της, δεν έχουν αυτή την ευκαιρία λόγω της υφιστάμενης οικονομικής κατάστασης της χώρας. Βιώνουν μια απαξίωση από το πολιτικό και κοινωνικό σύστημα και η ενασχόλησή τους με πλάσματα που έχουν υποστεί εκμετάλλευση, εγκατάλειψη και κακοποίηση τους δίνει ένα κίνητρο να συνεχίσουν να αγωνίζονται και να αλλάξουν τα δεδομένα της εποχής τους. Επιπλέον, μέσω της δράσης τους ξεφεύγουν από τα δικά τους καθημερινά προβλήματα και νιώθουν πως προσφέρουν στην κοινωνία σε έναν τομέα που ακόμα και οι αρμόδιοι φορείς παρουσιάζουν σοβαρές ελλείψεις. Όλοι προβάλλουν τον όρο του «πολίτη» και έχουν στο μυαλό τους πως η δράση τους είναι ωφέλιμη για το κοινωνικό σύνολο, ακόμα και αν κάποιος δεν το αναγνωρίζει. Βλέπουμε πως όταν εξιστορούν το πώς ενεπλάκησαν με τον εθελοντισμό ή πως βιώνουν αυτό το κομμάτι σε σχέση με τους συμπολίτες τους, έχουν ένα απολογητικό ή επιθετικό ύφος, πράγμα που μας κάνει να συμπεράνουμε πως η δράση τους δεν είναι απόλυτα αποδεκτή ως κοινωνική δράση, αλλά ως αποτέλεσμα προσωπικών,

συναισθηματικών διεργασιών. Όταν περνάμε στο επίπεδο της συμμετοχής του κόσμου στις εκδηλώσεις της ομάδας, διαφαίνεται ένας ενθουσιασμός αλλά και ελπίδα αφού βλέπουν αποτέλεσμα και πετυχαίνουν το σκοπό της ενημέρωσης και της ευαισθητοποίησης. Πρέπει να τονιστεί πως αν έλειπε το κομμάτι αυτό, η δράση τους δεν θα ήταν εύκολο να χαρακτηριστεί «κοινωνική» ή δράση υπέρ των πολιτών, παραμόνο αν σκεφτούμε τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματά της, που φυσικά και έχουν περιβαλλοντικό, υγειονομικό και πολιτιστικό χαρακτήρα. Με την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση, η δράση υπέρ των ζώων και του περιβάλλοντος καθίσταται θέμα παιδείας και προτρέπει περισσότερο στην πρόληψη φαινομένων κακοποίησης, εγκατάλειψης και εκμετάλλευσης. Η δυνατότητα πρόληψης επικίνδυνων περιβαλλοντικών καταστάσεων, υγειονομικών κινδύνων αλλά και πολιτιστικών αστοχιών είναι χαρακτηριστικό που ο ενεργός πολίτης πρέπει σήμερα να διαθέτει.

Σχετικά με την βασική υπόθεση της έρευνας προκύπτει ότι, οι νέοι, κυρίως άνθρωποι στρέφονται σε αυτή τη μορφή εθελοντισμού, γιατί έχουν, απαξιώσει τις κρατικές δομές και τον εθελοντισμό που αυτές προωθούν π.χ κοινωνικά παντοπωλεία. Όλα αυτά κατατάσσονται σε έναν καθοδηγούμενο από τις αρχές εθελοντισμό. Αντίθετα οι εθελοντές ανέφεραν πως βοηθούν εθελοντικά και ανθρώπους, όχι όμως στα πλαίσια των νέων δομών που έχουν αναπτυχθεί. Κάποιοι πάλι ανέφεραν πως ασχολούνται και με άλλες περιβαλλοντικές δράσεις, όπως δεντροφυτεύσεις, γεγονός που καταδεικνύει μια εθελοντική κουλτούρα πέρα των ζώων. Από τα δεδομένα των συνεντεύξεων και της συμμετοχικής παρατήρησης, προκύπτει ότι υπάρχει μια τάση προστασίας όντων που η φωνή τους δεν ακούγεται και έχουν ανάγκη. Για τους εθελοντές η προστασία η αυτών των πλασμάτων είναι θέμα ορθής συμμετοχής στην κοινωνία και θέμα ηθικής τάξης. Ο εθελοντισμός με ανθρωποκεντρική χροιά τους ενδιαφέρει αλλά μοιάζει να χάνει έδαφος ως μια μορφή τιμωρίας στον ίδιο τον άνθρωπο που οι συνέπειες των πράξεών του έφεραν τα ζώα και το περιβάλλον στην σημερινή του κατάσταση. Έτσι κάνουμε λόγο για απαξίωση των μέχρι στιγμής οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών μηχανισμών ανάπτυξης και παρατηρούμε μια μεταστροφή σε μορφές ανάπτυξης με πιο αγνό και φιλικό για το περιβάλλον και τα ζώα χαρακτήρα, που ξεφεύγει από την εκμετάλλευση τους και στρέφεται στον σεβασμό και την υπευθυνότητα.

Σχετικά με τους δεσμούς που έχουν αναπτύξει οι εθελοντές μεταξύ τους, μπορούμε να πούμε πως είναι ισχυροί, παλεύουν για έναν σκοπό και έχουν αναπτύξει ένα κοινωνικό δίκτυο με τις ίδιες βλέψεις, απόψεις και σκοπούς και εμπιστοσύνη, γεγονός που τους βοηθάει να συνεχίσουν το έργο τους πιο ομαλά και σταθερά. Αυτό το κοινωνικό δίκτυο, με την αίσθηση μιας κοινής ταυτότητας, τους επιτρέπει, επιπλέον, να παραμένουν ενεργοί πολίτες, ακόμα και αν βιώνουν την ανεργία, την φτώχεια ή οποιαδήποτε άλλη δυσμενή κατάσταση, μέσω της συνεργασίας που τους προσφέρει με τους υπόλοιπους πολίτες, την τοπική αρχή αλλά και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Ειδικά τα τελευταία έχουν ενισχύσει κατά μεγάλο βαθμό την

προσπάθεια τους και έχουν τονώσει τους συνεκτικούς δεσμούς των εθελοντών με την υπόλοιπη κοινωνία αλλά και τους κρατικούς φορείς, αφού αποτελούν έναν ισχυρό μοχλό πίεσης. Μέσω του κοινωνικού δικτύου τους οι εθελοντές βιώνουν την αποδοχή που ίσως δεν θα βίωναν όντας άνεργοι. Η αποδοχή αρχικά του ενός μέλους της ομάδας από το άλλο και δευτερευόντως από το ευρύτερο κοινωνικό σύστημα αποτελεί και σημαντικό στοιχείο της ένταξης σε ένα δίκτυο.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

Βιβλία:

- Γεωργόπουλος Α., (2005), «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Ο Νέος Πολιτισμός που Αναδύεται», Αθήνα, Gutenberg:819-839
- Ιωσηφίδης Θ., (2003), «Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες», Αθήνα, Κριτική
- Κιντή Βάσω & Ζήκα Φωτεινή, (1999), «Η Φύση της Φύσης» στο Μοδινός, Μιχάλης Ευθυμιόπουλος, Ηλίας (επ.), *Η Φύση στην Οικολογία*, Αθήνα, Στοχαστής/ Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών: 60-74
- Κονιόρδος Σ., (2010), «Κοινωνικό Κεφάλαιο, Εμπιστοσύνη και Κοινωνία των Πολιτών», Αθήνα, Παπαζήση
- Κυριαζή Ν., (1994), «Η Κοινωνιολογική Έρευνα», Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα
- Τσαμπούκου-Σκαναβή, Κ., (2004), «Περιβάλλον και Επικοινωνία-Δικαίωμα στην επιλογή», Αθήνα, Καλειδοσκόπιο.
- Φωτόπουλος Τ., (1999) «Περιεκτική Δημοκρατία», Αθήνα, Καστανιώτης
- Beck, U., (2005), «Ελευθερία ή Καπιταλισμός, Συζητήσεις με τον Γιοχάνες Βιλμς», Αθήνα, Καστανιώτης
- Grundmann R., (1995), «Ο Μαρξισμός Ενώπιον της Οικολογικής Πρόκλησης», στο Α. Βλάχου, Τ. Benton & R. Grundmann, *Κοινωνία και Φύση, Μια Συζήτηση για την Οικολογία, τον Μαρξισμό και την Γνωσιοθεωρία*, Αθήνα, Δελφίνι: 101-142
- Kymlicka, W., (2005), «Η Πολιτική Φιλοσοφία της Εποχής μας», Αθήνα, Πόλις.
- White L. Jr, (1998), «Οι Ιστορικές Ρίζες της Οικολογικής μας Κρίσης» στο Σαρίκας Ζήσης (επ.) *Η Φωτιά του Προμηθέα*, Αθήνα, Νησίδες: 33-49
- Marcuze H., (1971), «Ο Μονοδιάστατος Άνθρωπος», Αθήνα, Παπαζήση
- Mumford L., (1997), «Τέχνη και Τεχνική», Νησίδες, Σκόπελος

Ελληνικά Επιστημονικά Περιοδικά:

- Biehl J., (1993) «Επανεξετάζοντας την Οικοφεμινιστική Πολιτική», *Κοινωνία και Φύση*, Τεύχος Μάιος- Αύγουστος, σ. 57-73
- Bookchin M., (1996), «Σχόλια για τη Συνάντηση του Διεθνούς Δικτύου Κοινωνικής Οικολογίας και τη Βαθιά Κοινωνική Οικολογία» του John Clark, *Κοινωνία και Φύση*, Τεύχος Οκτωβρίου, σ. 159-199
- Clark J., (1996), «Τι είναι η Κοινωνική Οικολογία;», *Κοινωνία και Φύση*, Τεύχος Μάιος-Αύγουστος, σ. 107-114

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Βιβλία:

- Beck, U., (1992), «*Risk Society: Towards a New Modernity*», London, Sage

- Callicott B. J., (1987), «The Conceptual Foundations of the Land Ethic», στο Callicott, *Companion to a Sand Country Almanac: Interpretive and Critical Essays*, University of Wisconsin, Madison
- Clark J., (1993), «Marx's Inorganic Body», στο Michael E. Zimmerman, *Environmental Philosophy, From Animals Rights to Radical Ecology*, New Jersey, Prentice Hall: 390-405.
- Devall B. and Sessions, (1985), «Deep Ecology. Living as if Nature Mattered», Peregrine Smith Books, Salt Lake City
- Eckersley R., (1997), «Environmentalism and Political Theory», *Towards an Ecocentric Approach*, London, UCL Press
- Gilligan C., (1982), «In A Different Voice: Psychological Theory and Women's Development», Cambridge, Harvard University Press
- Leopold A., (1948) «The Land Ethic», στο *A Sand Country Almanac and Sketches Here and There*, New York, Oxford University Press
- Merchant C., (1992), «Radical Ecology, The Search for a Livable World», New York, Routledge
- Midgley M., (1983), «Duties Concerning Islands», στο Elliot Robert and Gare, Arran (eds.) *Environmental Philosophy*, University of Queensland Press, St. Lucia
- Naess A., (1986), «The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects», *Philosophical Inquiry*: 10 – 31
- Norton B. G., (1984), «Environmental Ethics and Anthropocentrism», *Environmental Ethics*: 131-148
- Parsons H., (1977), «Marx and Engels on Ecology», Westport, Connecticut
- Routley R. & Routley V., (1979), «Against the Inevitability of Human Chauvinism», στο K.E. Goodpaster and K.M. Sayer (eds.), *Ethics and Problems of the 21st Century*, University of Notre Dame Press, Notre Dame
- Schweitzer A., (1964), «The Ethics of Reverence for Life στο *The Philosophy of Civilization*», Prometheus Books, Buffalo: 240-264
- Singer P., (1995), «Animal Liberation», London, Pimlico
- Smart B., (1992), *Modern Conditions, Postmodern Controversies*, London, Routledge
- Stone C.D., (1972), «Should Trees Have Standing? Toward Legal Rights for Natural Objects», *Southern California Law Review*: 450-501
- Taylor P. W., (1986), «Respect for Nature», Princeton University, Princeton, New Jersey

Διαδίκτυο:

- Huckle, J., (2004). *Education for sustainability and ecological citizenship in Europe: a challenge for teacher education in 21st century*. www.huckle.org.uk, [5-4-2015]
- Κοινωνία των πολιτών, «Ενεργός πολίτης-Ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα», www.kmop.gr, [12-11-2014]
- Σόλων, για τη σύνθεση και τον Οικολογικό Πολιτισμό, «Εθελοντισμός και Περιβάλλον», www.solon.org.gr, [10-12-2014]

- Συντονιστικό Κέντρο Μ.ΚΟ. , «Ορισμός του Κοινωνικού Κεφαλαίου», www.edo-mko.gr, [18-9-2014]
- Δίκτυο κοινωνικού ακτιβισμού και περιβαλλοντικών δράσεων, «Κοινωνικό Κεφάλαιο. Μια διαδικασία εκ των κάτω.» του Βασίλη Τακτικού, www.erymanthos.eu, [23-12-2014]
- Δήμος Ηρακλείου, «Ανακοίνωση του δήμου για τον μεγάλο αριθμό εγκαταλελειμμένων κουταβιών στο Ηράκλειο», www.hereklion.gr, [2-4-2015]
- Zoosos, «Εγκύκλιος για την εφαρμογή της νομοθεσίας από τους αστυνομικούς», www.zoosos.gr, [8-4-2015]
- Mega Γεγονότα, «Πόλεμος για την κλήρωση ενός αρνιού», www.megatv.com, [13-4-2015]
- Lesvos News, «Απαγόρευση σφαγής του ταύρου στον Μανταμάδο», www.lesvosnews.net, [23-4-2015]

Παράρτημα

Ερωτηματολόγιο Έρευνας

Το ερωτηματολόγιο των συνεντεύξεων για τους εθελοντές:

Οι εθελοντές

Φύλο

Πόσο χρονών είστε;

Έχετε δική σας οικογένεια;

Με τι ασχολείστε επαγγελματικά;

Έχετε αποφοιτήσει από κάποια σχολή;

Στον ελεύθερο χρόνο σας με τι ασχολείστε;

Πως γνωρίσατε τη δράση του Φιλοζωικού Σωματείου Νίκαιας;

Έχετε κατοικίδιο στο σπίτι σας;

Μιλήστε μου για εσάς.

Η δράση του Σωματείου

Τι είναι για σας ο εθελοντισμός;

Πόσο καιρό ασχολείστε με τον εθελοντισμό για το περιβάλλον και τα ζώα;

Συμμετέχετε σε άλλες εθελοντικές ομάδες ή πρωτοβουλίες;

Ποια ανάγκη σας οδήγησε στην ενασχόληση με το περιβάλλον και τα ζώα;

Ο εθελοντισμός για τα ζώα αφορά κοινωνικό ζήτημα ή προσωπική ευαισθησία;

Πείτε μου δύο λόγια για τη δράση του σωματείου.

Υπάρχει μία προκατάληψη πως όσοι βοηθούν ζώα δεν βοηθούν ανθρώπους. Τι έχετε να πείτε γι' αυτό;

Με ποιο τρόπο συνδέεται η δράση σας με την ευημερία του κοινωνικού συνόλου;

Είναι «πολυτέλεια» η εθελοντική ενασχόληση με το περιβάλλον και τα αδέσποτα ενώ υπάρχουν και άνθρωποι σε ανάγκη;

Αλληλεπίδραση με κέντρα εξουσίας και ευρύτερη κοινωνία

Η πολιτεία συμμετέχει στην προσπάθειά σας;

Πως αντιμετωπίζει η κοινωνία την δράση σας;

Σε τοπικό επίπεδο οι πολίτες συμμετέχουν στις δράσεις σας;

Έχει ωφεληθεί η τοπική κοινωνία και ο δήμος από τη δράση σας;

Μελλοντική προοπτική

Πιστεύετε πως ο εθελοντισμός για τα ζώα και το περιβάλλον θα υποστεί αλλαγές τα επόμενα χρόνια;

Τι ελπίζετε να πετύχετε με τη δράση σας;